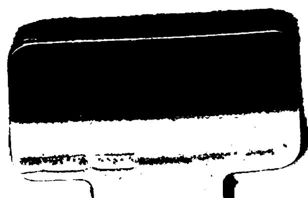

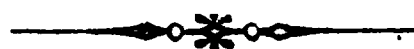
F. RÖNNING

DEN GRUNDTVIGSKE SLÆGT

BIDRAG TIL DENS HISTORIE

SOM INDLEDNING TIL EN LEVNEDSSKILDRING AF

N. F. S. GRUNDTVIG

KØBENHAVN
KARL SCHØNBERGS FORLAG
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.
1904

Forord.

Under forarbejderne til en udførlig skildring af N. F. S. Grundtvigs liv og virksomhed, kom jeg ind på en nöjere undersøgelse af slægtens tidligere historie. Resultatet af denne undersøgelse blev så omfangsrigt, at det ikke kunde finde plads i selve levnedsskildringen, og jeg besluttede da at udgive det særskilt. Fremstillingen standser ikke ved N. F. S. Grundtvigs fødsel, men tager hans »forhistorie« med, indtil han bliver student (1800). I levnedsskildringen af ham vil så tidsrummet 1783—1800 kun blive berört i et kort tilbageblik.

Den foreliggende fremstilling er næsten udelukkende bygget på utrykte kilder.[1] Foruden kirkebøger, skifteprotokoller m. m. har jeg særlig benyttet Sjællands bispearkiv (i provinsarkivet for Sjælland). Angående Grundtvigs ophold i Thyregod og Århus har der des værre ikke været ret meget at finde i provinsarkivet for Jylland.

Af levnedsskildringen af N. F. S. Grundtvig vil I. del (1783—1805) formentlig kunne foreligge trykt til efteråret.

I Marts 1904.

F. Rönning.

[1] Af de enkelte trykte kilder, jeg har brugt, skal jeg særlig nævne: L. Schrøders »Grundtvigs barndom«; her er bl. a. de steder i Grundtvigs skrifter, hvor han selv omtaler sin barndom og förste ungdom, med stor omhu samlede sammen.

RETTELSE.

Side 11, l. 4: 20. år, *læs* 10. år.

I.

Slægten i Nykøbing og Kregome.

(o. 1600—1712).

Slægtens historie kan ikke følges langt tilbage, ikke længere end til begyndelsen af 17. århundrede. Den havde sin hjæmstavn i det nordvestlige Sjælland. ***Morten Tuesen,*** der nævnes som borgmester i Nykøbing Sj. 1612—16 [1] og døde 1618, var rimeligvis fader til efterfølgende, der er det förste sikre medlem af slægten: *Jörgen Mortensen,* (f. 1609, d. 1657), der var borgmester i nævnte by fra 1641—57 [2]. Han var, så vidt vides, den förste, som antog navnet *Grundtvig*; oprindelsen til navnet er usikker.

Jörgen Mortensen havde to sönner: ***Morten*** og *Hans Jörgensen* (*Grundtvig*). Morten, der blev udnævnt til rådmand i Nykøbing 31. Maj 1670 og døde 1677, efterlod sig ingen börn. Det blev den anden sön, *Hans Jörgensen* (*Grundtvig*) [3], som førte slægten videre. Han var født 1644, blev först rådmand (1672) og senere byfoged i sin fødeby (1682). Hans hustru, Kirsten Nielsdatter Vandkif, der var af skånsk æt, var født i Oktober 1644. De fik 3 sönner og 2 døtre:

[1] Jfr. en fortegnelse i provinsarkivet for Sjælland over borgmestre m. m. i Nykøbing Sj.

[2] Jfr. bl. a. kommissionsdom, Nykøbing Sj. 1719.

[3] I den oven for nævnte dom anføres han, men ikke faderen, med tilnavnet *Grundtvig.*

1) *Jörgen Hansen,* om hvem mere neden for; 2) *Niels Hansen*, f. 1669, døde 1737 som præst i Svallerup. N. F. S. Grundtvig fortæller[1], at han blev gift med en datter af Erik Lynow af Ørslev; en sön af det ægteskab, *Hans Jörgensen Grundtvig*, major ved det falsterske regiment, ægtede den for sin dejlighed navnkundige Anne Schavenius; de døde barnløse; 3) *Morten Hansen*, der i 1710 blev byfoged i Nykøbing; 4) *Anne Cathrine Hansdatter*, f. April 1672, begr. 4. Juli 1709; 5) *Bodil Hansdatter*, der d. 4. Febr. 1705 blev gift i sin fødeby med kaptajn Charles de la Bevry i det vestsjællandske regiment; han var enkemand.

Hans Jörgensen Grundtvig havde sine bryderier som byfoged; han var bl. a. kommet på kant med byens præst, Arnold Hoffgård, og anledningen dertil var bestyrelsen af kirke- og fattigregnskabet[2]. Ifølge kgl. anordn. af 17. Febr. 1683 skulde sognepræsten, den kgl. byfoged og kirkeværgen i de smaa købstæder forvalte kirkens, skolens og de fattiges midler; de nævnte mænd skulde undertegne regnskabet, men Hoffgård vilde ikke, ifølge byfogdens udsagn, underskrive regnskabet for 1692—94. Så fik han en reprimande af amtmand og bisp. Heller ikke det følgende års regnskab vilde han give sin påtegning, og så fik han igen en irettesættelse. Desuden anker amtmand og bisp over, at præsten bruger af de nævnte midler til præstegårdens istandsættelse, til trods for kirkeværgens indsigelser. Præsten tilholdes derfor at rette sig efter den nævnte kgl. anordning, hvis han ikke vil tiltales på den skarpeste måde. Også i anledning af regnskabet for 1696—97 tales der om sognepræstens og byfogdens

---

[1] Iblandt hans efterladte håndskrifter i rigsarkivet findes nogle af ham selv, rimeligvis i begyndelsen af 1818, udarbejdede notitser om den Grundtvigske slægt, særlig om hans fader. Anledningen til disse optegnelser er vist faderens død, der indtraf i Januar 1818.

[2] Dette fremgår af den oven for nævnte kommissionsdom.

»mellemløbende kontroversier«; de formanes til at passe hver sine sager »uden den andens præjusdits«.

Anledningen til denne strid mellem præst og byfoged går længere tilbage i tiden, og synes at have sin oprindelse fra et spörgsmål om, hvorvidt nogle jorder tilhørte byen eller kirkens og de fattiges midler. Hans Grundtvigs uvilje over for pastor Hoffgård gav sig udtryk på den ejendommelige måde, at han ikke vilde ofre til ham. Hoffgård synes at have været en både stridbar og påholdende natur. Han noterer omhyggeligt i kirkebogen, når nogen ikke har ofret, og blandt disse syndere træffer vi jævnlig på byfogden og hans familie. Ved en dåbsbekræftelse (11. Marts 1688) hedder det: [faddernes navne] . . . samtlige ofrede, »mens Kgl. Maysts. byfoged, Hans Jörgensen Grundtvig, som skulde være et eksempel for andre, ej ofrede efter kgl. bogstav og stedens sædvanlighed, mens formodes, at han herefter går menigheden for med et godt eksempel.«

I stedet derfor fulgte byfogdens börn tappert i deres faders spor. D. 13. Maj 1688 hedder det, at alle fadderne ofrede, »mens Hs. Maysts. byfogeds, Hans Grundtvigs, Datter Bodil ej ofrede«; i Avgust 1688 handler sönnen Niels og i Oktbr. s. år datteren Anne Cathrine ligervis. Ja, Bodil gik endog et par gange saa vidt, at hun, foruden intet at ofre, på en demonstrativ måde »gik lige fra dåben og ud af kirkedören, efter at barnet var døbt.« [1]

Men foruden disse embedsærgrelser fik Hans Jörgensen Gr. ogsaa en alvorlig sorg som familiefader. Tirsdag d. 9. Oktbr. 1694 stod pastor Hoffgård i byfogdens hus. Han var kommet for at hjæmmedøbe et

[1] Med Marts 1698 ophører notitserne i kirkebogen om ofringerne; paa dette tidspunkt blev nemlig Holger Nielsen Arctander kaldet til at være Hoffgårds medhjælper, og desuden fik han ekspectance på kaldet. Han fører kirkebogen fra April 1699.

uægte barn, som Anne Cathrine havde fået med en Hans Borchvad, borger og handelsmand i Holbæk. Det har sikkert været et ydmygende öjeblik for byfogden, mens præsten vel ikke har været fri for en vis triumferende følelse; Anne Cathrine havde jo også været med til at demonstrere i kirken. Da barnet den følgende Torsdag blev fremstillet til dåbsbekræftelse i kirken, forlyder der intet om, at nogen undlod at ofre; blandt fadderne var studiosus Niels Hansen Grundtvig, barnets morbroder. Barnet døde et par måneder efter, og Anne Cathrine blev senere (9. Juni 1701) gift med »den velagtbare og fornemme mand Peter Andersön«, købmand i Nykøbing. Men der hvilede som en ond skæbne over dette ægteskab. Deres förste barn blev kun 3—4 år gammelt; 3 følgende börn nåede ikke at blive 1 år gamle (4 uger, 6 md. og 3 uger), og d. 4. Juli 1709 blev Anne Cathrine begravet sammen med et dødfødt pigebarn. Hun blev kun godt 37 år gammel, og alle börnene (1 dreng og 4 piger) af hendes 8årige ægteskab var døde.

Hans Jörgensen Grundtvig døde i Juli 1700 og blev begravet d. 23. Juli kl. 1 i kirken norden for alteret. Hans hustru overlevede ham nogle år (begr. d. 3. April 1705).

Blandt deres börn har vi her kun at göre med *Jörgen Hansen Grundtvig*, der 1695[1] blev udnævnt til kapellan hos præsten i Kregome-Vinderød, Isaak Enochsen, hvis datter Anne (død 1743) han kort efter ægtede[2]. Isaak Enochsen havde i nogle år været svage-

[1] Den 24. Novbr. 1695 forrettede han en dåb i Nykøbing.

[2] Deres ældste sön er født d. 13. Jan. 1697; men den gang var de endnu ikke gifte. I en afståelseskontrakt, dateret 19. April 1697, (hvorom neden for) mellem Jörgen Hansen Gr. og svigerfaderen, siger denne, at nu har hans svigersön begyndt at fuldbyrde sit gjorte løfte om at ægte hans datter »og dertil gjort en begyndelse ved en kirkelig trolovelse.«

lig, og tænkte derfor på at få sin svigersön til eftermand i embedet. Han skrev desangående under 7. Juli 1696 til biskop Bornemann[1], og vedlagde en udtalelse fra nogle bønder i sognet, der erklærede, at de gærne vilde have Jörgen Hansen Grundtvig til præst. Denne gang blev det dog ikke til noget; men i det følgende år skete der en ny henvendelse. Byfoged Hans Grundtvig skrev under 14. Novbr. 1697 til biskoppen, at da hans söns svigerfader stadig ligger i sængen, og undertiden længe ad gangen er målløs, kan hans sön, der som kapellan skal passe embedet, ikke selv göre biskoppen sin opvartning. Derfor sender brevskriveren en anden af sine sönner, Niels Hansen (ham der senere blev præst i Svallerup) med Hr. Isaaks afståelsesbrev på kaldet, og beder om biskoppens anbefaling for sönnen Jörgen Hansen som ansøger til Kregome-Vinderød.[2] Isaak Enochsen støttede denne henvendelse ved (24. Novbr. 1697) at sende biskop Bornemann et latinsk brev, der er holdt i en underlig skruet stil. Ansøgningen til kongen indsendte han under 15. Novbr. s. år; han gör heri gældende, at han i flere år har været svagelig, og at det vil være af stor betydning for ham at få sin svigersön til eftermand for hans »mange umyndige og moderløse börns conservation.«

Da der förste gang blev tale om, at Isaak Enochsen vilde afstå embedet til sin svigersön, blev der under 7. Juli 1696 oprettet en afståelseskontrakt mellem dem. Da det ikke blev til noget med afståelsen den gang, fik de senere, under 19. April 1697, oprettet en ny kontrakt, hvis hovedpunkter lyder således:

1, Isaak Enochsen afstår til Jörgen Hansen Grundtvig Kregome-Vinderød sognekald, således at denne oppebærer indkomsterne med tienden af alle slags, dog

---

[1] Sjællands bispearkiv. Strø herred. Indkomne sager.

[2] Jörgen Hansen indgiver sin ansøgning om kaldet d. 16. Novbr. 1697.

mod at svare det halve af alle påkommende skatter og ekspenser, kaldet vedkommende, og han selv med sit husgesinde at holde sig til sit eget bord fra förstkommende Majdag.

2, I. E. bevilger J. H. Gr. fri værelser i præstegården til ham selv og hans husgesinde, med kammer som han her til dags haver haft og loftsrummene over de 4 kamre, husrum til hans tiende og lov til at lade den tærske i den lade, som hedder mag. Gerts lade, husrum til 1 hest og 2 køer udi det hus næst ved porten i gadelængen, item at bruge bryggerovn, bryggeredskab, køllen at törre malt på og loftsrum til at lægge malten på; J. H. Gr. skal selv vedligeholde de værelser han får, men skal senere have erstatning derfor efter vurdering.

3, J. H. Gr. må, tillige med I. E., nyde offer i bægge sognene, hvad sognefolket godvillig vil give ham.

4, »lover og forpligter jeg, J. H. Gr., mig, for mig og mit husgesinde, at leve fredeligen med den hæderlige og vellærde mand Hr. I. E. og hans husgesinde, og ingen årsag give til uenighed i nogen måde, så vidt mig vitterligt kan være.«

Sådant noget er det let at skrive på papiret, en del vanskeligere er det at praktisere det. Da ansøgningen var blevet bevilget, og J. H. Gr. havde tiltrådt embedet, blev der snart utilfredshed på bægge sider, og i 1702 kom misfornöjelsen til åbent udbrud. Den 6. Febr. d. år sender Jörgen Grundtvig en længere skrivelse til sin biskop: Han klager over sin økonomiske tilstand; som sognepræst må han svare til alle kgl. ekstraordinære påbud, uden nogen refusion af svigerfaderen, som har præstegårdens avling tillige med den halve tiende, medens han selv ikke nyder den halve tiende; på den måde kan han umulig subsistere med hustru og börn. Provsten tilholder ham at erlægge præstegårdens rente, fra den dag han blev sognepræst, og til at svare til præstegården, som er helt brøstfældig

og behøver en stor reparation[1]. Det *kan* han ikke; han nyder bl. a. ikke det ringeste af præstegårdens ager og eng. I henhold hertil anmoder han biskoppen om, at hans svigerfader må tilholdes at overholde den mellem dem afsluttede kontrakt, som blev oprettet i provstens og venners nærværelse, eller hvis svigerfaderen ikke vil stå ved kontrakten, om han (J. H. Gr.) må nyde, foruden den halve tiende, den halve part af præstegårdens ager og eng, for at han i sine yngre år kunde lægge noget til side til hustru og börn. — Dette andragende var anbefalet af provst Knud Reinholtsen.

Jörgen Grundtvig fik et gunstigt svar fra biskoppen på dette andragende; han takker for det i et brev af 3. Marts 1702, men bemærker samtidig, at svigerfaderen af provsten har begæret 8 dages udsættelse for at kunne indsende til biskoppen en memorial, som rektor for Slangerup skole, Hans Bagger (der paa sin hustrus vegne var formynder for I. E.'s umyndige börn) »af sin politiske hjærne har spundet,« rimeligvis i den forhåbning, at præstegården skulde forblive ubesigtiget og I. E. vedblive at nyde det samme som för[2]. Bagger har stadig tilrådet börnene, at de skulde göre indsigelse. — J. H. Gr. håber dog, at biskoppen ikke vil lade sig bevæge af den påtænkte memorial til at tilbagekalde sin afgörelse.

Fire dage efter havde I. E. fået sin memorial færdig: Han klager over, at han er blevet »hel sort afmalet« for biskoppen af sin svigersön, »som den, der i mange måder ham skulde forurette og beskæmme mine grå hår« [sic]. Han indgik i sin tid kontrakten i håb om en rolig og glad alderdom, men

---

[1] I en indberetning om kaldet (af 28. Marts 1690) siger Isaak Enochsen, at præstegården er gammel og for en stor del brøstfældig; til den hører »en liden gammel forblæst bøgelund med en halv snes små træer.«

[2] I. E. begyndte dog at istandsætte præstegården, straks efter at de 8 dages udsættelse var begæret.

har siden den dag »aldrig haft nogen rolig eller glad dag, så fremmed, uforligelig og snart foragtelig har han [J. H. Gr.] omgåets med mig og mine fattige börn.« Han søger så punkt for punkt at imødegå svigersönnens skrivelse og slutter: »Det haver aldrig været mine tanker, at jeg således vilde give mig og mit under hr. Jörgen, at jeg skulde betle mit stykke brød og den drik øl som jeg skulde have for mig, mine börn og andre fattige af ham, hvorom Syrach langt anderledes underviser os (kap. 33 v. 20 flg.).«

Resultatet af disse forhandlinger blev, at der d. 20. Marts 1702 blev oprettet en ny kontrakt, som blev bekræftet af biskoppen. J. H. Gr. lover heri for sit vedkommende, 1) at afstå årlig af kaldets indtægter til I. E.: 12 tdr. rug, 14 tdr. byg m. m.; 2, endvidere at afstå til ham det store spisekammer og køkken, som han hidtil har haft, hans sædvanlige studerekammer med kælderen derunder, og at istandsætte disse værelser i løbet af sommeren; 3, at holde ham 2 heste, 3 køer og 10 får forsvarlig på foder, og lade sin karl være ham behjælpelig; 4, at lade ham på de 3 höjtider tage sit offer i bægge sogne; 5, at forsörge hans 2 mindste börn, Enoch og Maren, til deres 20. år. — Kontrakten slutter med følgende erklæring: Forøvrigt »forpligter vi os til på bægge sider herefter at leve tilsammen i god fortrolighed, enighed og samdrægtighed, uden al misundelse, fortrydelse og morositet, og ikke i ringeste måde nogen årsag at give til uforligelighed« De to kontrahenter blev ikke sat på en for hård prøve, ti Isaak Enochsen døde kort efter.

Jörgen Hansen Grundtvig var præst i Kregome til sin død 1712[1]. Han efterlod 3 sönner: 1, *Hans*, der

[1] Hans enke sad ved hans død med 6 små, umyndige börn, hvorfor hun ansøgte om pension af postkassen (10. Febr. 1714); det blev ikke bevilget.

døde ugift; 2, *Isaak Jörgen*, f. i Kregome 1697, præst i Strø 1722. Han havde prædiket nogle gange i Vor Frelsers Kirke i København, idet »endog fornemme folk« i menigheden begærede det; 1725 blev han udnævnt til slotspræst i Frederiksborg. Hans liv var ikke lykkeligt. Allerede 8 år efter at han var kommet til Frederiksborg, indsendte nogle borgere i Hillerød (30. Marts 1733) en skrivelse til kongen, hvori de gjorde følgende gældende[1]: Deres præst, Isaak Grundtvig, er svag, og urolighed og lastværdighed tiltager i menigheden; dette onde er Grundtvig, der »i sig selv frygter for hvert løv der röres, ej mandig til at bestride.« De må have en »frejdig og myndig« mand til præst, sådan som Hersleb (den senere biskop) var, medens han virkede i Frederiksborg; sker det ikke, frygter de for, at »ødelæggelsens vederstyggelighed« skal komme over dem. Biskop Worm, hvis erklæring blev afkrævet angående denne skrivelse, udtalte sig omtrent således (4. Marts 1733): Grundtvig er hjemsøgt af »en fast usædvanlig svarmodighed og sindets banghed«, »en fast utrolig frygt og sjæleangst«, der snarest er i tiltagende. Han har derfor også et par gange — hvis han blot havde kunnet få en understøttelse af en eller anden art — ønsket at fratræde sit embede, som han mente han ikke kunde besörge tilfredsstillende. Biskoppen tilråder til slutning at ansætte en anden præst, når blot man kunde skaffe Grundtvig noget at leve af. Det blev da også resultatet; Grundtvig fik 19. Novbr. 1734 en meddelelse fra biskoppen om, at han var fritaget for sit embede, at han vilde få 400 rdlr. i pension af general-postkassen, og at hans eftermand, Erik Pontoppidan (den senere biskop og prokansler), den gang præst på Als, vilde tiltræde embedet fra nytår 1734.

Grundtvigerne synes ellers at have været en kraftig slægt, så at Isaak står som en undtagelse; han lig-

---

[1] Sjællands bispearkivs kopibog for 1733.

ner ikke meget sin djærve broder på Sejrø (se herom neden for), og han kunde prise sig lykkelig ved, at han ikke kom over til de hårde halse på Sejrø; de vilde vel helt have gjort det af med ham. — Det fortælles, at hans sörgelige sindstilstand stammede fra, at kongen engang under gudstjænesten i slotskirken flyttede sin stol, hvad Grundtvig opfattede som et udtryk for majestætens mishag med hans præken. Denne begivenhed har vel dog kun været en medvirkende årsag. Efter sin afskedigelse flyttede Grundtvig til Frederikssund, hvor han levede i nogle og tredive år (begr. 14. Maj 1767). — Han var gift med Sophie Marie Christine f. Kongel, en datter af præsten i Kyndby, Anders Olufsen Kongel.[1]

Endelig var der 3) den yngste sön, *Otto*, hvis levned vi nu skal følge[2].

---

[1] Skifte efter Anders Olufsen Kongel. (Horns herreds skifteprotokol).

[2] Af døtrene blev *Kirstine* gift med Daniel Knup i Helsingør; *Bodil Cathrina* med Kromanden i Kregome, Peder Kierkegård, (skifte efter Morten Hansen Grundtvig, d. 17. Dcbr. 1736), og *Maria* med en Kröyer.

II.

Otto Grundtvig.

(1704—1772).

Otto Jörgensen Grundtvig blev født i Kregome 16. April 1704; efter faderens død blev han i sit 20. år sat i Roskilde skole; N. F. S. Grundtvig mener (i de oven for nævnte optegnelser om slægten), at det var farbroderen, Niels Hansen Grundtvig i Svallerup, der støttede ham i disse år. Sin kost fik han for en stor del hos en fru Meierkrone, hvis piger han måtte hjælpe med at bære vand fra Hellig Korses kilde. Nogen understøttelse modtog han dog også fra sin moster Maren Isaaksdatter Strömbech, der var frøkenpige paa jomfruklosteret i Roskilde[1]. Otto havde saa levende en kærlighed til musik, at han nogle gange glemte skolen for at følge spillemændene ud på landet, så at hørerne måtte klage over ham til mosteren. Hun tog ham da også alvorligt i skole, og det ikke omsonst. 1723 blev han dimitteret, og studerede så et par år ved universitetet. For at kunne følge hans senere livsgang, må vi imidlertid et öjeblik rette opmærksomheden mod hans moders slægt.

Sören Enochsen, broder til Isaak Enochsen i Kre-

---

[1] Det var vel til dels som tak for denne hjælp, at Otto Grundtvig tog hende til sig i 1759; hun levede så i hans hus til hans død, og derefter hos sönnen Christian, til hun døde i 1774.

gome, var i 1670 blevet præst i Jyllinge og Gunsømagle. En af hans døtre, *Birgitte*, der altså var søskendebarn til Jörgen Grundtvigs hustru, blev gift med en Rohweder[1], med hvem hun bl. å. fik en sön, Adam Otto Rohweder[2], og 2 døtre *Anne Inger Björn* og *Marie Elisabeth*. Efter sin mands død ægtede hun en *Johan Lovenstein*. Han var født i Holsten omtr. 1657, havde tjænt »fyrsten af Florents« som gemen i 2 år, og blev menig i den danske hær 1690[3]. I alt fald fra 1708 ejede Lovenstein huset nr. 29 i Magstræde. Blandt dem der fik adgang til dette hus, var også Otto Grundtvig, da han i 1723 var blevet student; han var jo næstsøskendebarn til börnene af förste ægteskab. Rimeligvis allerede på dette tidspunkt havde en bejler fundet vej til nr. 29 i Magstræde. Det var en teologisk kandidat *Sören Jacobsen* (født i København 1692), og det var Anne Inger Björn, han bejlede til. Da han i 1724 var blevet udnævnt til præst på Sejrø, blev det bestemt, at Otto Grundtvig, der jo var kommet i et slags svogerskab til ham, og som havde ondt ved at skaffe sig udkommet i København, skulde tage med ham derover. Denne gang blev Otto Grundtvig dog kun kort på Sejrø; allerede i begyndelsen af det følgende år blev nemlig Sören Jacobsen kaldet til Hvalsø og

[1] Om ham har jeg ikke kunnet finde nogen oplysninger; men at et sådant giftermål har fundet sted, fremgår af, at Johan Ottosen Grundtvig, hvis moder hed Marie Elisabeth Lovenstein, kalder major Adam Otto Rohweder for sin morbroder; Marie Elisabeth var en stifdatter af Lovenstein, og hendes moder må altså förste gang have ægtet en Rohweder.

[2] F. i Løgumkloster 1688, udnævntes 1731 til major i 2. jydske nat. rytterregiment. Han blev gift med Susanne Christine v. Pagelsen. Han døde i Odden sogn »kl. 5 aften för d. 9. Januar 1755,« og ligger begravet i Odden kirke.

[3] Oplysningerne om J. Lovenstein til dels efter velvillig meddelelse fra oberstlöjtnant Hirsch i rigsarkivet. Når vielsen fandt sted, har jeg ikke kunnet finde. Navnet skrives også Lauenstein, Lövenstein, Lovensteen. — Om boligen se mandtalslisterne i Københavns rådstuearkiv.

Særløse[1], og desuden kom der en meget indstændig opfordring til Otto Gr. fra hans broder Isaak i Frederiksborg om at komme over at hjælpe ham, og her levede han så i godt 5 år. Under sit ophold i denne by kom han jævnlig til rektoren ved latinskolen, Wöldike; han talte næsten hver aften en timestid med ham. En gang sagde Wöldike til ham: »Tro mig, min kære Grundtvig! at om 60 år bliver et barbari i Danmark, men hverken I eller jeg oplever den tid!«

Imidlertid var Johan Lovenstein død, vist i slutningen af 1725, og — så vidt man kan se — flyttede da hans enke ud til sin svigersön i Hvalsø.[2] Otto Grundtvig kom jævnlig i besøg hos Sören Jacobsen; det fremgår af, at han — hvad man ser af bemærkninger på hans endnu bevarede prækener — ret hyppigt prækede i Hvalsø og annekset Særløse. Derved fik han jævnlig lejlighed til at være sammen med Marie Elisabeth Lovenstein, og bekændtskabet endte med en trolovelse[3]. Giftermål kunde han jo ikke tænke på, för han havde fået embede; men et sådant opnåede han dog også snart *»singulari dei providentia«*, [ved guds særlige forsyn], som han siger i sit *»Vita«* (Bispearkivet). —

Da Sören Jacobsen havde forladt Sejrø, blev han i Februar 1625 efterfulgt af Bartram Hansen Hornbech.

[1] Efter at have fået dette embede besluttede han at ægte sin trolovede; de blev viet Onsdag d. 25. Juli 1725 om eftermiddagen i brudens hjæm i Magstræde.

[2] Her levede hun endnu 1761. Jfr. skiftebrev efter jfr. Clara Sörensdatter (Voldborg herred skifteprotokol for 1744).

[3] Den 23. Febr. 1731 fik »studiosus« Otto Grundtvig bevilget »oprejsning« for, at hans hustru kom for tidligt i barselsæng. (Sjæll. reg. nr. 75). — Lignende tilfælde er ikke sjældne fra den tid; men for ikke at misforstå dem, må man erindre, at det den gang betragtedes som ganske naturligt, at man *efter trolovelsen* levede sammen som ægtefolk. For gejstlige ansås det dog ikke som passende; og de måtte derfor, inden de kunde ordineres, søge oprejsning.«

Men Hornbech blev ikke gammel i embedet; de stadige bryderier han havde med sine uregerlige sognefolk, bidrog vist til at undergrave hans helbred, og da hans præstegård brændte i November 1731, fik han derved et sådant stød, at han døde kort efter, d. 29. Decbr. s. år. Det var den bekændte Fr. Rostgård, der, som øens ejer, havde kaldsretten til embedet. Otto Grundtvig har vel nok haft sine fortalere, hvem véd vi dog ikke; men embedet fik han. D. 20. Januar 1732 udstedte Rostgård kaldsbrev for ham til Sejrø kald. Ordinationen lod ikke længe vænte på sig; allerede d. 20. Febr. blev han ordineret af biskop Worm, og i Marts rejste han så med sin hustru over til den lille ø, hvor han skulde virke som præst i det meste af en menneskealder. 2. Söndag i Fasten blev han indsat i embedet.

Sejrø (ældre form »*Særø*«) var den gang som nu et skovløst bakkeland. Der er 3 byer på den: Sejrby, Kongstrup og Mastrup, men kun 1 kirke. Sognet bestod i 1738 af 32 »bønder«, 21 husmænd, en del gamle og skrøbelige enker i huse; familiernes antal i det hele omtr. 64; der var årlig omtr. 200 kommunikanter[1]. Kaldets indtægter var naturligvis ikke store. Tienden var omtr. 170 tdr. kornvarer; men kornet stod i en meget lav pris, da det på grund af den dårlige forbindelse med omverdenen vanskeligt kunde afsættes; derfor kunde 1 td. rug ikke ansættes höjere end til 5 ℞. Accidenserne var heller ikke betydelige. Der kom næppe 8 börn til dåben om året, og Grundtvig nåede aldrig höjere end 2 ℞ for en barnedåb; kirkegangskoner var der et lignende antal af, og ved hvers introduktion fik han »rart over 2 ℞ 8 ß«; brudevielser var der 1 à 2 af om året, undertiden ingen, og det höjeste der betaltes for en sådan, var 3 rdl., så at accidenser årlig kun beløb sig til 12 à 14 rdl.; höj-

[1] Indberetning til biskoppen om Sejrø kald af 10. Juli 1738.

tidsofferet var i alt 45 à 46 rdl. Kaldets samlede indtægter beløb sig til 200 à 220 rdl. årlig[1]. Skolevæsenet stod det meget småt til med; der var intet skolehus, så degnen måtte holde skole i degneboligen. Först 1740 lod Rostgård opføre en særlig skolebygning ved siden af degneboligen.

Kirken, der var blevet repareret 1696, havde intet særlig mærkværdigt ved sig. Den store klokke, der var støbt i Lybek 1715, havde følgende indskrift:

Mig Fridrich Rostgård har til Sejrø kirke givet,
for han i pesten blev ved helbred og ved livet.
Udlovet 1711.

Den mindre klokke havde haft sin historie. De svenske tog den 1674 og førte den til Göteborg, hvor den blev ophængt i den tyske kirkes tårn. Her skal den have ringet af sig selv, måske for at tilkendegive sin misbilligelse af flytningen. Svenskerne sendte den tilbage med følgende brev: Önskandes at såsom han tilforna haffuer ringat för sigh sielff, dhenn herefter mange lange ahr fredeligan motte lata ringa thill guts tjenstans forretande[2].«

Præstegården var jo afbrændt nogle måneder för Grundtvigs ankomst, og han måtte straks tage fat på dens genopbygning[3]. Inventar var der intet af, så han fandt »en ganske øde plads for sig.« Det var jo ikke særlig opmuntrende, og dertil kom — hvad der snart viste sig — at det var meget vanskelige forhold han gik ind til.

Sejrøboerne havde ikke noget godt lov på sig, og det synes med rette. I Sejrø kirkebog for 1663—1724

[1] I 1768 angives kaldets indtægter til 280 rdl.; skatter 14 rdl.

[2] Hofmans »Fundationer«, VIII, 227.

[3] Han fik kgl. bevilling på at måtte nyde 1 rdl. af hver kirke i stiftet »efter studieskattens ligning« til præstegårdens genopbyggelse.

er der bag i gjort nogle notitser på latin eller græsk. Otto Grundtvig giver her følgende karakteristik af sine sognefolk: »Et misundeligt folk, lovløst, opsat på svig og vinding, der dyrker deres kvinder og deres lastefulde sæder mere end et fromt liv«; og i en anden antegnelse bemærker han, at Pauli ord om indbyggerne på Kreta: »Kretere ere altid lögnere, slemme dyr, lade buge,«[1] kan anvendes på Sejrøboerne. Hans sön, Jörgen Grundtvig, der fulgte efter ham i embedet, har neden under tilföjet: »En stor sandhed. — Dette vidnesbyrd er sandt. Tit. 1. 13.« Andre præster, både för og efter Otto Grundtvig, tiltræder disse domme.

At det skudsmål præsterne giver Sejrøboerne var fortjænt, synes at blive bekræftet af de foreliggende kændsgærninger. Allerede Erik Christophersen, der var præst fra 1688—1704, førte klagemål til sine overordnede over sine uregerlige sognebörn. I kirkebogen findes bl. a. følgende indførsel: »Den 9. Decbr. 1697, som var en Torsdag morgen[2], för bönnen, blev Peder Sörensen og Ellen Christensdatters dødfødte barn begraven, des værre så »uskamfuldt, at de för solens opgang lod af egen dristighed ringe, og vilde ikke give mig stunder at iføre mig mine klæder.« Ingen præken var bestilt, og ingen blev der holdt. — Så havde han også tunge tider i anledning af den sædelige tilstand blandt sognefolkene. Der var f. eks. en Margrethe Schou, som han siger hårde ord om. I kirkebogen står bl. a.: 30. Sept. 1702 blev den unge hore og løsagtige skarn Margrethe Schou publice absolveret, »havde et hårdt hjærte og ej vilde [sige] den rette sandhed, hvem hendes rette barnefader var....; hvor vejen for hende en gang skal blive, oven til eller neden til, véd Gud!« Den 9. Decbr. 1703 kastede han jord på »den hores Margrete Schous horeunge, Niels«, 14 dage gammel.

---

[1] Anført på Græsk; her efter Rördams oversættelse.
[2] Begravelserne fandt gærne sted om morgenen.

Det blev ikke bedre i Otto Grundtvigs tid. 1. S. i Advent 1735 blev Morten Frandsen publice absolveret, fordi han havde drukket sig fuld, den dag han gik til alters. Samme år (1. S. e. Tr.) blev Grundtvigs tjænestedreng Peder Rasmussen pulice absolveret for et tyveri, han havde begået hos fogden Sören Povlsen, hvor han havde tjænt det foregående år. Den anførte Söndag var han förste gang til alters. Det er måske den samme, som under navnet Peder Rasmussen snedker i 1745 (4. S. e. H. 3. K.) blev publice absolveret for lejermål med Johanne Mortensdatter (datter af ovennævnte Morten Frandsen), der endnu ikke var blevet konfirmeret. Hun var ganske vist født 1723, men Grundtvig kunde först i foråret 1745, »efter 4 års arbejde med hende«, lade hende blive konfirmeret.

Det var allerede dröjt nok for præsten at have slemme elementer blandt bønderne; men meget værre var det, at degnen, der skulde have været hans støtte, også stod i modstandernes række. Sognedegnen Hans Villadsen døde d. 28. Jan. 1723 efter 23 års kirketjæneste, og så kaldte Rostgård Christopher Sörensen Breum (f. 1695, student fra Viborg 1718) til at være hans eftermand. Med ham begynder de onde tider, og værre blev det derved, at fogden, Sören Povlsen, en bondesön der fra øen, var en meget stridig natur. Pastor Hornbech blev nødt til (1729) at klage over dem bægge to. Degnen havde nemlig 2 gange, efter at præsten havde tillyst altergang, på selve skriftedagen, afsagt de tegnede, fordi der ingen brød og vin var. Degnen skød skylden på fogden, der skulde holde kirken med brød og vin; men fogden erklærede, at vinen var blevet spildt på vejen fra Kalundborg. Dette havde endogså til følge, at en syg kvinde, der bad om sakramentet, døde uden at kunne få det.

Men præsten måtte et par år efter lide en endnu større krænkelse fra fogdens side. En Söndag i 1731, da han kom op til kirken for at begynde gudstjænesten,

kunde han ikke komme ind; fogden havde ganske rolig drejet nöglen om i kirkedören og stukket den i lommen. Præsten sendte Breum og to andre mænd til ham, men han vilde ikke udlevere nöglen til andre end til herskabet (Rostgård) eller provsten. Præsten måtte så stille sig i våbenhuset, og menigheden dels her, dels på kirkegården for at høre prækenen; men altergang og barnedåb kunde ikke forrettes. To börn, som skulde været døbt, måtte han døbe den følgende Söndag i præstegården; thi heller ikke denne gang kunde han få nöglen udleveret; fogden var ikke hjæmme, og hans kone sagde, at han var rejst bort og vist havde taget nöglen med sig. Så indberettede præsten sagen til sin provst (d. 6. Novbr. 1731): »en tyrk og hedning skulde have skammet sig at forøve sådant.« Desuden beklagede han sig over, at fogden havde været meget grov i sin mund over for ham, skældt ham ud for »skælm«, »hund«, »landløber« m. m. Nu da fogden mærker, det bliver til alvor og truer med sagsanlæggelse, vil han gærne indgå mindeligt forlig. Pastor Hornbech beder provsten sige ham, hvorledes han skal forholde sig i dette spörgsmål.

Et par dage efter, at Hornbech havde afsendt dette brev, natten mellem Fredag og Lördag (9. og 10. Novbr.) omtr. kl. 11—12, brændte præstegården med avling osv. Beboerne måtte flygte ud på bare fødder og fik ophold i en nærboende enkes hus. Ilden opstod i et baghus, hvor ingen kom med ild eller lys, og Hornbech mente derfor, at ilden var påsat. Den 14. Decbr. indsendte han et andragende til kongen om at måtte få den hjælp af stiftets kirker, som var brugelig ved ildsvåde; men allerede den 29. Decbr. var han død. Han blev begravet d. 14. Januar 1732; provst Weile holdt talen over ham, og kastede samme dag jord på fogdens hustru. Der var måske dem som tænkte, at hun måtte følge præsten i graven som et sonoffer for mandens brøde. I Decbr. 1732 blev fogden paa »Sjællandsfar

landsting« dömt til 1) at göre Hornbechs arvinger en offentlig undskyldning, og 2) til at arbejde 3 år i jærn på Bremerholm. Denne dom må dog senere være blevet formildet, efter at fogden 12. S. e. Tr. 1733 var blevet »publice absolveret« i Sejrø kirke.

Retssagen synes at have tæmmet Sören Povlsen. Otto Grundtvig fik i alt fald ikke bryderier med ham; det lader endogså til, at der har været et ganske godt forhold mellem dem; fogden stod således fadder til et af præstens börn. 1738 døde han og blev begravet d. 25. Juni. Derimod fik Otto Grundtvig meget alvorlige bryderier med degnen, Christopher Sörensen Breum. Rostgård havde i sit kaldsbrev udtrykkelig fremhævet blandt Grundtvigs pligter, at han skulde føre alvorligt tilsyn med degnen sammesteds, at han »alvorlig oppasser sit embede.« Og det kunde i höj grad behøves.

Lige straks så det ud til, at der skulde blive et venskabeligt forhold mellem præstegård og degnebolig. En månedstid efter Grundtvigs ankomst fik Breum en datter, og præstekonen bar det oven dåben. Men sagerne fik snart et andet udseende. Breum var nemlig fordrukken og forsömte jævnlig sine embedspligter. D. 4. Avgust sendte så Otto Gr. bud til ham, om at komme op i præstegården. Han vilde dels meddele ham noget angående en forestående provstevisitats, dels give ham en irettesættelse i anledning af hans forargelige levned. Da degnen var kommet op i præstens studereværelse — som var på loftet — begyndte denne at foreholde ham hans usömmelige adfærd; men degnen, som samme dag havde drukket bravt, havde åbenbart drukket sig »kurasie« til; for han begyndte at bruge grove ord, greb præsten i ansigtet, rev ham, ja fik endogså sin lommekniv op og tilföjede ham et snit i næsen. Så mente præsten, han måtte have folk til hjælp og stampede i gulvet. Neden under i stuen var der nogle tjænestefolk og huslæreren Johan Friis. Det var et aftalt tegn, at præsten stampede i gulvet, når

han vilde tale med nogen neden under, og da de der var i stuen, tilmed havde hørt en hel del tumlen omkring og stampen af fødder oppe på studerekammeret, gik de alle derop. Da de kom ind i værelset, så de, at præsten var blodig i ansigtet af adskillige rifter, havde et skår i næsen, at der var blod paa dynen, i sængen og paa gulvet. Degnen stod lidt fra ham, og ved hans fødder lå der en sammenfoldet lommekniv, som han i det samme bukkede sig ned og stak til sig, idet han sagde: »Selst slyngert! Den [kniven] har du vristet af min lomme, da du endevendte mig.« Præsten råbte til en af tjænestekarlene, at han skulde jage degnen ud af værelset; men degnen gik bort af sig selv uantastet.

Da Grundtvig et par dage efter (9. Avgust) skulde skrive til Rostgård om nogle reparationer ved kirken, benyttede han lejligheden til at underrette ham om det forefaldne: »Jeg notificerer hermed en meget grov, ugudelige og formastelige passage, som vores elskelige sognedegn har forøvet imod mig osv.« Desuden mældte han sagen for provsten og anmodede om retslig forfølgelse mod degnen. Da Breum hørte dette, blev han bange, og tilbød at göre præsten afbigt, hvis han lod sagen falde; men det vilde præsten — for sit embedes prestiges skyld — ikke gå ind på, uden denne afbigt skete offentlig; og da degnen ikke foreløbig vilde gå ind på det, måtte sagen for retten. Nu blev Grundtvig bange for, at den forbitrede degn, i et af sine drukne anfald, skulde göre en ulykke ved nattetider på nogen eller noget; han fik derfor fogden til at lade 2 mænd patrouillere hver nat gennem hele byen.

Provsteretten blev sat d. 18. Avgust i Føllesløv kirkes sakristi, af provsten Hr. Gregers Weile, med hr. O. Schytte fra Vallekilde og hr. O. Wilsbech i Bregninge som assessores. På Grundtvigs vegne mødte hr. Knud Jensen fra Kalundborg, som skulde føre sagen for ham. Vidnerne blev afhørt og K. Jensen begærte så anstand på 4 uger. Provsteretten mødtes igen d.

15. Septbr. I mellemtiden havde Breums kone[1], som var en brav og afholdt kvinde, adskillige gange bönfaldet præsten om, for hendes og hendes umyndige börns skyld, at tage mod et mindeligt forlig. Det var Grundtvig da også tilböjelig til, især da Breum, hvis mod var blevet knækket, gik ind på at affatte en skrivelse, (som blev oplæst i provsteretten), hvori han tilstod, at han höjlig havde forgrebet sig på sin kære sognepræst; det hedder endvidere heri: »Så beder jeg herved ydmygst og hjærtelig om forladelse for det jeg samme tid, såvel med ord som med gærninger, så ubetænksom og skammelig forøvede, såsom jeg og rent ud og uden forbehold erklærer, at jeg ingen årsag havde enten til bemældte gærning eller til de ved min strafværdige hidsighed af mig imod ham udsagte ubekvæmme ord, og lover og forpligter jeg desforuden således i og uden mit embede at forholde mig med al ærbødighed og lydighed imod min kære sognepræst, at han ingen årsag skal få herefter til nogen klagemål imod eller over mig; men skulde jeg, det Gud forbyde, falde hen til nogen opsætsighed, uskikkelighed i liv og levned eller modvillig forsömmelse i mit embede, tilstår jeg gærne, at ikke alene denne sag efter de førte vidner må stå mig åben for, men endog, at jeg for alt det mig overbevises herimod at handle, vorder tiltalt, dömt og straffet efter lovens störste strænghed.« — Grundtvig gik så ind på at lade sagen falde, »når degnen Christopher Breum afbeder hans begangne forseelse udi præstens medhjælperes og fire andre af menigheden deres overværelse i præstens hus, hvor degnen da ikke aleneste oplæser det af ham indgivne indlæg, men endog den hele akt og betaler processens omkostninger med 6 rdl. 4 ß.« Breum bad om, at han måtte afbetale på denne sum efter tid og lejlighed, dog således, at alle pengene

---

[1] Maren Jensdatter Finding.

skulde være udbetalte pinsedag 1733; det gik Grundtvig ind på og dermed var sagen til ende.

Forholdene var naturligvis efter dette ikke særlig behagelige for Breum, og han tænkte derfor på at komme bort fra Sejrø. I December 1733 indsendte han en ansøgning til biskoppen om at blive forflyttet; den fik han ingen svar på. Så prøvede han igen. Under 27. Juli 1734 indgav han nedenstående kostelige ansøgning til biskop Worm: »Som nåde og både ere fast at anse som de tvende støtter, der stode på Salomons tempels forhus, de havde kraft og styrke, så har og nåde og både nytte og fornöjelse; bægge dele har jeg her at søge hos Gud og Deres höjærværdighed og derfore — som Moses siger: Jeg bad Herren om nåde samme tid og sagde: »Kære, lad mig fare over og se det gode land» — så beder jeg og herved, næst Gud, Deres höjærværdighed, som min höjeste øvrighed, at han vil af nåde bevise mig den både at forflytte mig fra dette elendige levebrød her på Sejrø til et bedre brød i Sjælland, såsom det ikke alene er tilladt og befalet hannem af Gud, men endogså af vores nådigste konge, at forhjælpe de fortrængte og elendige, som i lang tid har sidt ved slet og ringe brød, til et bedre; vil derfor i Jesu navn bede Deres höjærværdighed, som slig magt er overdraget både af Gud og kongen, at retfærdighed og nåde må bægge blive ved magt i at forflytte mig fra denne Pergamum og Ephesum til et roligere, fredsommeligere og bedre levebrød, hvorved jeg nogenlunde kunde få min fattige hustru og 5 små börn opfød[t], såsom jeg nu her fast en 12 års tid haver lid[t] og strid[t], og kan nu ikke længere, som Gud bedst véd, og min sognepræst, om forlanges, nok skal vidne med mig til al fornöjelse... Herre! Lad mig finde nåde for denne mands [biskoppens] öjne, at jeg dog må glædes igen efter de dage, du har plaget mig, at de ben må blive glade, som du har sønderslaget. Herre, vor Gud, han véd bedst, med hvad möje og modgang

— at jeg intet skal tale om ussel tilstand — jeg nu næsten 12 år har forrettet denne mig firedobbelte pålagde byrde i degneembedet, med hverdags morgenbön i kirken og hver helligdags aftensang at forrette, da jeg dog aldeles intet nyder derfor andet, end at mig imod al fornuft, lov og billighed er betaget den julerente af flæsk, gås, oste, æg og sligt, som andre degne mod fire gange ringere umage nyde...« Heller ikke denne kraftige henvendelse hjalp; Breum blev siddende på Sejrø.

Breum holdt sig nogenlunde i skindet et par år; det hjalp vel også lidt, at Rostgård under et besøg på øen (1734) sagde til ham, at hvis der på ny kom klage over ham, så skulde han få med ham selv (Rostgård), at bestille. Der var tilmed ved denne lejlighed et forhold, som Rostgård blev bekændt med og som gjorde ham meget vred. Fogden klagede over stærke smærter i hånd og arm; da han blev spurgt om grunden dertil, sagde han, at han var bleven bidt i tommelfingeren af en gal hund; men nöjere forespörgsler bragte for dagen, at det var Breum, som havde bidt fogden, i sin forbitrelse over, at denne havde gjort bemærkninger om, at hans ko gik omkring på kirkegården og trådte ærlige folks gravsteder ned.

Godt stod det altså ikke til med Breums fredsommelighed, og dertil kom, at han var for doven til at besörge sine embedsforretninger ordentligt. Der var, som forhen bemærket, 3 byer på Sejrø: Sejrby, Kongstrup og Mastrup. I den förstnævnte lå, foruden kirken og præstegården, degneboligen, der også afgav skolelokale for börnene i Sejrby; men det hørte endvidere til degnens forpligtelser på visse dage i ugen at læse med börnene fra de andre byer i de huse i dem, som blev anvist til det brug. Den besværlighed holdt Breum naturligvis ikke meget af, og greb ethvert påskud til at blive fri for den. I sommerhalvåret strøg han ligefrem hele undervisningen i de nævnte byer;

han undskyldte sig med, at der ingen börn kom, da de på den tid skulde hjælpe til med markarbejde. Da provsten var på visitats på Sejrø i sommeren 1735, fik Otto Grundtvig ham til at påtale dette forhold. Provsten erklærede, at degnen, på de fastsatte læsedage, i alle tilfælde skulde møde i det hus, hvor börnene skulde samles; kom der ingen, burde han lade ejeren af huset bevidne, at han var mødt, men ingen af börnene.

Men heller ikke provstens formaning hjalp synderligt. Den 17. Novbr. 1735 kom præsten i et ærinde til Kongstrup; han lod sin vogn holde uden for Peder Rasmussens gård og gik derind. Her traf han degnen, hvem han spurgte, om han den dag havde læst med ungdommen der i byen; hertil svarede degnen: Ja. Så spurgte præsten videre, om han havde læst i Peder Rasmussens gård, hvortil denne selv svarede: Nej; Breum var först lige kommet ind til ham. Præsten gik så ud af gården og hen til sin vogn; degnen fulgte efter ham og begyndte at blive grov: Hvad skulde det til, at præsten altid var efter ham og ikke kunde lade ham passe sit embede i ro; »her kommer denne løbeknægt[1] og kiger mig i R.....« Peder Rasmussen var fulgt med ud, men desuden tilkaldte Grundtvig nabogårdmanden, Hans Christensen, der stod uden for sin gård, og han bad dem så bægge være vidne til, hvad der foregik. Men Breum lod sig ikke forknytte. Han sagde til præsten, at »han vilde give ham det, han gik fra i går«, og brugte flere andre grove ord og udtryk. Grundtvig spurgte ham, om han ikke vilde gå ud og læse med börnene i Mastrup. Dertil svarede Breum: »Nej! i dag går jeg intet; men om jeg går i morgen eller

[1] Dette udtryk synes særlig at have forbitret Grundtvig, for i sin beretning om sagen ofrer han en hel efterskrift på at godtgöre, at dette udtryk er ganske ubilligt og desuden ærekrænkende, ikke blot for ham selv, men ogsaa for kongen og Rostgård, som har kaldet ham.

en anden dag — hvad da?« det kunde jo være præsten lige meget, når han læste. Så vil jeg lade eder tiltale for retten, sagde Grundtvig, hvortil degnen svarede: »I skal lige så snart svie, som jeg skal komme til at klø!«

Da Grundtvig var kommet hjæm og begyndte at grunde over disse ord, blev han noget betænkelig. Der lå jo en ligefrem trusel i dem, syntes han. Hvad kunde dette menneske ikke finde på at göre i fuldskab! Da præstegården brændte i Novbr. 1731, mente man, at ilden var påsat, måske af en der vilde hævne sig på præsten. Kunde man være sikker for, at den ikke blev svedet af en gang til. Og det var for resten ikke blot præsten, som mente, at det kunde blive farligt at lade dette menneske gå frit omkring. Da Grundtvig (d. 22. Novbr.) havde indberettet sagen til Rostgård, fik han en gårdmand, Jens Mogensen, til et par dage efter at sende en skrivelse sammesteds hen; heri siger gårdmanden, at Breum gemenlig findes i drukkenskab, og at man må frygte for ham dag og nat. Grundtvig påkaldte Rostgårds hjælp; Rostgård er jo hans verdslige øvrighed, og ifølge kgl. rescr. af 3. Decbr. 1734 skal al øvrighed stå præsterne bi at få straffet de i svang gående synder, bl. a. fylderi og drukkenskab. Bliver degnen ikke »straffet og afskaffet«, kan hverken han [Grundtvig] eller nogen anden præst begå sig på Sejrø.

Rostgård indberettede så (6. Decbr. 1735) sagen til biskoppen; han beder om, at Breum må blive afsat (at biskoppen »befrir Sejrø land fra denne pest«), og at der må blive beskikket »en skikkelig, from og ædru degn« i hans sted. Forinden havde imidlertid Grundtvig indberettet sagen til sin kirkelige øvrighed og fået provsteret nedsat. D. 22. Novbr. sendte han så to mænd af Sejrby som sine stævningsmænd til degnen og indstævnede ham til at møde d. 30. Novbr. i Føllesløv kirkes sakristi for at stå provsteretten til ansvar. Men Breum gav ikke møde den nævnte dag i Føllesløv

kirke. Vidnerne blev afhørt, og beretningen om retsmødet slutter med: »Hr. Grundtvig begærede denne forretning beskreven, som af retten blev tilstået.«

Som oven for nævnt havde Rostgård under 6. Decbr. givet en indberetning om sagen til biskoppen. Da han kort för Jul traf personlig sammen med denne, tilföjede han mundtlig en del oplysninger, og biskoppen lovede at gribe ind, så snart klagens berettigelse var godtgjort. Så skaffede Rostgård sig en afskrift af provsterettens forhandlinger og indsendte den (20. Jan. 1736). Allerede inden dette skete, havde provsten sat sig i bevægelse. Han meddeler d. 13. Decbr. 1735 Grundtvig, at han havde befalet degnen at levere kirkenöglen til præsten, og at afhente den hos ham, hver gang den skulde bruges. Det gjorde Breum imidlertid ikke, og trods de truende udsigter vedblev han med sit forargelige liv. Således mødte han en dag til morgenbönnen så beskænket, at han ikke kunde læse forståeligt op af bogen, men pludrede løs og sprang fra en bön til en anden, uden at komme til ende med nogen af dem, til stor forargelse for de tilstedeværende, hvoraf nogle kom til at le; på samme måde gik det 3. Juledag til aftensang; da gudstjænesten var forbi, løb degnen oven i købet ind i en mands hus, og skældte folkene der ud, fordi de havde let ad hans læsning i kirken. Det var altså så langt fra, at provstens brev til Breum havde virket til hans forbedrelse, at det modsatte snarere var tilfældet. Dette indberettede Grundtvig til provsten, og bad ham på ny at vise degnen til rette. Han ønsker slet ikke at ruinere manden, og har meget ondt af hans ærlige hustru og mange små börn; men han må dog udtale som sin bestemte overbevisning, at der ingen mulighed er for, at degnen vil forbedre sig.

Breum, der var begyndt at blive bange, klagede og undskyldte sig i et langt brev til Grundtvig: »Herregud! hvor det skær mig i mit hjærte, at jeg nu sukkende må forrette den daglige gudstjæneste, morgenbön i kir-

ken, som jeg i Guds sande frygt har upåklagelig forrettet nu en 14 år, men kan nu ikke, som det sig burde, såsom jeg på ingen måde kan holde eder den til måde; thi enten er det for tidlig eller for sildig, da det dog altid holdes på én tid. Gud betale dem som har ophidset eder imod mig. I har jo selv sagt de forrige åringer til mange, endog til fremmede, i min nærværelse, at I forundrede eder på, hvorledes jeg så akkurat på en vis tid hver morgen kunde holde morgenbön, da jeg dog hverken havde sejerværk eller mange tider kunde se solen. Og Deres velærværdighed kan ikke nægte, at han jo for to år siden selv sagde, at efterdi jeg havde intet vist at gå efter, og mig ikke heller her enten kunde eller var imponeret nogen vis tid, da, når jeg ringede ved sædvanlig tid, og tøvede så længe derefter med bönnens holdelse, at de som vilde komme, kunde gå fra deres hjæm til kirken, da var det den rette og bedste tid, hvilket I også selv efterlevede, og da gik alting gudeligt og for alle fornöjeligt til; men nu på nogen tid har jeg aldrig kunnet gjort eder til måde.« Breum kan derfor ikke forstå, hvad præsten har at udsætte på hans forrettelse af morgenbönnen og fortsætter: »Har jeg hellers med noget fortörnet Deres velærværdighed, som dog er mig uvitterligt, beder jeg herved om forladelse, og vil fremdeles herefter rette mig efter eder i alle mulige ting, som en ærbødig tjæner. Deres velærværdighed imponered mig i dag d. 28. Janv. ved kirken, at jeg i solens opgang skulde ringe til morgenbön, straks derpå hente nöglen, bære den til kirken og straks begynde tjænesten; nu måtte det jo være meget ridiculeus, om jeg både skulde hente nöglen, bære den til kirken, stå der en lang tid og forgæves bære den igen tilbage til eder, såsom det er hele 3 uger, mangen gang og derover, at der ikke kommer et eneste menneske til morgenbön; hvad folk ikke har nu at snakke om den usædvanlige, forargelige og alle til fortræd nöglens hentelse, da vilde

de nu få.« Breum foreslår derfor, at han skal vænte med at hente nöglen, til han ser, at der kommer nogen. »Vil nu Deres velærværdighed betænke denne sandhed, vil jeg forsikre, at både den store Gud selv og menigheden skal glædes derved og al årsag til forargelse uddø. Jeg vil og derhos tilbede mig den gunst og godhed, at Deres velærværdighed vil ikke mere være min øvrighed for at laste mig og sætte mig uforskyldt i miskredit hos min höjere øvrighed og menigheden, end for at handthæve og forsvare mig i mit besværlige og ringe embede.«

Dagen efter, at Breum havde skrevet dette brev til Grundtvig, fik han atter pennen i hånd for, i sin særdeles sirlige håndskrift, at affatte en henvendelse til biskoppen: Da han har hørt, at hans præst har klaget over ham i anledning af et eller andet, beder han indstændigt biskoppen om, at denne vil skaffe sig »retskaffen underretning« om, hvad der er foregået, og ikke uden videre tro på hvad præsten angiver. »Den Guds mand har altid fra sin adkomst her til stedet og embedet uden al årsag forfulgt mig, og dog ikke hidindtil har kunnet fuldbringe sit forsæt...« Til slutning beder han »om at blive forflyttet« til et andet lidet stykke brød, »på det at jeg, som af modgang er fordærvet, og som er falden i frygt, ja som daglig sukker, at mig bedrøvet er givet livet i hjærtet, en gang kunde finde nåde for min höjmægtige övrigheds öjne.« Endelig udtaler han det ønske, at biskoppen må blive »en öjesten i Guds öje«, og at han »må sættes som signetring på Guds finger.«

Provsten havde stævnet degnen til at møde hos sig straks efter Helligtrekongers dag, men Breum mødte ikke, skönt vejret ingen hindringer lagde i vejen for, at han kunde komme over til Sjælland. Da Grundtvig imidlertid havde ønsket, at der skulde tages lempeligt på degnen for konens og börnenes skyld, slap Breum også denne gang med en alvorlig irettesættelse. Fra

de følgende år foreligger der ingen klager, så Breum må vel have holdt sig nogenlunde i skindet; men en virkelig forbedring med ham skete der ikke, det ser man af hans død. Han havde d. 2. Marts 1741 været ovre i Kongstrup — måske for at holde skole med börnene der — og da han om aftenen sent gik derfra, var han, som sædvanligt, fuld. Man fandt ham den følgende morgen liggende ude på marken, halvdød af kulde. Dog gav, som Grundtvig skriver i kirkebogen, »den barmhjærtige Gud ham tid til omvendelse til 12te i samme måned, da han, som man vist håber, døde salig . . . O, forunderlige Guds domme og uendelig langmodighed og nåde!« —

* * *

Som Otto Grundtvig havde bryderier og ærgrelser i sin virksomhed som præst, således var heller ikke hans private liv frit for sorger og bekymringer. I den lille Sejrø præstegård skød der efterhånden frem en talrig börneflok. Her følger en liste over dem, tilligemed nogle biografiske oplysninger[1].

1, *Trone Birgitte*, f. 20. Juli 1732; mad. Birgitte Lovenstein, hendes mormoder, holdt hende over dåben; hun blev senere gift med en birkedommer H. P. Hald i Næstved (vist 1757; deres förste barn blev født i Fasten 1758).

2, *Jörgen*, f. 10. Septbr. 1733; præstens moster, Maria Kröyer[2], bar barnet ved dåbens bekræftelse i kirken. Året efter at han var blevet student (1750), kom han i huset hos pastor Schytte i Vallekilde, som huslærer og medhjælper. 1754 blev han teologisk kan-

[1] Deres förste barn, der rimeligvis blev født i 1730 (jfr. s. 13 anm. 3.) døde som meget lille, inden ankomsten til Sejrø.
[2] Jfr. s. 10 anm. 2.

didat og d. 12. Febr. 1760 kaldet til Sejrø som sin faders eftermand.

3, *Johan*, f. 22. Novbr. 1734 kl. 10½ om natten; om ham udførligere neden for.

4, *Ninne Chirstine*, f. 9. Jan. 1736 kl. 3½ om morgenen, levede ugift i sin faders hus indtil hans død; i en testamentarisk bestemmelse (af 28. Decbr. 1770) fastsætter hendes fader, at hun skal nyde forlods af boet 200 rdlr. »i henseende til, at hun i fulde 20 år med troskab og flid har forestået min husholdning ... Hun har altid været hjæmme hos mig, og som et kærligt og omhyggeligt barn gået mig til hånde i min alderdom og skrøbelighed, så hun har været mig en trofast støttestav, hvorved anden lejlighed til hendes lykke er gåen forbi.«

5, *Christian*, f. 11. Novbr. 1737 kl. 9½ form., blev degn i Vallekilde-Hörve 1762. (Om ham jævnfør neden for). Præst i Gladsakse fra 1780—97.

6, *Jacob Björn*, f. 22. Novbr. 1738; han kom först til landvæsenet, og var, bl. a. i 1762, forvalter på hovedgården Ågård i Gjørlev sogn; senere fuldmægtig ved konsumptionen i Lolland. Han døde som ejer af Trudsholm (vist Tr. i Kundby sogn).

7, *Niels*, f. 6. Septbr. 1740 kl. 9 om aftenen; konfirmeret på Sejrø 1754. Ingen af de ældre börn er blevet konfirmeret hjæmme. Om ham vides ikke meget. Den 28. Avgust 1767 er en Niels Grundtvig fadder i Vallekilde til Christian Grundtvigs datter Mette Katrine; det er måske ham. I skiftebrevet efter Otto Grundtvig hedder det om ham: »som efter formodning i Pedersborg i Rusland ved døden er afgået.« I sine optegnelser om slægten siger N. F. S. Grundtvig, at han skal have været vinhandler der.

8, *Anne Cathrine*, f. 10. Novbr. 1741 kl. 5 form.; gift 8. Okt. 1771 med H. Chr. From, der et par måneder i forvejen var blevet udnævnt til resid. kapellan ved Sortebrødre kirke i Viborg.

9, *Christiane*, f. 31. Jan. 1743 kl. 3 morgen; gift 9. Jan. 1770 med købmand Laurits Siersted i Holbæk.

10, *Enoch*, f. 11. Maj 1744 kl. 10 form.; optaget i Slagelse latinskole Maj 1761, dimitteret 1764; død 1785 som præst i Ude- og Oppe-Sundby (Frederiksborg amt).

11, *Frederice Severine*, f. 9. Maj 1747 kl. 3 efterm.; gift 8. Oktbr. 1771 med Nic. Ed. Balle. Hun døde 1781.

Det kneb naturligvis for Otto Grundtvig at komme ud af det med det lille kald og de mange börn; desuden skulde selvfølgelig sönnerne, efter tidens skik, holdes til bogen, i alt fald alle de, som havde nogenlunde anlæg og lyst i den retning. Det var en god hjælp for ham, at hans svoger i Hvalsø, Sören Jacobsen, antog sig den ældste af sönnerne, Jörgen, som sig eget barn[1]; men svogeren døde des værre allerede 1744, netop som Jörgens skolegang skulde begynde. De to ældste drenge blev bægge optaget i Roskilde latinskoles 5. klasse ved Påske-tider 1745; 2 år senere fulgte Christian efter. Det kostede naturligvis, at skulle holde 3 sönner på én gang i latinskolen, selv om de allerede et fjerdingår efter deres optagelse fik stipendier. Stipendiaterne fik omtr. 8. rd. kvartalet i »kostpenge«[2]. Desuden skete der uddeling af klæder til dem[3]; d. 26. Jan. 1746 modtog Jörgen og Johan således hver $4^1/_2$ alen, foruden 2 ℳ 8 β i penge.

Men næringssorgerne var ikke det værste; der kom det, som det var tungere at bære. Den 13. Febr. 1755 mistede Otto Grundtvig sin hustru, efter at hun længe havde været syg; den 20. Febr. stod han ved hendes

---

[1] Da heller ikke de andre ældre börn er konfirmeret på Sejrø, må de vel også tidligt være kommet hjæmme fra til en eller anden af familien.

[2] Vedkommende værter kvitterede derfor i skolens protokol; deraf ser man, at brødrene boede hos en Niels Jacobsen.

[3] I 1746 indkøbte skolen 70 alen klæde à 1 rdl., 80 alen à 5 ℳ, 27 alen à 4 ℳ, $49^1/_2$ alen à 3 ℳ.

grav, og i kirkebogen skrev han: »Gud samle os med glæde på den store samlingsdag.« Men et par år efter kom dog den tungeste sorg. Christian, der var blevet student 1753 (Jörgen og Johan var blevet dimitteret i 1750), kom naturligvis jævnlig hjæm til Sejrø. Under et af disse besøg blev han opmærksom på stuepigen i præstegården, Anna Rasmusdatter Østerballe, skönt hun ikke længer var ganske ung (f. 10. Oktbr. 1723)[1]. Det endte med, at der i sommeren 1757 udviklede sig et forhold mellem dem; faderen anede ikke noget herom, förend det i Oktober s. år opdagedes, at pigen var frugtsommelig. Det var et tordenslag for ham, han blev som ude af sig af fortvivlelse derover. I et brev (af 24. Febr. 1758) til biskop Harboe gör han rede for sine følelser i denne tunge tid: »Den sorg har så nedslaget mit sind, at jeg i lang tid var fast uden for mig selv, og om jeg turde rent ud åbne min tanke, havde fået i sinde at overgive alting, hvilket jeg tror og virkelig havde sket, hvis den barmhjærtige Gud ikke havde forekommet mig just derved, at min sön, Johan, som i 5 år har været i min elskværdige hr. provsts, hr. Wilsbechs, hus og tjæneste, og der profiterede af denne dyrebare mands anførsel, kom hjæm til mig [slutningen af November 1757], da provsten med en anden blev forsynet. Lovet være Gud, som da sendte mig dette barn, af hvilken jeg har i denne sorg haft stor hjælp og trøst. Men, o! sorgen for den vildfarende vil ikke så snart slippe et ömt faderligt hjærte.«

Efter lange overvejelser kom Otto Grundtvig til det resultat, at det var bedst, at sönnen ægtede pigen, især da de selv ønskede at blive ægtefolk. De blev så trolovet d. 1. November s. år og nogle uger efter (d. 23. Novbr.) viet. Både sönnen og hans kone blev indtil videre boende i præstegården. Det blev en tung Jul

[1] Hun blev förste konfirmeret 2 S. e. Påske 1739, altså omtr. 15½ år gl.; hun har rimeligvis haft et tungt næmme.

det år. Noget ind i det nye år (d. 21. Febr.) fødte Anna en sön, som den følgende dag efter fastepræken blev døbt i kirken og kaldet *Otto*. En gårdmandskone fra Sejrø bar det; blandt fadderne var 3 af Christians søskende: Johan, Ninne og Anna Cathrine.

I sit ovennævnte brev til biskoppen taler Otto Grundtvig om sine overvejelser og bekymringer med hensyn til sönnens fremtid: »Jeg har nu ham og hans hustru i huse og med dem tillige deres yngel«, udbryder han med en vis bitterhed. Han har ikke godt råd til at føde dem; »men hvor skal jeg hen med disse elendige? At lade ham gå for lud og koldt vand, tillader ikke et faderligt hjærte, helst da han har et hurtigt hoved og lykkelig disposition til at lære. Allernådigst oprejsning tör man vel ikke søge, inden de 2 år, som loven mælder, ere ekspirerede.« Men der var måske dog et håb om, at det kunde lade sig göre. Han tror, sönnen har fundet nåde hos Gud; hvis han nu kunde få oprejsning, kunde han måske med tiden få et lille levebrød »omend på den nederste trappe«. Derfor var det meget vigtigt, om biskoppen vilde anbefale ham til at få oprejsning inden 2 år.

* * *

Det var i det meste af en menneskealder, at Otto Grundtvig virkede på den lille, afsides liggende ø, og, som man vil se af det foregående, det var ingenlunde lette år han tilbragte der. De knappe kår, han levede i, fik ham, endogså temmelig tidlig, til at tænke på forflyttelse. D. 23. Maj 1739 indsendte han til biskoppen en ansøgning om Årby sognekald (Arts herred); han klager heri over de 2 mils søvej, manglen på »ildebrand«, det besværlige i at opdrage 6 umyndige börn, sin gæld på grund af præstegårdens opbyggelse osv. Den gang lykkedes det ham ikke at blive forflyttet; han

søger så samme embede igen i 1744; i 1742 søger han Køng, også forgæves. I et brev til biskop Hersleb fra 1746 udbryder han: »Det er den höje tid, om jeg skal reddes fra yderlig armod.« Men han måtte vænte 14 år til. I mellemtiden kom der dog et lysglimt. Da konferensråd K. Lente v. Adeler vilde göre sit testamente, lod han Grundtvig ved et bud vide, at han kunde vælge at få ekspectance enten på Fårevejle eller Vallekilde, (hvortil v. Adeler havde kaldsret); Grundtvig valgte Vallekilde-Hørve og fik så ekspectance på dette kald i 1755. Det var pastor Schytte, som den gang havde embedet; den 27. Oktbr. 1758 blev Grundtvigs sön Jörgen kapellan hos Schytte, og et års tid efter mældte sönnen sin fader, at præsten i Vallekilde var død (16. Decbr. 1759). Otto Grundtvig skrev så straks til biskoppen og bad om at få kollats. Han vilde gærne, tilföjer han, blive juledagene over på Sejrø, da det var vanskeligt at skaffe prædikanter der, medens hans sön kunde præke i Vallekilde. Det blev tilladt. Han besluttede så at holde sin afskedspræken på Sejrø 2. S. e. H. 3. K.; han valgte den dag, fordi det var den samme Söndag, og i 1760 tillige netop den samme datum, på hvilken han 28 år i forvejen havde fået sit kaldsbrev.

Det var på Sejrø, at Grundtvig gjorde sit bedste arbejde; derom er der mange vidnesbyrd. Hans provst skriver (8. Juni 1738) på grundlag af en visitats, således om ham til biskoppen: »Hr. Grundtvig er en god, skikkelig, retsindig, flittig og med forstand nidkær præst for Guds ære og menighedens opbyggelse, søger at få og har og fået en del til bedring af dette særdeles fortrædelige folk«; så findes der og en god og ret oplyst ungdom, hvortil bidrager, at Sejrøboerne er »et frit folk, der ikke er underkastet trældom«, så at præsten uden vanskelighed kan få lov at beholde de unge. — Hvis man synes, at rosen i denne skrivelse er noget lavmælet, må man huske på, at Grundtvig på dette

tidspunkt kun havde været 6 år på Sejrø. — 16 år efter har vi en anden udtalelse af en embedsbroder. Da der i 1754 skulde være provstevalg, skriver pastor Schytte i Vallekilde (28. Jan.) således til biskoppen: Han vil stemme på Otto Grundtvig til provst efter Weile; Wilsbech er vel nok den habileste mand, men temmelig gammel; efter ham er Grundtvig »ustridig den habileste, en mand, som har *vigorem animi et corporis* [sjæls- og legemskraft], og som ved 22 års erfarenhed i embedet og kændelig frugt hos et vanskeligt folk har gjort sig æret og elsket iblandt retsindige.«

En senere skildring af Otto Grundtvigs virksomhed på Sejrø, har vi i N. F. S. Grundtvigs optegnelser om slægten[1]: »Han var en præstemand, fuld af Helligånd og tro, myndig i sit embede, fuld af salvelse i sin tale og retskaffen i sin vandel. Rostgård... befalede indbyggerne at lyde ham som sig, og alt stødte da sammen for at give ham en sjælden anseelse i menigheden.« Det kunde også behøves; ti de var »hårde, ryggesløse folk«. som ej uden grund mistænktes for at have druknet en af hans nærmeste formænd. Mange af ungdommen forlod øen, for at undgå hans skarpe tilsyn og overhøring; »men udvortes ærbarhed blev herskende, en Guds ords kundskab udbredtes, som hardtad forbavsede bisperne Hersleb og Harboe«; utvivlsomt vandt han mange for kristendommen. »Endnu for flere år siden var hans minde så levende blandt Sejrøboerne, at gamle mænd blottede hovedet, når der taltes om ham.«

Trods de mange udlændigheds år Otto Grundtvig tilbragte på den lille afsides ø, forsumpede han dog ikke åndeligt. Vi har bevaret et eksempel på, at han bevarede sin interesse for teologiske spörgsmål. Han

---

[1]) Jfr. s. 2, anm. 1. Disse meddelelser er jo ganske vist af en noget senere dato; men da de sikkert støtter sig til udtalelser af hans fader, Otto Grundtvigs sön, har de alligevel værdi.

og »svogeren«[1] Arctander i Egeberg forfriskede sig en gang imellem med en lille, teologisk holmgang. En sådan tog de sig angående spörgsmålet om Jødernes samling og omvendelse. Arctander vilde fortolke Esaias XI, 11—12 således, at Jøderne skulde omvendes hen imod verdens sidste tider. Otto Grundtvig svarede: »Hans brev har jeg med fornöjelse læst, og overvejet de argumenter, hvoraf han betjæner sig til at stadfæste *notabilem et solennem Judæorum conversionem* [Jødernes mærkelige og höjtidelige omvendelse]... Vi ere i kærlighed forenede om denne materies *ventilation* [drøftelse]; jeg ærer og elsker kære svogers *modestie*, *qvam etiam meam facio sc. qvod hæc thesis sit problematica* osv.« [beskedenhed, som jeg også gör til min, nemlig at denne sætning er tvivlsom osv.] — og i dette mærkelige, kaudervælske ruskomsnusk af Dansk og Latin fortsættes der brevet igennem.

En anden gang drejede disputatsen sig »*de serpente Evæ seductore*« (om slangen som Evas forfører). Arctander hævdede, at »slangen« ikke var en almindelig slange, som var besat af Djævelen, men ganske simpelt Satan selv, der efter Hebræernes skik blev kaldt med navnet »slange«. Dette slutter han særlig deraf, at »slangen« *talte;* det kunde en almindelig slange naturligvis ikke; men det er vitterligt, at ånderne har påtaget sig det menneskelige legems form og i den tilstand talet. Otto Grundtvig bekæmper imidlertid hans påstand mandeligen: Han synes, at Arctanders argument mere taler imod end for hans egen påstand. Når ånderne må påtage sig en legemlig skikkelse for at kunne bruge »artikuleret røst«, så er det jo netop rimeligt, at Djævelen måtte iføre sig slangens skikkelse osv.

Diskussionen føres fra bægge sider i det samme

---

[1] Arctander var gift med en søster til Isaak Grundtvigs hustru. (Jfr. s. 10).

dansk-latinske kaudervælsk, hvorpå der foran blev givet en prøve. Provsten er ikke bange for at live op med en lille vittighed: »Tænk! hvilket tordenslag i Djævelens øren! At så herlig en skabning skulde så dybt fornedres under alle andre kreaturer! ... Ti om Djævelen kunde slikke støv og lod sig nöje med den kost, var jeg tilfreds jeg kunde kommandere over en hel skok til at rense min store Smeddemose, som jeg ellers i disse dage må bruge andet middel til.«

Her har vi en rigtig teologisk disputats, af den ægte slags fra det 17. århundrede — dog med en mere moderne tilsætning af lidt lune.

Grundtvig skulde altså til at tage sin nye gærning op i Vallekilde-Hörve[1]; han havde udtalt et ønske om at beholde sin sön Jörgen som kapellan. Dette ønske gik ikke i opfyldelse, idet Jörgen fik noget bedre, nemlig Sejrø kald efter sin fader; da den gamle provst Wilsbech ikke havde mod på en Sejrø-tur, indsatte Otto Grundtvig selv sin sön. Derimod fik Christian[2], der var fulgt med ham til Vallekilde, lov til at være ham behjælpelig med katekisationer i kirke og skole. Han prædikede også af og til, og Adeler på Dragsholm, som hørte ham et par gange, syntes så godt om ham, at han kaldte ham til degn i Vallekilde-Hörve (Novbr. 1762) i stedet for den 5. Novbr. afdøde degn Lars Svadal. Grundtvig havde i de sidste år haft glæde af Christian; han skriver i et brev af 16. Novbr. 1762, at sönnen i de sidste 3 år har glædet ham lige så meget ved »sindighed og stilhed«, som han for 5 år siden bedrøvede ham.

Der kom nu roligere år for Otto Grundtvig, og han

---

[1] I 1768—70 angives embedets årlige indtægter til 395 rdl. 4 ¥ 1½ β; der svaredes i årlig skat 15 rdlr. 3 ¥ 10 β.

[2] Christian blev sommeren over på Sejrø, da hans hustru væntede sin nedkomst; d. 13. Avg. 1760 døbte broderen Jörgen hans anden sön, der fik navnet Isaak; søsteren Anne Cathrine holdt barnet over dåben.

kunde også nok behøve det[1]; endnu i 1754 siger en embedsbroder om ham, at han har »*vigorem animi et corporis*« (s. 35); men efter at han er kommet til Vallekilde og nærmer sig de 60 år, begynder han dog at mærke alderen.

Da der i 1764 skulde være provstevalg, stemte ganske vist provst Wilsbech på ham med følgende begrundelse: Han er en gammel, forsøgt mand, »besidder konduite og gævhed, véd at sno sig, har mod og dristighed at føre tingen ud, aktiv i sit embede osv.« Grundtvig havde imidlertid bestemt ønsket ikke at blive provst, og sönnen Jörgen på Sejrø skrev til biskoppen, at faderen var en meget svag og skrøbelig mand, især i fødder og knæ, kunde ikke gå uden kæp og måtte forrette sit embede siddende.

Da alderdommen kom, var det en trøst for Otto Grundtvig at vide, at alle sönnerne var kommet i vej, undtagen den yngste, Enoch, der dog nåede at blive teologisk kandidat inden faderens død. Også døtrene var inden dette tidspunkt blevet gift og forsørget, med undtagelse af Ninne, der levede ugift hjæmme hos faderen. D. 9. Jan. 1770 blev *Christiane* viet til en købmand Siersted i Holbæk. Og dermed begyndte der en række bryllupper i Vallekilde præstegård. D. 8. Oktbr. 1771 var en höjtidsdag i præstegården; den dag viede Grundtvig selv i hjæmmet 2 af sine døtre, nemlig *Frederikke Severine* til Nic. Ed. Balle, sognepræst til Kellerup og Gøttrup, og *Anne Cathrine* til H. Chr. From, res. kap. i Viborg (jfr. s. 30). Den 21. Juli 1772 havde han den glæde at døbe Balles og Frederikkes sön: Severin Vilhelm Arctander; Balle var da

[1] Naturligvis slap han ikke helt for bryderier og sorger i embedet, hvad hans indberetninger til provsten godtgör. Her blot ét eksempel: Da han i 1767 skulde døbe et barn, trængte faderen, der var fuld, sig hen til døbefonten, og vilde rive barnet fra den kone, som bar det, idet han råbte, at han vilde bære sit eget barn.

blevet professor theologiæ ved Københavns universitet. Præstegården oplevede to bryllupper endnu; den 29. Septb. 1772 viede Otto Grundtvig sin sön Jörgen, der da var blevet præst i Lidø og Smörum og var enkemand, til jfr. Magdalene Anne Marie Fleischer fra København. Og da man nu var kommet så godt i gang med at holde bryllup i Vallekilde præstegård, sluttede den 68årige Otto Grundtvig rækken af, idet han d. 20. Oktbr. 1772 lod sig vie til mad. Anna Margretha, f. Jensen, enke efter en provst Friis[1]. »Hans elskeligste svigersön«, theol. prof. ved Københavns universitet, Nic. Ed. Balle, foretog vielsen. En måned efter, d. 29. Novbr., døde Otto Grundtvig; d. 1. Decbr. blev han stedet til hvile. Dagen efter samledes skifteretten i præstegården, og gamle Otto Grundtvigs hjæm var opløst.

[1] Da Otto Grundtvigs dattersön, Severin Balle, blev døbt, hedder det i kirkebogen: »min forlovede, provstinde Friis, bar det.«

III.

Johan Grundtvig. I.

(1734—1776).

Johan Ottosen Grundtvig blev født i Sejrø præstegård d. 22. Novbr. 1734 kl. $10^1/_2$ om natten og døbt i kirken 2 dage efter. Han blev undervist hjæmme, til han var 11 år gammel og blev så i foråret 1745, tillige med sin ældre broder Jörgen, sat i Roskilde skole, hvor han blev optaget i 5te lektie. Han blev i skolen i 5 år, og dimitteredes i efteråret 1750 til universitetet. Efter at have taget »*»examen artium et styli«* måtte han, af økonomiske hensyn, igen tage hjæm til Sejrø; d. 13. April 1751 var han inde i København for at underkaste sig *examen philosophicum*, men måtte så atter tilhage til hjæmmet. Her blev han et par år og har vel af og til hjulpet sin fader i hans embedsgærning. Men så lysnede det; d. 19. Juli 1753 fik han »en profitabel prædikekondition hos velædle Hr. Otto Wilsbech«, provst og sognepræst til Bregninge og Bjærgsted. Medens han var hjæmme, havde han naturligvis efter bedste lejlighed arbejdet med det teologiske studium, og under sit ophold i Bregninge præstegård kom han så vidt, at han, d. 14. Oktbr. 1754, kunde tage sin embedseksamen (med 2. karakter). Allerede inden han havde fået eksamen, havde han, i Avgust s. år, af sin morbroder Oberst Adam Otto Rohweder, der var patron for Oddens kirke, fået ekspectance på dette kald, når

det blev ledigt efter den daværende præst (Trochmann).

Da provst Wilbech fik kapellan, 1757, forlod Johan Grundtvig, sidst i November, Bregninge præstegård, og måtte så atter søge ly under det fædrene tag på Sejrø. Han kom, som oven for berört, hjæm i et meget belejligt öjeblik, netop da faderen sad böjet og modløs under den bitre sorg over Christian; og Johan hjalp til at holde faderen oppe, så at han ikke i sin modløshed opgav alt. Han blev hjæmme et års tid; så fik han, ganske uventet, dagen för Juleaften 1754, tilbud om en plads som uordineret medhjælper hos Jens Arctander i Egebjærg. Arctander syntes godt om Johan Grundtvig, og skrev så i Maj 1760 til biskop Harboe, om han måtte få ham til kapellan; han omtalte ham som »en habil og skikkelig person, som lever kristelig og lærer opbyggelig.« Arctander havde i nogen tid betænkt sig på at tage Johan Grundtvig til kapellan, da han vidste, at han havde ekspectance på Odden kald. Men nu havde han dog bestemt sig til at bede om at få ham til kapellan, og vilde oven i købet give ham 70 rdl. til hans ordination. Det gik, som Arctander ønskede. Den 1. Avgust 1760 holdt Johan Grundtvig sin dimispræken (over Rom 8,14) i Frue kirke i København, og samme dag fik han sin udnævnelse. Nogle måneder efter (d. 5. Decbr.) blev han ordineret i samme kirke af biskop Harboe, og prækede ved denne lejlighed over Col. 4,3. Derpå tog han tilbage til Egebjerg og blev indsat i sit embede 3. S. i Advent. Sin tiltrædelsespræken holdt han over Kor. 1,24: »Vi ere medarbejdere til eders glæde.« Da han et par uger efter indsendte meddelelse om sit levned til »Herredsbogen«, sluttede han disse optegnelser med følgende ord: »Gud! du haver lært mig af [ɔ: fra] min ungdom, og indtil nu kundgörer jeg dine uendelige ting. Giv mig at vorde en hyrde efter dit hjærte, dit store navn

til ære, mine tilhørere til opbyggelse og min egen sjæl til frelse på min overhyrdes Jesu Christi dag.«

Egebjærg præstegård la på et lavt og sumpet sted; den havde de sædvanlige fire længer, og var på de tre sider omgivet af en lille have. Kapellan-værelset, hvor Grundtvig skulde holde til, var møbleret således[1]: Midt i værelset et firkantet fyrrebord på krydsfod med skuffe i, og en ryslæders læsestol; ved væggen et skaksængested[2] med gråt og gult Danzig-töjs omhæng (i sængen: en rødstribet olmerdugsdyne, 2 underdyner, 2 hoveddyner, en blåstribet olmerdugs trækpude), en egekiste, en bogreol, en grön bogstol [læsepult], med lås og nøgle, og en bilæggerovn; på væggen var der anbragt 3 små skilderier, et spejl i brun ramme og en hylde over kakkelovnen; endelig henne i en krog den uundværlige parykblok.

Egebjærg menighed synes på det tidspunkt at have været meget langt fra at have været en ideal menighed. Arctander gav i 1755 følgende skildring af den[3]: »Hvad indvånernes egenskaber angår, da ere de ulige; dog have de fleste dette tilfælles, at de ere af mådelig legemsstörrelse og styrke, af temmelig god helbred, nogenledes arbejdsomme, dog ikke hurtige eller behændige, mere uempfindtlige i sorg end i glæde, påstående, endogså i de mindste pointillier, men derhos tjænstagtige, når det kan ske uden deres udgift. Til at fatte og søge de ting, som tjæne til deres timelige gavn, er der *presence d'esprit*, men ikke altid med overlæg; til at besmykke, forsvare og undskylde deres forforseelser, fattes ikke på en lige så forunderlig som beklagelig færdighed, i langt höjere grad end jeg andensteds har fornummet. De ere klynkende, mere af egenkærlighed end af nød, usamdrægtige, så de ikke gærne

[1] Odds herreds skifteprotokol.

[2] Et sængested med 2 lodrette og 2 »skakke« (skråtstillede) stænger til at bære omhænget.

[3] Herredsbogen for Odds herred.

kunne blive enige i en sag; de ere lystige og skæmtefulde hos deres ligemænd, og rige på indfald, som dog ikke altid ere med de bedste; de ere tavse og varlige; tarvelige, hvor ikke gives anledning til overdådighed; mere frygtsomme end trættekære, og måske mere hidsige, når den raptus kommer på dem; nogle få have vist sig tilböjelige til horeri, flere til drukkenskab, og de fleste til uretfærdighed, dog ikke til grovt tyveri... Til at fatte de ting, som hører til kristendom, er funden hos nogle et godt begreb, hos de øvrige en senfærdighed, men til at efterleve kristendommen er elendigheden stor. De fleste af tilhørerne synes at være deres gamle præst tilgedan; men ved lejlighed at betage ham noget af sin rettighed tages ikke af en del i betænkning, så det var at ønske, at den mad-stræng mellem lærere og tilhørere rent blev afskåren.«

Grundtvigs virksomhed i Egebjærg blev kun kortvarig; allerede et år efter hans ansættelse som kapellan døde Arctander (6. November 1761), »der efterlod et evigt minde som en redelig, trofast og utrættelig lærer, en kæk og uforfærdet embedsmand, en mageløs ven.« Skifteretten holdt møde i præstegården den følgende 7. December. Kammeråd Hansen fra Egebjærg mødte som lavværge for enken. Tilstede var også Joh. Grundtvig som konstitueret formynder for Arctanders to søsterdøtre[1]. Forretningen begyndte. Först oplæstes den afdødes testamente, der indeholdt nöjagtige forskrifter for, hvorledes man skulde gå frem efter hans død: Man må ikke klæde ham af, men skal trække rent hjæmmegjort linned uden på det töj han dør i. — Hans »personalia« skal skrives af Johan Grundtvig, som skal på boets bekostning contenteres derfor. — Derefter udførlige bestemmelser om ligfærden, hvem der skal indbydes til den (ialt 11 personer) m. m. — »Ligvers

[1] Den ene af disse, Regine Marie, blev i 1768 gift med Jakob Bang på Annebjærggård.

må ikke göres uden af hr. Grundtvig, om han får tid dertil[1]; sker det af andre, må deres vers hverken modtages eller uddeles, men personen aflægges med en liden recompence på boets bekostning; thi man véd, hvad sådanne vers sigter til.« — Det er hans ønske, at hr. Grundtvig efter hans død skal gå hans enke til hånde, hvis han endnu er kapellan i Egebjærg, og til gengæld derfor har han foræret ham nogle bøger, som dog först skal tilfalde ham efter testators død. Grundtvig skal endvidere arve en samling skrevne artikler til en kateketisk teologi, som bevares i dragkisten i dagligstuen.

Den 20. April 1762 kl. 8 form. blev der holdt auktion i Egebjærg præstegård. Grundtvig købte ved den lejlighed adskillige bøger, der kom til at danne grundstammen i den bogsamling, som en gang skulde åbne en vidunderlig verden for hans lille sön Frederik. Blandt de købte bøger var: J. Rami »kirkelige og verdslige historier« (1731), »Snorre Sturlesens norske kongers krönike oversat af hr. Peder Clausen« (rimeligvis kvartudgaven fra 1750; han gav 1 rdl. 3 ℔ 14 ß for den), »Beskrivelse over Norge«, af samme forfatter m. m. Endvidere købte Grundtvig den bogreol, der havde stået på hans værelse, 2 serpentins-stager af porcellæn, 1 serpentins-blækhus, 2 duge, gåseöjet drejl. m. m.

Grundtvig stod nu atter ledig på torvet. Han søgte ikke kald på ny, da han væntede, at Odden snart vilde blive ledigt, men nöjedes med en løsere, midlertidig virksomhed. Allerede inden årets udgang fik han plads som personlig medhjælper hos pastor Hersleb i Nykøbing Sj., og her blev han til denne mands død i Novbr. 1765. Herslebs efterfølger, Borch, vilde gærne beholde ham, og Johan Grundtvig blev også hos ham

[1] Da Arctanders datter døde, den 27. Septbr. 1759, skrev Johan Grundtvig et mindedigt om hende, så han havde aflagt prøve på sin dygtighed som digter af ligvers.

et halvt års tid; men i Juli 1766 ønskede Otto Grundtvig, der var begyndt at blive skrøbelig (jfr. s. 38), at sönnen skulde komme hjæm og hjælpe ham. Johan tog så til Vallekilde, men allerede i November samme år blev han sognepræst i Odden efter Trochmann. Den 25. S. e. Tr. holdt han sin tiltrædelsespræken.

* * *

I Egebjærg sogn lå *Egebjærggård*, der var embedsbolig for forvalteren over de kongelige godser i Odds herred. I 1728 blev denne stilling overdraget til kommerceråd *Niels Bang*, der var født 1697 i Vorbasse (ved Ribe), hvor hans fader den gang var præst. Han hørte til den bekændte Bangske slægt, der igennem et par århundreder havde skænket Danmark en række dygtige og ansete mænd, videnskabsmænd og embedsmænd. Han var selv en meget arbejdsom mand, kraftig og stræng af natur, en alvorlig og ordentlig husfader, med gammeldags gudsfrygt. Blandt de formaninger han stadig rettede til börnene, var disse to: »Altid Gud for öje« og »tankerne ved hvad I göre[1].« — I 1736 ægtede han Cathrine Marie Kjær, en købmandsdatter(?) fra Nykøbing. Hun døde i sommeren 1743, men allerede en 4—5 måneder efter var Bang gift igen. Sin anden hustru hentede han på Annebjærggård.

Annebjærggård ligger en halvanden mil nord for Egebjærg, tæt syd for Nykøbing. Den var i 1724 bleven købt af en kommerceråd *Peder Schwane*. Gårdens udseende omkring midten af 18. århundrede skildres således: Den ligger tæt ved Issefjorden, kun et bøsseskud fra den. Borggården består af 3 længer af egetømmer og mur, med en stor kvist midt på; taget er teglhængt, ladegården er af bindingsværk og rörtækket.

[1] [Mynster:] F. L. Bang. 1821.

Ved gården findes der en smuk lyst-, køkken- og frugthave, omgivet af et levende tjörnegærde. Uden om det hele går der en 25 alen bred grav, over hvilken der fører en egetræsbro. Tæt syd for gården ligger der en kön skov af eg, bøg og ask samt underskov.

Peder Schwane kom oprindelig til Annebjærggård som huslærer hos ejeren, assessor Chr. Wildenrath; men ved dennes død[1] ægtede han hans enke, Vibeke Margrethe f. Welling, og fik med hende gården (1724). De fik 2 døtre, Regina Margretha (der blev gift med en tolder Knoplauch i Rörvig), og *Ulrikke Eleonore*, som Niels Bang hjæmførte. Brylluppet stod på Annebjærggård d. 29. Novbr. 1743. Ægteskabet blev meget frugtbart, både på sönner og døtre. Tre af börnene vandt sig i tidens løb et navn: *Frederik Ludvig Bang*, den senere bekændte læge, stiffader til brødrene Mynster, blev født d. 5. Jan. 1747; *Susanne Chirstine*, f. d. 24. Jan. 1751, blev moder til Henrik Steffens; *Cathrine Marie*, der blev moder til N. F. S. Grundtvig, kom til verden d. 1. Juli 1748 kl. 4 om morgenen. Ved dåben d. 7. s. m. blev hun båret af fru kaptajn Wildenraths; blandt fadderne var hendes fader og hendes stifbroder, Oluf Lundt Bang, den senere justitiarius.

I de 3 år Johan Grundtvig var i Egebjærg præstegård, er han naturligvis jævnlig kommet på Egebjærggård, og er der truffet sammen med Cathrine Marie, som den gang endnu ikke var voksen. Han har ganske sikkert forberedt et par af hendes søskende til konfirmation, men vist ikke hende selv, da hun först blev konfirmeret d. 3. Okt. 1762, og han forlod Egebjærg sidst i 1761. Om Johan Grundtvig havde fået noget

---

[1] I meddelelsen i Höjby kirkebog om hans begravelse står der: »kun én gang gift«. Det synes næsten at have slået den pågældende præst som noget mærkeligt.

indtryk af den 13—14 årige pige, véd vi ikke; men umuligt er det jo ikke. Niels Bang var død i December 1760, og hans enke ægtede så d. 22. Maj 1761 en kammeråd *Jacob Hansen*, der blev udnævnt til hans eftermand, og som desuden, efter P. Schwanes død (Juni 1762), købte Annebjærggård, hvor Ulrikke og hendes börn nu fik deres bolig. Jacob Hansen tog sig samvittighedsfuldt af sine stifbörn, og sörgede for, at de fik en god opdragelse. I de 4—5 år Johan Grundtvig virkede i Nykøbing, er han sikkert jævnlig kommet ud på Annebjærggård, og har set Cathrine Marie modnes til voksen kvinde. Der har vel nok været lejlighed til fortrolige samtaler ude i haven under den store tjörnehæk og til vandringer gennem skoven og langs Issefjorden. Da Grundtvig i November 1766 kom ud til den ensomt liggende Odden præstegård, har han nok været på det rene med sine følelser over for den 18-årige jomfru. De blev trolovet, og Grundtvig tænkte snart på at holde bryllup. På et par auktioner i 1767 gjorde han et betydeligt indkøb af køkkenredskaber, skeer, duge, servietter, dyner, et langt fyrrebord med skuffer, et ovalt slagbord med flöje, et indlagt chatol med 14 skuffer og aparte skab, en læderbetrukken træstol, et himmel-sængested med rødt flammet omhæng og 2 kapper m. m. Da Grundtvig havde fået sit hus nogenlunde i orden, var der ingen grund til at vænte længer med brylluppet. Det stod d. 4. Oktober 1768 på Annebjærggård[1]; forlovere var hans fader og kammeråd Jacob Hansen. Og så flyttede det nygifte par ind i Odden præstegård.

Odden sogn omfatter det meste af den omtrent 3 mil lange, men kun $^1/_4$ mil brede Sjællands odde. Der er to byer, Overby og Yderby; i den förste ligger kirken og præstegården. I midten af 18. århundrede

[1] D. 8. Oktober 1770 blev chirurgus m: Heinrich Steffens og jomfru Susanne Chirstine Bang viet på Annebjærggård.

var der i sognet 34 gårde og nogle og tyve huse; indbyggerantallet var omtrent 300. Præstegården bestod af 4 længer, af hvilket stuelængen var på 10 fag. Trochmann havde holdt alt i god stand; han havde bl. a. gjort det ene gæstekammer större og lagt fjællegulv i det; forstuen havde fået murstensgulv og frugthaven var blevet udvidet.

De kirkelige forhold havde tidligere haft deres uheldige sider. Der havde en gang — i Trochmanns tid — været en degn af Breum-typen. En Söndag i 1739 sendte præsten 2 bønder til degnen, og lod spörge, hvorfor han ikke var kommet til kirke, skönt det havde ringet sammen. Degnen svarede gesandtskabet, at hans kone havde været »*canailleuse* imod ham«, og den sag måtte han först have klaret med hende; sendebudene kunde da også nok skönne, at der måtte have stået en större bataille, for strøet omkring på gulvet, i vild forvirring, lå en sønderslagen spinderok, uld, degnens paryk, snusdåse, pibe m. m.. Degnen blev forøvrigt jævnlig set kanonfuld[1]. Forholdene i Grundtvigs tid var dog noget bedre.

Det förste par år var der lidt tomt i præstegårdens stuer; der var ingen klapren af små fødder på det pæne murstengulv i forstuen. Endelig en Majdag i 1771 (d. 17. Maj) kl. $5^1/_2$ om morgenen kom den længselsfuld væntede arving; det var en sön — »min og min hustru Cathrine Maries förstefødte sön«, som den lykkelige fader med synlig glæde og stolthed bemærker i kirkebogen. Det var et skår i glæden, at drengen ikke var rigtig rask og måtte hjæmmedøbes samme dag; jordemoderen fra Kalundborg, mad. Callenberg, bar ham. En uge efter blev dåben bekræftet i kirken, og jordemoderen blev her afløst af præstens svigermoder fra Annebjærggård, medens hans søster Ninne Chirstine stod hos. Blandt fadderne var, foruden 2 af

[1] Justitsprotokol f. Odds herred.

Johan Grundtvigs brødre: Christian og Jacob Björn — »Hr. Steffens, kgl. Chirurgus i Oddsherred.« Men det blev ikke den förstefødte, som skulde føre slægtens saga videre. Allerede 4 år efter måtte Johan Grundtvig indføre i kirkebogen: D. 28. Marts 1775 blev min förstefødte sön, Jacob Hansen Grundtvig, begraven i Odden kirke, bag alteret mod Sønden; 3 år 10 md. og 4 dage. Men inden den förstefødtes død var der kommet en anden sön, der var blevet født d. 20. Oktbr. 1772 og kaldet *Otto*, og samme år som Jacob Hansen døde om foråret, kom der om efteråret (d. 15. Sept. 1775) en sön til, der fik navnet *Jacob Ulrich Hansen.*

Om Johan Grundtvigs virksomhed i Odden foreligger der ingen nöjere oplysninger. Kaldet var lille; men »Herren velsignede hans sjælesorg, og han regnede derfor disse år mellem de glædeligste i sit liv«, siger hans sön (N. F. S. Gr.) i sin skildring af slægtens historie. Odden kald havde tidligere været privat; men i Johan Grundtvigs embedstid købte kongen det. Dette gav anledning til, at Grundtvig blev forflyttet, medens de præster, der havde været i kaldet, medens det var privat, blev der til deres død. D. 10. Juli 1776 blev Johan Grundtvig kaldet til *Udby* og *Ørslev* tæt ved Vordingborg. Den 4. Avgust holdt han sin afskedsprædiken og rejste så til sit nye hjæm.

IV.

Johan Grundtvig. II.

(1776—1813).

Det var ikke meget opmuntrende at drage ind i Udby præstegård. Formanden havde, skönt han var velhavende, i den grad undladt at vedligeholde bygningerne, at to længer næsten var faldefærdige. Johan Grundtvig måtte straks anvende en 5—600 rdl. på forbedringer og nybygninger, og havde udsigt til, den følgende sommer at måtte fra ny af opbygge det meste af gadelængen, som truede med at falde sammen. I tidens løb fik han præstegården i ordentlig skik, så at da provst Faber (sammen med Markus Jensen og Peder Svendsen) holdt synsforretning over den d. 5. Avgust 1792, kunde synsmændene udtale, at den var i fuldt forsvarlig tilstand, med undtagelse af, at »den nordreste bjælke i den vestre længe var i den ene ende forrådnet.« De mente, at Grundtvig måtte have anvendt omtr. 1000 rdl. paa forbedringer og nybygninger. Der var paa det tidspunkt ingen brønd i præstegården; der havde været en i formandens tid, med ubrugeligt vand, men den var blevet tilstoppet. Derimod var der en kilde nær ved præstegården, med dejligt vand i, stensat og istandsat.

Kirken i Udby var der intet særlig mærkværdigt ved. Ejeren (grev Raben) var ikke fri for at mishandle den noget. Således nedtog han i 1778 kobber-

taget på tårnet, og beklædte dette med teglsten i stedet for. Men han gjorde dog også en del for at vedligeholde den. I 1791 påbegyndte han en större reparation. Ringmuren blev »totalt og ypperlig istandsat«, ligeledes kirketårnet og våbenhuset; men til gengæld tog han rigtignok blytaget af kirkeskibet og lagde sten i stedet. —

Så begyndte Johan Grundtvig sin gærning i Udby og Ørslev; i over en menneskealder skulde han her, Söndag efter Söndag, forkynde Guds ord. Hvordan udførte han denne gærning?

Der er bevaret en hel del af hans prækener, lige fra den »dimis- og bispeprædiken«, som han holdt i Vor Frue kirke i København, d. 1. Avgust 1760, over teksten Rom 8,14. Når Balle kom på visitats i Udby hos sin svoger, så han også hans prækenhæfter efter og gjorde sine bemærkninger om dem. En af dem lyder: *Eximiam venerandi domini pastoris industriam ac fidem multa laude probavi* (Den ærværdige Herrens hyrdes fortrinlige flid har jeg bifaldet med megen ros). Johan Grundtvig var ingen fremragende prædikant, men han var en brav mand og et fromt menneske, der bevarede den nedarvede tro gennem rationalismens dage[1]. Hans sön siger om ham, »at hans levned var ærbart og stille, at han var ærlig i ord og retskaffen i gærning«, at han »alle sine dage bevarede barnetroen, som vi alle ved dåben bekænde«, og at han var godgörende og hjælpsom over for alle som trængte.

I November 1790 blev det overdraget Balle at lede udarbejdelsen af en ny salmebog, og i foråret 1793 kunde han udsende 1. hæfte af »Evangelisk-kristelig

[1] Da han i Januar 1791 havde læst Gamborgs »Nysa«, med dets angreb på de bibelske beretninger, skrev han til Balle, om ikke den forfatter, der på modersmålet udgav et sådant skrift, som blev læst af mange ulærde folk, kunde pålægges, som embedsmand, »offentlig at udgive rent og tydelig sin trosbekændelse over alle *articulos fidei* (troens artikler).«

salmebog«. Da Grundtvig havde fået stiftet bekændtskab med det, fremsatte han samme efterår, i et længere brev til Balle, sine meninger om denne prøve på en ny salmebog: Han har overtænkt og gennemgransket de ypperlige salmer i evangelisk-kristelig salmebog, og i dette arbejde fundet et nyt bevis på Balles utrættelige omhu for kirken. Han havde selv ønsket, at vi måtte få en ny salmebog, på grund af de »ikke få mådelige og til dels usmagelige salmer«, som findes i den på landet brugelige salmebog (Kingos), men da denne derhos indeholder »en betydelig samling af meget åndrige og andagtsopvækkende salmer, som ere vore menigheder så bekændte, at mange, både gamle og unge, have lært dem udenad«, tror han, det vil være en betænkelig sag i en ny salmebog ganske at forbigå sådanne salmer. »Jeg føler og, at de historiske salmer ere meget bekvæmme til at muntre sjælen til andagt; dette er i mine tanker noget *proprium* [særegent] ved Kingos.« Han ønsker, de må blive optaget i det forventede 2. hæfte. — Ja, disse historiske salmer er visselig noget særegent for Kingo; og det viser, at gamle Joh. Grundtvig havde øre for den ægte salmetone, når hans sjæl kunde »muntres til andagt igennem dem«. Hvad vilde han have følt, om han havde kunnet se ud i tiden, set, at hans ti-års dreng der ovre i Tyregod præstegård, en gang skulde synge videre på den historiske salmetone, så det rungede under den danske kirkes hvælvinger.

Johan Grundtvig optrådte også som skribent. Han havde jo arvet den samling skrevne artikler til en kateketisk teologi, som opbevaredes i dragkisten i Egebjærg præstegårds dagligstue (s. 44), og det er åbenbart denne samling, som giver ham tilskyndelsen til at forfatte »*Catechismi forklaring efter saliggörelsens orden*«. Han udstedte subskription på den i 1778, og fik også samlet en del subskribenter; blandt dem findes hans svoger Balle, brødrene Feld i Udby (jfr. s. 60 flg.),

S. Ingemann i Torkildstrup, J. Peter Steffens i Vordingborg, nogle af hans brødre o. fl. Bogen udkom i begyndelsen af 1779. Den er affattet i spörgsmål og svar, og begynder således: »Hvad er et væsen?« — »Et væsen er noget, som er til.« — »Hvad er et element?« — »Et element er den förste enkelte begyndelse til et legeme eller en sammensat ting« osv. Og denne bog er særlig beregnet til at bruges ved konfirmationsforberedelsen[1].

»Forklaringen« fik en temmelig skarp bedömmelse i »Lærde efterretninger«; anmælderen erklærede, at bogen vàr en stor skuffelse for dem, som havde håbet i den at få den passende lærebog i religion, som man sukkede efter. Johan Grundtvig tog sig denne anmældelse meget nær, og udgav i September s. år et lille forsvarsskrift, som han sendte til biskop Harboe. Han skriver i dette brev, at det ovennævnte tidsskrift havde »opgivet hans skrift til offentlig foragt og afsky«, og derfor beder han nu biskoppen om at tage det »under Deres höjformående skyts.« Dette nødråb hjalp dog intet; »Lærde efterretninger« gav ham en ladning spydigheder til svar. Ved henvendelse til biskop Harboe søgte han at få sin bog autoriseret til brug ved religionsundervisningen; men det lykkedes ikke. Heller ikke Harboes efterfølger, Balle, syntes om denne »tre finger tykke forklaring i stor oktav«, som han benævnede sin svogers lærebog. Det endte med, at den sank ganske stille til bunds[2].

[1] Blandt Joh. Grundtvigs papirer findes et udførligt uddrag af Holbergs 46. epistel: »Moralsk katekismus«; det er åbenbart et af forstudierne til bogen.

[2] I 1785 udgav J. Grundtvig en oversættelse af »Phædrus« (en romersk fabeldigter); »Lærde efterretn.« hudflettede den: »Hr. oversætteren haver hverken en god stil eller det danske sprog i sin magt.« En anden oversættelse, af den latinske forfatter Justins verdenshistorie, kunde han ingen forlægger få til; det sirligt udarbejdede håndskrift findes endnu. (I forlagsboghandler K. Schønbergs eje).

Johan Grundtvig kom til Udby med gæld, og gælden voksede og voksede. Præstegården skulde sættes i stand, sönnerne holdes borte fra hjæmmet, på latinskole og ved universitetet. I brevene til sin biskop, förste Harboe, senere Balle, klager han jævnligt over sine trykkende økonomiske kår. I et brev af 1. Decbr. 1779 fortæller han, at hans »rytterhest« styrtede forleden, så han hovedkulds måtte anskaffe en anden. »Herover er jeg blevet så bebyrdet med gæld, at jeg blot af mit kalds indkomster, der årlig aftager formedelst sognefolkets tilvoksende armod under dagligt hoveri, ej ser udvej til at kunne betale hver sit og at sætte i enkekassen for min hustru.«

Da der i 1788 skulde være provstevalg, var Johan Grundtvig meget bange for, at han skulde blive valgt. Han undskylder sig, i et brev til Balle, med sit sinds blødhed og sin gæld, der er så stor, at »han snart daglig gruer for anfald af sine kreditorer.« Det vilde være hans ruin, hvis han blev valgt. Hans forlegenhed nåede et höjdepunkt i 1800. Et par dage efter, at han havde fået sin sön Frederik sendt afsted til København (hvor han skulde tage examen artium), fik han d. 16. Oktober om aftenen underretning om, at der den følgende dag, af den verdslige øvrighed, skulde göres indførsel hos ham for 600 rdl. til en købmand Ströyers bo i Præstø. Men Grundtvig var resolut. Den 17. »om morgenen kl. 2 slet« sendte han en karl afsted til sin provst, Platou i Øster-Egesborg, deklarerede sit bo som opbud, og begærede at provsten ufortøvet vilde registrere det. Provsten var også ekspedit, og det lykkedes ham at få forretningen sluttet, inden den verdslige øvrighed kom. Alt, lige til præstens sæng og sængeklæder, blev skrevet. Grundtvig lovede at skaffe kaution for boet, og bad om, at sagen ikke måtte komme i aviserne.

Platou indberettede så sagen til Balle: Han mente, at Grundtvigs gæld var o. 4000 rdl., og at boet kunde vurderes til o. 1000 rdlr. Det så ret truende ud. Tien-

den var borte; på nogle få tønder nær, var der blevet givet anvisning på den til forskellige; der var intet i laden, intet hos bonden, intet på loftet. Platou havde skrevet til »den unge Grundtvig« på Falster (Otto Grundtvig i Torkildstrup), der med det förste væntedes til Udby, og bedt ham se over til sig; de kunde så måske træffe aftale om at få det nødvendigste indkøbt på auktionen, som Platou vilde se at få udsat til efter nytår, for at unde Grundtvig fred i hjærtet og sindet i helligdagene.

De udnævnte kommissarier, provst Platou og birkedommer Badstüber (fra Præstø) fik förstboet opgjort hen på foråret. Gældsposterne — iblandt hvilke der var 109 rdl. »for discipel Grundtvig, Århus« — beløb sig til noget over 4000 rdl. Kommissarierne fremsatte en plan til dens afbetaling, idet man forlods af de årlige indtægter fradrog 600 rdl. til præstefamiliens nødvendige underhold. I Juli 1806 var man nået så vidt, at hele den anmældte gæld var betalt med undtagelse af 450 rdl., som stiftets enkekasse havde stående i Udby præstegård. Så kunde da den gamle præst og hans hustru henleve deres sidste dage fri for det tryk, som så længe havde hvilet over dem[1].«

Cathrine Marie stod trofast ved sin husbonds side i de lange prøvelsens dage. Hun var, i alt fald i sine senere år, svagelig af helbred. I Vinteren 1789—90 led hun af langvarig sygdom. Da hun var kommet sig nogenlunde, rejste hun i Juni, sammen med Ulrikke, på besøg hos slægten i Oddsherred. Sygdommen havde sat sit mærke på hende; »hun svækkes immer«, skriver Grundtvig til Balle. For sin svagheds skyld røg hun, efter sin broder, lægen F. L. Bangs råd, tobak af lange lerpiber.

---

[1] På grund af de trykkende vilkår, hvorunder Joh. Grundtvig levede, søgte han flere gange bort fra Udby. Han gav i 1788 sin svoger supercargo Johannes Bang i København i kommission at indsende ansøgning for ham, så snart der blev et købstad-sognekald ledigt på o. 1000 rdl. Han vilde gærne til en by med latinskole, for drengenes skyld.

Men hendes svage legeme blev båret oppe af en stærk ånd; en gammel, dygtig slægts blod var i hende. Hun var myndig og viljekraftig, og dog venlig i omgang med andre. I sin styrelse af præstegårdens finanser — for den pålå væsentlig hende — gjorde hun, hvad hun kunde for at lodse skuden gennem de mange truende økonomiske skær. Et af hendes valgsprog var: »Heller død end rådvild.« Börnene tog hun sig omhyggeligt af, og det var ved hendes side, de gjorde de förste skridt ind i bøgernes verden[1].

Da Grundtvig flyttede ind i Udby præstegård, overtog han, blandt andet »fast inventar«, *Malene,* datter af en Jens Nielsen i Grumløse (Udby sogn) og født 1733. Hun var vanfør fra fødselen af, hvorfor hun også forholdsvis tidlig kom under fattigvæsenets forsörgelse. Hun findes förste Gang opført i Udby sogns fattigregnskab d. 2. Jan. 1768: »Den gebrechliche Malene hos Rasmus Nielsen — 4 ℞«. Året efter er hun hos Hans Knud og får 6 ℞; men samme år fik hun sit tilhold i præstegården, og der blev hun efterhånden et fast inventar, så at, som oven for sagt, Joh. Grundtvig overtog hende sammen med præstegården, og her blev hun til sin død. Hun hjalp til med börnene og hvad andet hun kunde; for det meste sad hun stille i sin krog, men dog jævnlig med salmebogen i de rystende hænder og en salme på de bævende læber.

De korte notitser i Udby sogns fattigvæsens protokol fortæller hendes liv med krönikeagtig korthed. I henhold til, den 28. Maj, 1802 approberede plan til indretning af fattigvæsenet på landet i Sjælland, holdt bestyrelsen for Udby sogns fattigvæsen d. 13. Decbr. s. år møde i præstegården. Præsten fremlagde regnskabet: Malene Jensdatter, »som bestandig haver nydt og frem-

---

[1] I »Nordisk månedsskrift« 1874, I. har Th. Møller meddelt forskellige oplysninger vedrörende Udby præstegård og den Grundtvigske slægt.

deles skal nyde sit ophold af præsten« fik 4 rdl. til klæder og linned. — 31. Decbr. 1809: M. J. er ganske sængeliggende, »kan hverken gå eller stå eller rette sig selv uden hjælp«; hun ligger »ganske stille, vænter snart sin opløsning«, har »i over 40 år været som et inventar på præstegården« osv. Hendes »opløsning« var heller ikke langt borte; hun døde det følgende år (1810), og blev begravet 4. S. e. Tr. I kirkebogen fik hun følgende mindeskrift: »Dom. 4. Tr. [1810] blev almisselem Malene Jensdatter begraven, 77 år og 10 uger gl.; hun har nydt ophold i præstegården i 42½ år, stedse været en krøbling og ugift.«

»Stedse været en krøbling og ugift« — det var hendes livs saga. Hvor tungt! hvor trøstesløst! hvilket forspildt liv! kunde man fristes til at udbryde. Ja, var det et forspildt liv? Der kom en dag, da en af Danmarks störste mænd, i et af sine berömteste værker[1], sang om »den gebrechlige Malene«:

Jeg tumled som pogen
mig sidder på skød,
men tav, da fra krogen
»o Jesu!« det lød;
at lytte, at lure
mit hjærte mig bød;
fra fuglen i bure
»o, Jesu!« genlød,
»forlad for din pine
mig synderne mine,
frels mig for den evige død.«

Med hjærtet på tunge,
med bogen på skød,
med trang til at sjunge
som ordene lød,
med værkende lænder
i svaghedens bånd,
med rystende hænder,
i fædrenes ånd,

[1] N. F. S. Grundtvig: »Nyårs-morgen«, s. 140—41.

sang höjt *Magdalene*[1]
med toner fuldrene
med tårer den salme så skön.

Den gamle i gårde,
fuldgod ved de små,
hvem ej med det hårde
man fik over strå,
som, för man det troede,
fra bister blev mild
og gik med det gode
da gærne i ild,
så trofast som guldet,
goldammen til kuldet,
hvoraf jeg med asken kom sidst.

Og han ender med at takke hende som sin »sprogmesterinde«. Da han ved sin oversættelse af Sakse og Snorre søgte efter ægte danske, folkelige vendinger, da randt ham i minde mangt et halvglemt ord, mangen en vending, som den lille dreng havde hørt fra den gamle Malenes læber[2]. —

Dette var den gamle slægt i præstegården; men rundt om den skød de nye skud til vejrs. Da familien flyttede ind i det nye hjæm, var der 2 börn, Otto og Jacob, henholdsvis 4 og 1 år gamle; men der kom flere. D. 22. Nov. 1777 kl. 1,40 om morgenen fødte Cathrine Marie en sön, der samme dag blev hjæmmedøbt og

[1] Hun var døbt »Malene«.

[2] Alle kænder det, hvorledes en vending, man har hørt som lille, kan — tit aner man ikke hvorfor — efter at have sovet en syvsoversövn dybt nede i bunden af sindet, stige op af sin dvale, lokket frem af en eller anden tilfældig omstændighed. Da N. F. S. Grundtvig i sommeren 1851 kom forbi Rönnebæksholm (i Sydsjælland), nynnede disse ord sig frem i hans erindring: »Fladså med de höje ælle«; dem havde han hørt förste gang, mange år tidligere, siddende på Malenes skød. Der var noget hemmelighedsfuldt over dem, en klang som af »en elvetone«, der vakte dunkle anelser. (Jfr. L. Schrøder: N. F. S. Grundtvigs barndom, s. 33).

kaldt *Niels Christian Bang*. Hans faster Ninne Grundtvig, der var flyttet til København, var kommet ned til Udby og holdt ham over dåben. Ved dåbsbekræftelsen i kirken (d. 3. Decbr.) var blandt fadderne købmand Steffens junior fra Vordingborg. Knap et år efter, d. 12. Novbr. 1778 kl. 8¾ aften, kom der igen en arving, og denne gang var det — vel til forældrenes glæde — en datter, der straks efter fødslen fik navnet *Ulrikke Eleonore;* men allerede 4 dage efter om aftenen kl. 10 var hun et lille lig. Nu gik der halvfjerde år, inden det næste barn kom; men så havde forældrene også den store glæde, at det atter blev en datter; de tog imod hende som en ny *Ulrikke Eleonore* og kaldte hende med dette navn. Hun blev født d. 14. Maj 1782; ved sin fremstilling i kirken, månedsdagen derefter, blev hun båret af kammeherreinde v. Beringsschjold fra Sortebrødre kloster ved Næstved; provst Ditzel fra Øster-Egesborg forrettede tjænesten.

Johan Grundtvigs svoger, professor *Nic. Ed. Balle*, havde i 1781 mistet sin hustru, Johan Grundtvigs søster. Det følgende år ægtede han en datter af Sjællands biskop, L. Harboe, og blev samtidig adjungeret sin svigerfader og fik ekspectance på bispeembedet. Harboe døde allerede det følgende år, og d. 15. Juni 1783 var Balle Sjællands biskop. Ganske kort efter tiltrådte han en visitatsrejse i Sydsjælland, og d. 10. Avgust visiterede han i Udby og Ørslev. Præstegårds-konen væntede ganske vist snart sin nedkomst, men alligevel måtte Udby præstegård have sin bispemiddag, tilmed da bispen var præstens svoger. Efter skik og brug var omegnens præster med til middagen; blandt dem har sikkert været provst Ditzel fra Øster-Egesborg, hr. Westengård i Særdborg, hr. Reenberg i Præstø, hr. Smith i Mehrn og hr. Homann til Hammer og Lundby[1]. Ved bordet faldt talen på den nærforestående

[1] Disse præster var blandt fadderne ved dåbsbekræftelsen.

begivenhed i familien, ankomsten af en arving, og en af præsterne prøvede på lidt godmodig drilleri over for madam Grundtvig: Hvis det nu bliver en sön, så skal han naturligvis studere, ikke sandt, ligesom de 3 andre sönner; det kan blive til noget; 4 vordende præstemænd; men pengene, pengene, vil det ikke knibe lidt med dem . . . Den stilfærdige Johan Grundtvig, med »det bløde sind« og den store gæld, har måske set lidt forknyt ud ved dette; men den djærve Cathrine Marie busede ud: Om så min sidste tröje skal springe, bliver han dog holdt til bogen.

Mandag d. 8. Septbr. 1783 nedkom Cathrine med en sön, som hans fader to dage efter hjæmmedøbte og kaldte »Nicolaj Frideric Severin«. Onsdag d. 8. Oktober blev dåben bekræftet i Udby kirke, ved hvilken lejlighed höjvelbårne fru kammerherreinde v. Raben til Beldringe bar ham, og frk. Halman fra Rönnebæksholm stod hos. Fadderne var de ovennævnte præster samt kammerherre v. Raben og kammerherre v. Beringschjold til Rönnebæksholm. — *Frederik*, som han kaldtes til daglig, blev den sidste i börnerækken. —

Vi må nu se os lidt om i Udby uden for præstegården.

Degnen hed *Christian Valdemar Nohr*. Han var født (1751) i Udby, hvor hans fader det foregående år var blevet degn. Efter at være blevet student fra Vordingborg skole (1771), havde han taget 1ste del af den filosofiske eksamen, men der stoppede han. Da hans fader døde i Marts 1776, fulgte han efter ham i embedet. I en visitats-optegnelse fra 1799 siger Balle, at han »sjunger godt og katekiserer ret vel.«

Skoleholder-embedet i Udby var i 1776 blevet overtaget af *Christian Feld*[1]. Han var en præstesön fra

[1] Faderen, Michael Nielsen Feld, blev i 1737 ansat som sognepræst i Vammen, Bigum og Lindum, et par mil nordøst for Viborg. I sit andet ægteskab med Anne Marie Christensdatter Svindt havde han 6 sönner og 6 døtre.

Jylland, født 1746, og var 20 år gammel blevet dimitteret til universitetet fra Viborg skole. Under sit ophold i Udby forberedte han sig til teologisk embedseksamen. Da han i sommeren 1784 måtte tage ind til København for at afslutte sine studier, besörgede en af hans brödre, Laurids, embedet for ham.

Laurids Feld var 5 år yngre end broderen[1]. Også han havde måttet »konditionere« i adskillige år — i 1775 var han således huslærer i Daugbjærg præstegård, et par mil vest for Viborg — men han fik dog sin embedseksamen för Christian (i Oktober 1783), rigtignok med *non* (den dårligste karakter). Fra 1780[2] og måske tidligere havde han haft en kondition i Vordingborg, og kom jævnligt ud og besøgte Christian i Udby. På den måde havde han fået forbindelse med den Grundtvigske slægt, og denne forbindelse blev endnu nöjere, da han kom til at vikariere for broderen. Han har rimeligvis allerede fra dette tidspunkt begyndt, ved siden af sin skoleholder-gærning, at undervise de ældre börn i præstegården. Hans ønske var at få en ansættelse ved Vordingborg skole, og d. 3. Avgust 1784 indgav han en ansøgning til biskoppen (Balle) om at blive ansat som hører ved den nævnte skole. Johan Grundtvig gav ham en god anbefaling; han var selv interesseret i, at Feld fik ansættelsen, da to af sönnerne, Otto og Jacob, nu var så vidt, at de kunde sættes i Vordingborg skole. Grundtvig fremhæver for svogeren, at det vilde være meget heldigt for börnene, om de kunde beholde Laurids Feld som lærer, og det var desuden planen, at de skulde bo hos ham. Feld fik imidlertid ikke embedet, og han bestemte sig så til foreløbig at blive i Udby som huslærer i præstegården. Christian havde fået sin embedseksamen i Avgust

[1] Han blev student i 1773, men rigtignok »på betingelse af större flid i fremtiden«. (Universitets-matriklen).
[2] I Februar 1760 stod han fadder til et af Nohrs börn.

1785, og derefter på ny overtaget sit skoleholder-embede.

Christian begyndte imidlertid snart at tænke på et præstekald; det var jo heller ikke for tidligt, da han var en 40 år gammel. I Juni 1788 mindede han Balle om, at han havde lovet ved lejlighed at befordre ham; et rygte havde sagt, at nogle orlogsskibe var ved at blive udrustet, og Feld ønskede at blive skibspræst på et af dem. Hans ønske blev opfyldt og ved midsommertid s. år afrejste han fra Udby; men hans kone[1] og börn blev tilbage her. Det var Johan Grundtvig ikke videre glad ved; han var nemlig bange for, at Feld i skyndingen skulde glemme, eller ligefrem undlade, at sörge for deres underhold i sin fraværelse. Han skrev derfor (6. Avgust) til Balle, og bad ham udvirke i admiralitets-kollegiet, at der tilbageholdtes månedlig af Felds gage 3 à 4 rdlr., som hans kone kunde hæve. Hun vilde ellers intet have at leve af, og Grundtvig var udsat for at komme til at sörge for familien.

Laurids Feld havde også tænkt på at få præsteembede. Han fik det i Decbr. 1787, men det var rigtignok ovre på Hirtsholmene. Var Feld ikke særlig begejstret derover, så var Joh. Grundtvig det heller ikke. Hans ønske var nemlig, at Feld skulde blive ved at undervise Jacob og Niels[2], og det var jo ikke rart af få dem så langt af vejen. Derfor bad han også Balle om at hjælpe Laurids Feld, da han i sommeren 1788 søgte Øster-Egesborg, som kun er et par mil fra Udby. Men Feld fik det ikke, han blev nødt til at sidde 3 år på Hirtsholmene, og Grundtvig måtte lade sönnerne følge med derop. De afrejste d. 9. Septbr., »ej uden følelser, endog til gråd for os og de rejsende«, som faderen skriver i et brev til Balle. De kom hjæm i sommerferien, men der var langt fra sommer til som-

---

[1] Inger Kirstine Obenhausen.

[2] Otto var i 1786 blevet elev i Herlufsholm skole.

mer. 3 gange måtte de göre rejsen derop, sidste gang i 1790. Så skulde de i latinskole; faderen vilde gærne have haft dem optaget på Herlufsholm; men det kunde ikke lade sig göre, og han måtte så tænke på anden bestemmelse. Efter at de den følgende sommer sammen med Feld havde været på besøg i Udby, rejste de i slutningen af Avgust med ham op til Viborg for at blive sat i latinskolen der.

Anledningen til, at de kom så langt bort, var vel den, at Feld havde en del slægt og andre forbindelser på de kanter. Drengene blev sat i kost hos en enkeprovstinde Friis, som tog sig moderligt af dem. Det var særlig heldigt for dem, da de et par år efter, i sommeren 1793, bægge havde kopperne. Sygdommen satte drengene en del tilbage i læsningen; Jacob kom dog op i mesterlektien ved det nye skoleårs begyndelse, men Niels, der var den bedst begavede af dem, blev siddende i 5te lektie, »for sin dovenskabs skyld.« I 1795 blev Jakob færdig fra skolen; hans rektor gav ham — siger faderen i et brev — så godt et testimonium, »som jeg kunde forlange det af en mig aldeles ubekændt mand«[!]. Efter et kort besøg i hjæmmet, rejste Jacob i begyndelsen af Oktober ind til København, for at underkaste sig eksamen artium. Hans fader skrev i den anledning til Balle, at han des værre på grund af omstændighederne, ikke selv kunde ledsage sönnen til hovedstaden, og personlig anbefale ham til hans herrer eksaminatorer. Han bad derfor Balle være så venlig at tage sig af Jacob og hjælpe ham med råd, formaninger osv. Det var den anden sön, som Johan Grundtvig sendte til universitetet; i 1789 var Otte nemlig blevet student fra Herlufsholm. I Oktober 1796 fulgte Niels efter som nr. 3.

Vi må nu vende tilbage til Udby, og se hvorledes det gik med skoleholder-embedet efter Chr. Felds afrejse. Johan Grundtvig kunde ikke i en hast finde en passende afløser og lod derfor embedet opslå på studie-

gården; den pågældende skulde også være forpligtet til at præke i hans forfald. I September hørte han rygte om, at en der hed Bochmann, og en anden ved navn Faurskov, vilde søge embedet; men ingen af dem havde han lyst til at tage. Han blev dog alligevel nødt til at tage til takke med den ene af dem. I 1788 blev nemlig *Bertel Faurskov* udnævnt til skoleholder i Udby.

Faurskov blev væntet med en vis spænding; for han var ikke en ganske almindelig skoleholder. Han var ganske vist en bondesön (fra Fyn), men han havde taget teologisk embedseksamen og havde endogså præket for dimis; men præst var han ikke blevet. Derimod havde han i mange år været lærer, havde, som han udtrykte sig i et brev til Balle, »informeret nogle hundrede unge mennesker, mest adelige og fornemme folks börn, i sprog og smukke videnskaber.« Han og hans kone kom med skibslejlighed fra København til Vordingborg, og d. 23. Oktober holdt de deres indtog i Udby. Bægge var aldrende, han omtrent 60 år. Joh. Grundtvig var i begyndelsen vel tilfreds med ham; en månedstid efter hans ankomst skriver han til Balle: »Faurskov er lærdere og finere end landsbyskoleholdere i almindelighed. Men så meget des bedre. Skolegangen har siden hans begyndelse været talrigere end forhen.« Men forbedringen var ikke af de varige. Da Balle var i Udby på visitats i 1799, siger han om skolen: Megen forsömmelse havde fundet sted. Nogle voksne besøgte degnens aftenlæsning. Skolegængerne var mest de små. Disse læste vel i bog, og et par svarede vel efter lærebogen, flere efter katekismus. Nogle bleve underviste af en kone i Skallerup. som læste vel i bog. Men hos de voksne fandtes mangel i boglæsning. Balle fandt, at Faurskov kun var lidet skikket til at at undervise börn; han vilde gærne vise sig klog.

Faurskov hørte ikke til de mennesker, som be-

skedent gemmer deres lys under en skæppe[1]. Han følte sig som den, der havde bevæget sig i fine kredse, i civilisationens midtpunkt. Degnen, Nohr, så han naturligvis ned på; denne halvstuderede fyr var jo aldrig nået længer end til 1. eksamen. Det var dröjt nok for Nohr således at blive detroniseret. Han havde dog tidligere indtaget en vis stilling i Udby, og godvilligt veg han ikke pladsen. Det kom snart til en åben fejde mellem degnen og skoleholderen.

Hertil bidrog en anden omstændighed. Den franske revolution bragte bølgegang i sindene hele den dannede verden over, og bølgerne gik også höjt i den lille sydsjællandske landsby. Faurskov var fremskridtsmand og revolutionsbegejstret; han gjorde sig til af, at han havde skældt både grever og baroner ud, og sagt til en professor: »Du kalkede væg!« Nohr var ovre på den anden side, blandt dem der vilde holde på det bestående; ganske naturligt: han havde set, hvad omstyrtningen af det bestående førte med sig, hans egen detronisering. Så førte skoleholderen og degnen vældige kampe om alle de brændende spörgsmål. D. 1. April 1792 havde Frankrig erklæret Østrig og Pröjsen krig; Faurskov var naturligvis overbevist om, at frihedens kække talsmænd vilde feje fjenderne bort, medens Nohr lige så bestemt holdt på, at det vilde blive »ordenens håndhævere«, der kom til at gå af med sejren. Herom stod der da drabelige disputer, også når de mødtes i præstegården, hvor de vel ikke ænsede en 8-årig dreng, der med store öjne og vidt åbne ører fulgte kampens gang.

Frederiks historiske sans havde förste gang slået öjnene op en dag i Januar 1789. Degnen kom gærne Söndag eftermiddag over i præstegården for at studere

[1] Johan Grundtvig havde af og til bryderier med ham. I Jan. 1793 skriver han til Balle, at siden dennes besøg har »F— været ganske rolig og stille; han og hans kone spiste her 1. Juledag; men han må holdes 3 skridt fra livet.«

»Berlingeren«, og når der var interessante ting i den, læste han dem op for præstegårdens beboere, og ledsagede læsningen med sine bemærkninger. Den nævnte dag fandt han, i nummeret for Fredag d. 18. Januar, en interessant mundfuld, som han måtte traktere de andre med. Artiklen meddelte, at Russerne havde taget Oczakow, dræbt en mængde Tyrker, og at hvis freden ikke snart blev sluttet, kunde man vist vænte til »Påske at se en russisk flåde uden for Konstantinopel.«

Frederik havde lyttet til denne oplæsning; det var som et blik ud i en ny, stor verden. Men da han ikke hørte mere om den sag, slumrede interessen ind igen. Men nu ved disputen mellem degnen og skoleholderen vågnede den atter op; dette lod til at blive endnu mere spændende end det andet; han måtte følge med, og så blev den 8-års dreng en flittig læser af »Berlingske tidende.«

Faurskov følte sig naturligvis snart utilfreds med dette liv blandt bønder og halvstuderede fyre. Allerede efter et par års forløb begyndte han at søge om forflyttelse; 1791 var det Høng degnekald, han gærne vilde have, men det fik han ikke. Så prøvede han igen i Avgust 1793, da der var et klokkerembede ledigt i Præstø. Han skriver til Balle og klager sig: Han er nu i sit 64. år, skolen kan ikke føde ham, og hans kone er sygelig: »Deres ædelmodighed, som jeg har lært at kænde, tillader ej, at vi, af mangel på livets nødtørftigheder, skal krepere her mellem grove og ubehøvlede bønder; thi dertil ere vi ej opdragne eller oplærte.« Han tilföjer, at han — efter sit eget skön — har arbejdet flittigt og samvittighedsfuldt i Udby; men der er ingen lyst til lærdom hos befolkningen. »Her passer ordsproget: *stultitia est venatum invitas ducere canes«* (det er tåbeligt at jage med uvillige hunde). Men Faurskov blev nødt til at blive blandt de grove og ubehøvlede bønder i Udby, og det tog på humøret. Da Balle visiterede der i Avgust 1799, skriver

han i sine optegnelser om visitatsen, at Faurskov er »gammel og vranten«; i 1806, at han er »gammel og udlevet«, men dog nok kunde udrette noget endnu, hvis bare skolen blev søgt. Men forsömmelserne var overordentlig talrige; af 100 skolepligtige börn var der ofte kun 6 i skole; ved visitatsen var der dog mødt — 12, men af dem havde én ikke været i skole i 4 år, en anden ikke i 3 osv. — Faurskov døde i 1807, 78 år gl., og blev begravet på Udby kirkegård 20. S. e. Tr.

Dette var det faste personale i Udby. Af og til kom der naturligvis gæster både fra nabolavet og fjærnere fra. Blandt de sidste var også famlien Balle.

Balle var jo både Joh. Grundtvigs biskop og svoger, så der var en del samkvem mellem de to familier. Förste gang Balle visiterede i Udby og Ørslev var i Avgust 1783; han var der igen i Juli 1787, Septbr. 1792, Avg. 1799 og Maj 1806. Da Balles visitatsbog for 1799—1807 er bevaret, kænder vi enkelte af hans udtalelser om Joh. Grundtvig som præst. Han skriver om ham i 1799: »Hr. Grundtvig katekiserer vel og messer skikkelig, kun alt for hurtig.» I Maj 1806 er der følgende optegnelse: »Hr. Grundtvig virker endnu med ungdomskraft i sin höje alder, prækede over Joh. 17, 25-26 med grundighed, orden og til opbyggelse, katekiserer godt og messer vel . . . Kirkens ærværdige lærefader, den indsigtsfulde og årvågne olding, hr. pastor Grundtvig, som virker endnu med ungdomskraft i sit vigtige kald, fortjæner megen höjagtelse, forenet med hjærteligste taksigelse. Gud velsigne og styrke ham!«

Men Balle var jo ikke blot Joh. Grundtvigs biskop, men også hans svoger; ganske vist døde Balles förste hustru allerede 1781 — inden han endnu var blevet biskop — men svogerskabet ophørte ikke dermed, selv om nok den svogerlige forbindelse blev noget løsere. Det dobbelte forhold, som Grundtvig stod i til Balle, giver sig allerede vidnesbyrd i overskrifterne over hans breve til ham; f. eks.: »Höjædle, höjærværdige, aller-

höjstærede hr. svoger!« Og de blandede toner klinger også gennem selve brevene. Tonen kan være höjtidelig og ærbødig, men også hjærtelig og fortrolig. I en skrivelse (fra Novbr. 1788), der er opbevaret i bispearkivet mellem andre embedsskrivelser, meddeler Grundtvig, at hans kone med en bondemand fra egnen sender fru Balle 3 gæs, 3 kalkuner og 3 ænder, medens han beklager, at han ikke kan sende nogle æbler; de fik næppe en tønde af haven.

Det personlige forhold mellem de to familier blev nöjere, da Grundtvig fik lejlighed til at tage sig en del af nogle af Balles börn. I November 1790 lod Balle nemlig to af sine sönner indmælde i Vordingborg skoles 2. lektie, nemlig Peder Hansen og Johan Otto Avgust. Grundtvig skrev straks (22. Novbr.) til Balle, at drengene skulde være velkomne i Udby præstegård, hver gang de havde ferie. De kunde jo også om Söndagen af og til göre et lille svip derud; han vilde den næste Lördag sende vognen ind efter dem, og håbede, de kunde få lov til at blive til Tirsdag. Den förste Juleferie tilbragte de i præstegården og vel også den følgende. Der var stor forskel på de to drenge. Peder Hansen kunde ikke döje bøgerne; han slap ganske vist op i mesterlektien, men fik så lov til at forlade skolen (i 1792); han vilde være soldat. Foreløbig blev det dog bestemt, at han skulde følges med Johan Grundtvigs sön Frederik, da denne i 1792 rejste over til Tyregod for at optages i huset hos Laurids Feld, og her blev han konfirmeret i efteråret 1793, för han drog ud i verden. Johan blev derimod ved at gå i Vordingborg skole, til han dimitteredes derfra i 1797. Han boede en tid hos en af hørerne, Wulf, men når han kom ud til Udby, klagede han bestandig over kosten. Da det skete igen i fastelavnsferien 1793, skrev Grundtvig til Balle, og bad, om sönnen ikke måtte tage til en hr. Steffens, hvis brave og fornuftige hustru vilde tage sig samvittighedsfuldt af drengen. I skolens protokol hed-

der det om ham: »Ved sin flittighed og gode forhold har han stedse gjort sig yndet af sine lærere og har temmelig gode naturgaver, men mådeligt helbred.«

Båndet mellem bispegården på Frue plads i København og Udby præstegård blev endnu nöjere, da Joh. Grundtvigs ældste sön *Otto*, forlovede sig med Balles datter *Marie Amalie* (f. 1778), der jo var hans søskendebarn. I Avgust 1798 besøgte svigerdatteren Udby præstegård, hvor hun og Ulrikke blev så gode veninder, at de ikke kunde undvære hinanden. Ulrikke måtte følge med til København som gæst i bispegården. Den følgende måned rejste også præstefolkene ind til hovedstaden, for de skulde med til en stor bryllupsstads. Lördag d. 8. Septbr. stod der et dobbeltbryllup i bispegården: Notarius publ. og prof. G. H. Olsen blev viet til Elisabeth Dorothea Balle, og Otto Grundtvig til Marie Amalie Balle. Otto Grundtvig var den gang præst for St. Jørgens og St. Ibs menigheder, men i Marts 1800 blev han kaldet til Torkildstrup på Falster.

* * *

Hvad der er skildret i det foregående har sin egentlige betydning som baggrund for og ramme om en lille drengeskikkelse, den yngste af börnene i præstegården.

Frederik — som han kaldtes i familien — lignede af ydre meget moderen, men slet ikke faderen. Også i åndelig henseende slægtede han hende mest på. Den Grundtvigske slægt tæller adskillige fromme og dygtige præstemænd, men selv den betydeligste af dem, Otto Grundtvig, var dog ikke nogen fremragende begavelse. Den mægtige eg, der havde begyndt at skyde op i Udby præstegård, havde da måske sine dybeste rødder i den mødrene slægt. Bangerne har en större og mere vidtgribende historie end Grundt-

vigerne. Og det er vel ikke et blot og bart tilfælde, at de to kvinder, som blev mødre til N. F. S. Grundtvig og H. Steffens, var søstre og af den Bangske æt. For Grundtvig selv stod det jo, som om det var fra moderen han havde taget sin störste arv. Fremfor alt søgte han her kilden til sin levende historiske følelse — den vidunderlige ævne han havde til at genopleve de forbigangne slægters liv.

Båret har du under hjærte
alt mit syn og al min sang,
født til verden dem med smærte,
skjalden af dit skød udsprang;
i de gamle heltedage
gennem dig han har sin rod,
sans for sang og syn for sage
fik han med dit adelsblod.

I den stille, sydsjællandske præstegård begyndte hans livs slorslåede saga. Först var der den lykkelige tid, hvor lektier og skolegang var noget ukændt, men hvor der var dejlige sommerdage oven på et kornlæs, eller i toppen af et kirsebærtræ[1]; dejlige vinterdage med isblomster på ruderne og slædekørsel på bakkerne; sådanne rare öjeblikke på den lille trappe ude i køkkenet, mens han langsomt arbejdede sig ind i det store mellemmads-fidtebrød, og de hyggelige vinteraftener på moders skød, et fadervor, en aftensang og så den lune, trygge barneseng.

Men den dag kom, da Edens have syntes at lukke sig bag ham, da hans moder tog ham på skødet, lagde en *ABC* foran ham, og vilde have ham til at huske, at de streger der hed et *A* og de der et *O*. Hvor det dog var nogen sure timer! For Frederik kunde ikke forstå, hvorfor nogle streger skulde kaldes *A* og

[1] Det siges, at Frederik var særlig god ven med præstegårdens sorte kirsebær.

nogle *O*. Særlig det sidste bogstav voldte ham kvaler; en dag trak det op til et stort uvejr på mors ansigt, og uvejret vilde sikkert have udladt sig, hvis ikke heldigvis i det samme en bonde var kommet ind og havde afbrudt undervisningen. Dette öjeblik benyttede en medlidende sjæl til at hviske ham noget i øret, og Frederik var frelst. Men da han först havde lært bogstaverne, så sprang han lukt over stavningen og »lærte som en leg sin bog.«

Da han havde fået begyndelsesgrundene i orden, skulde han gå i sogneskolen, hos Faurskov. Men det var en sörgelig skolegang. Den franske republikaner udmærkede sig just ikke som lærer i Dansk. Mange börn forsömte skolen helt, men Frederik blev naturligvis holdt til at møde regelmæssigt. Senere kunde han erklære, at de som blev borte, ikke gik tabt af meget. Heldigvis for Frederik blev hans undervisning i hjæmmet fortsat. Rigtignok var der ikke kommet nogen ny huslærer efter Laurids Felds bortrejse i 1788; men hans moder og fader gjorde hvad de kunde, og det var i alt fald bedre end Faurskovs undervisning. Det var hans moder, som udførte största delen af arbejdet, og nu var det rigtignok, for bægge parter, anderledes fornöjelige timer de tilbragte »ved det lille brune bord«, end da de sled i abc'en. For Frederik var lærenem og lærelysten. Undertiden kom der det, som moder og sön ikke kunde klare, men så gemte de det, til faderen kom ud fra studereværelset. Det var dejlige dage!

Frederik gik ikke længe i moders ledebånd; han »slog sig snart løs« og begyndte at gange alene. Det var især historien der drog ham; han vandrede her som i en vidunderlig eventyrhave!

Selve begyndelsen var dog ikke så eventyrlig. Grunden blev lagt med en lille verdenshistorie af Jacob Baden[1]. I en fortale siger Baden, at det er historien

[1] »Anvisning til hele statshistorien«; bogen er oprindelig for-

»som giver sindet det ædle og frie sving«, men hans egen historiebog skulde da ikke göre sig skyldig deri, for den er en ganske ualmindelig tör, skematisk fremstilling. Grækenlands historie er klemt sammen inden for 4 sider. Perserkrigene skildres således: »Omtrent 3500 år efter verdens skabelse, begyndte de *persiske krige*, hvori Grækerne ikke alene tappert forsvarede deres frihed, men også forfulgte fjenderne til deres egne lande og gjorde dem stor skade. I disse krige bleve i besynderlighed Miltiades, Cimon, Themistocles, Pausanias med flere navnkundige for deres tapperhed.« Og dermed punktum. Den rige græske myte- og sagnverden ekspederes med følgende ord: »De allerældste græske beretninger ere opfyldte med alt for mange fabler og digtede omstændigheder. Sådanne ere, iblandt andre, Deukalions vandflod, det argonautiske søtog, Bakkus's og Herkules's eventyr o. a. m.« I samme stil er alt det øvrige! En dejlig føde for små drenge! Var det underligt, om der undslap Frederik et lille hjærtesuk: Aa, han kunde dog gærne have fortalt lidt om alle de morsomme ting, han lige nævner: om den store flod, om Herkules's eventyr osv.[1]

Badens bog var bestemt til at benyttes ved den förste undervisning i historie, og derfor havde forf. anlagt den skematisk — en löjerlig betragtningsmåde — men den skulde afløses af udførligere fremstillinger. Frederik slap da heldigvis ud af Baden og begyndte på en noget större lærebog. Det var *Abr. Kalls* »Den almindelige verdens-historie«. Kall var en grumme lærd mand, men alt andet end skikket til at skrive bøger for börn, eller lægfolk i det hele taget. I vore dage vilde hans lærebog blive anset for en umulighed. Den gang var man imidlertid ikke forvænt; Frederik, der

---

fattet af en svensk kammerråd, H. J. Woltemat; Baden over satte og bearbejdede den.

[1] Jfr. hans digt »Udby have«. (Poet. skr. I, 366).

lige var sluppet ud af Baden, var også alt andet end forvænt, og havde tilmed en for en 8—9-års dreng ganske ualmindelig historisk appetit og fordöjelse. For ham blev bogen som et lysteligt land, hvor han oplevede mange sælsomme eventyr. Her var der næsten en hel side om Herkules, og her blev Miltiades's navn ikke blot nævnet, nej, der blev fortalt noget meget mærkværdigt om ham: »Datis og Artaphernes førte en persisk hær over til Grækenland, men i slaget ved Marathon (490) forsvarede 9000 Athenienser og 1000 Platæenser Grækenlands frihed under Miltiades's anførsel så tappert, at Darius's 10 gange större krigshær måtte gå tilbage til Lilleasien.« Nåda, det kunde nok være: 10,000 Grækere jog 100,000 Persere på flugten! Krigslysten luede op i Frederik; han måtte ud i haven, ned i det hjörne, der var helt opfyldt af brændenælder og store skræpper; her drog han sin dyrendal, og så mejede han Persere ned i tusendvis.[1]

Efter at have set sig viden om i den store verden, blandt Jøder og Fønikiere, blandt Grækere og Romere og mange andre mærkelige folk, kom Frederik hjæm igen til sit eget fædreland. Det måtte han kænde noget mere til, end han kunde lære af de billinger, som han plukkede ud af de korte verdenshistorier han gennemplöjede. Han begyndte her med *Suhms* lille fædrelandshistorie til skolebrug[2]. Bogen er anlagt lidt löjerligt; den består i virkeligheden af to: en kort, meget skematisk fædrelandshistorie på o. 20 sider, der var be-

---

[1] Jfr. »Udby have«. — Blandt de historiske skrifter, Grundtvig læste i som dreng, nævner han selv Ove Guldbergs »Verdenshistorie«. Den kan man ikke kalde knap, for i 3 store bind når den kun til Salomos død. Oldtidsrigernes historie er grupperet omkring Jødernes, som midtpunkt. Men den bog fik Frederik sikkert ikke noget ud af; dens stil og fremstilling passer aldeles ikke for en dreng.

[2] Historien af Danmark, Norge og Holsten udi tvende udtog til den studerende ungdoms bedste, ved Peter Frederik Suhm. Kbhvn. 1776.

stemt for de lavere lektier, og en större på o. 150 sider, som skulde bruges af de större elever. På skelettet var der knap fugls føde; så var der dog adskilligt mere at finde i den anden del, skönt skelettet også her mange steder stikker uhyggeligt frem.

Frederik tog fat på bogen; det förste han fik at vide var, at hans lands historie kunde inddeles »i trende parter eller tidsrum: den mørke, den fabelagtige og den historiske.« Den mørke strækker sig fra de allerældste tider til o. 70 år f. Kr. fødsel. Om den véd vi så godt som slet intet. Den fabelagtige tid går indtil 800 e. Kr. f. Dette tidsrum kaldes det fabelagtige, fordi »det sande er mænget med megen poetisk digt«. Suhm meddeler dels det *visse*, dels det *rimeligste*, som han har kunnet udfinde om den fabelagtige tid. Der er én side om den nordiske gudelære: navnene på nogle af de vigtigste guder (»Thor regerede i luften og foråarsagede torden og lynild« — dermed er han besörget), Valhal (hvor heltene »fornöje sig med at stride, drikke øl og spise flæsk, jævnligen ihjælslås og bestandigen vågne op igen«), verdens undergang, Gimle og Alfader. Derefter følger omtrent 3 sider om sagnkongerne; Rolf Krake må nöjes med *én* linje.

Dette var temmelig nedslående; ganske den samme fremgangsmåde som hos Baden: hvad der er morsomt og könt (Suhms »megen poetisk digt«), det springer man over. Det blev jo noget bedre, da Frederik nåede til det historiske tidsrum; her var der dog af og til forsøg på at göre skelettet til et levende menneske, med varmt blod rullende gennem årerne. Men forsøgene er så få, så få, og så spagfærdige. »Og da Gert anden gang vilde sætte ham [hertug Valdemar] på tronen, blev Gert selv myrdet af en jydsk herremand« — dette er beretningen om Niels Ebbesen, der vog den kullede greve!

Den törre fremstilling blev dog hist og her oplivet af kulturhistoriske småbilleder (om krigsmagten, hande-

len, klædedragten m. m.), med adskillige morsomme træk. Og så kom der — men rigtignok först til allerallersidst — noget, som virkelig greb drengen. Bogen endte med et kraftigt, varmt tilråb til »de unge«: »Det er eder, I unge, jeg taler til; lader eder ikke henrive af sæculi fordærvede eksempler og foragt for Guds ord. I ere landets håb, af eder vænter det i tiden hjælp, trøst og ære; I skulle blive dets lærere, dets ledere. Elsker det over al verden ....! Anvender derfore eders ungdoms tid vel, og beflitter eder på dyd og sand gudsfrygt, tillige med det I lære videnskaber . . . Elsker eders fædreland over alle ting!« Ja, her talte et levende menneske, med et bankende hjærte — og Frederiks hjærte bankede i takt med det.

Bankede i takt med det i öjeblikket; men han følte rigtignok, at skulde det blive ved at banke varmt for fædrelandet, for dets ve og vel, i gamle som i nye dage, så måtte han vide noget mere om det, end Suhm havde fortalt i den bog. Men det var der også udvej for. Frederik vidste, at der i hans faders værelse var et par boghylder, fulde af bøger; nederst nogle store tunge folianter, höjere oppe mindre bøger. Her var der noget at undersøge. Der stod f. eks., på den nederste hylde, Lyskanders »Chronica. Hafn. 1682«, en mægtig bibel med kobbere (fra 1682), Thuras »Hafnia hodierna« o. fl. a. Det var morsomt at hale sådan en stor bog ud, og sidde på gulvet og se billeder. F. eks. i den sidstnævnte af bøgerne, der var de mange morsomme billeder fra København; man kunde i den se, hvordan torvene, kirkerne og mange andre bygninger så ud inde i den fjærne, store eventyrby. Her var der også (s. 353) et billede af en bygning (Valkendorfs kollegium), som nok kunde have fortjænt hans opmærksomhed, men som drengens öje vist ikke dvælede ved, for der var intet særligt at se på den; og hvor kunde han vide, at i den skulde, en snes år senere, foregå et af de mest gribende optrin i hans livs bevægede drama.

Men nogle af disse bøger så alt for interessante ud til, at han kunde nöjes med at kigge i dem. Så slæbte han da til en begyndelse af med Lyskander; det var alt det, at den 8—9-års dreng kunde tumle den store foliant. Men da han förste havde fået den anbragt på det lille brune bord og sig selv ved siden af, så var det rigtignok også en fornöjelse. Lyskander begyndte ganske vist ligesom de andre med: »I begyndelsen skabte Gud himmel og jord osv.« — men så gik han snart sine egne veje, og de var meget morsomme. For da han med nogle få lange skridt var nået fra skabelsen og over på den anden side af syndfloden, så gik vejen mod Nord: Gomer, Jafets sön, drog til Italien og nedsatte sig der; hans sön Aschanez, »en fader for alle germaniske og cimberske folk«, gik mod Nord til det land, som nu kaldes »Germania og Tiuskland«; Cimbrerne vandrede videre, stadig mod Nord, mod fjerne, ukændte lande — det var næsten som et helt eventyr — til de nåede op i den jydske halvø, hvilket skete, da gangen var »aff verdens år 1850, efter syndfloden 193 år.«

Dette her var rigtignok noget andet end Baden; den mand som havde skrevet dette, han var åbenbart ikke bange for »fabler« og »megen poetisk digt«; sådan skulde man skrive historie, så var der noget ved den.[1]

Men der var flere gode ting inde på boghylderne, og Frederik var ikke mæt endnu. Der var nogle mellemstore bøger — nogle kvarter — med navnet *Holberg* på ryggen: »Almindelig kirkehistorie« m. m. Frederik tog fat på kirkehistorien; han læste den med sin moder,

[1] I »Udby have« nævner Grundtvig blandt sin læsning også »Ramus«; det må rimeligvis være *Jonas Ramus's* »Kirke- og verdslige historier« [en verdenshistorie indtil 1660] med J. Westerholts »continuation« til 1730. Denne bog havde hans fader jo i sin tid købt på en auktion (jfr. s. 44). — »Ramus« har Frederik imidlertid sikkert nöjets med at »kigge i«.

og hun var ikke den dårligste vejleder. Kunde hun end ikke klare de subtile dogmatiske stridigheder, de stødte på, så følte på den anden side hendes sunde, kristelige sans, hvor det var værd at dvæle, hvor der var næring at hente. F. eks. fra fortællingerne om martyrerne, om deres vidunderlige standhaftighed under alle fristelser og pinsler. Holberg fortæller derom i sin nøgterne, törre stil, men hvor nøgtern den end var, kunde den dog ikke tage kraften ud af selve kændsgærningerne. Og Frederik læste, halvt med begejstring og halvt med gru, om hvorledes kristne mennesker »bleve svøbte udi dyrehuder, så at de så ud som vilde bæster, og derfore bleve sønderrevne af hunde; andre bleve iførte begede klæder, hvilke man satte ild på, så at disse forfulgte mennesker tjænte til fakler, for at lyse om natten, og *diverterede* Nero sig ved sådant *spectacle*«; han læste om apostelen St. Johannes, der »blev kastet udi en kedel fuld af sydende olie, hvorfra han ved Guds bistand kom ubeskadiget, og siden blev *relegeret* til den ø Patmos m. m.«

Længere henne i den store bog fandt hans moder også et andet afsnit, som rigtig var noget for Frederik. Der blev der fortalt om »en bøhmisk præst ved navn *Johan Hus*«, hvordan han vovede at stå op mod den slemme pave, som ellers alle var så bange for, hvordan paven stævnede ham for en stor forsamling, lod ham dömme, og, med en papirkrone med 3 djævle på hovedet, brænde levende. — Var det dog ikke synd, at de onde mennesker skulde sejre over Hus! Men en trøst var der dog i de ord han för sin død sagde: »I stege i dag en gås, men hundrede år herefter skal komme en svane, hvilken I ikke skulle kunne dræbe.« De slemme papister skulde altså få ordentlig gengæld af en anden mand; ham skulde det blive morsomt at læse om. Ja, der kom ganske vist noget om den mand senere hen; men læsningen blev en skuffelse. Han havde væntet en fortælling, der var endnu bedre end den

om Hus, og så fandt han en tör opregning af hovedpunkterne i Luthers liv.

Frederik blev helt modfalden; men hans fader smilede ad hans jammer, gik ind i sit værelse og kom tilbage med en stor, tyk bog, som han lagde foran Frederik. På titelbladet stod: »D. Martini Luthers opbyggelige levnets historie[1].« Altså bare om Luther i den store bog — det havde han rigtignok ikke tænkt sig, at man kunde skrive så meget om et enkelt menneske. Her måtte der da være noget at læse. Frederik fik sig sat til rette ved det lille brune bord og tog fat.

Og han læste og læste, og kunde knap få tid til at holde op for at spise sin øllebrød. For havde hans vandringer i bogverdenen hidtil alt for ofte lignet en vandring gennem store ørkener med få oaser, så var dette her noget ganske andet. Nogle törre og kedelige partier var der ganske vist (lærde citater og henvisninger m. m.), men dem kunde man let springe over. Og så vandrede man jo gennem det ene vidunderlige optrin efter det andet! Men allerbedst af det alt sammen var dog det om Luther i Worms[2]. Hvor slugte han ikke fortællingen, lige fra det öjeblik af, da »kejseren lod *sub dato* den 6. Martii 1521 en citationsskrivelse udgå til Lutherum, at han inden 21 dage ... skulde møde til Worms« og til den dag, d. 26. April, da Luther igen drog ud af Worms og kort efter i skoven blev overfaldet af de formummede ryttere osv. Det kunde næsten tage vejret fra en. —

Således gled livet hen for Frederik i Udby præstegård; måske noget ensformigt udad til, men hvad be-

---

[1] Af Benjamin Lindner. Overs. på Dansk. 1748. 4to. At det er denne levnedsbeskrivelse, der er tale om, kan man temmelig sikkert slutte deraf, at den findes i en fortegnelse (fra 1780'erne) over Joh. Grundtvigs bøger.

[2] Bogen giver, på en halv snes kvartsider, en ret udførlig skildring af hele optrinet i Worms.

tød det, når han frit kunde færdes i historiens vidtstrakte, vidunderlige rige.

Af og til kunde en storm suse hen over den stille flade og bringe den i oprör. I November 1791 kom der en uhyggelig gæst til præstegården: de frygtede börnekopper. Först blev Frederik angrebet af dem, derpå Ulrikke, og ved hende var de hårdest. Mange var endnu den gang meget betænkelige over for vaccinationen, og Johan Grundtvig havde heller ikke villet have sine börn vaccineret. At de slap over sygdommen, tog han som at bevis på, at han havde handlet rigtigt. I et brev til Balle fortæller han om, at Ulrikke og Frederik har haft börnekopper, »hvilke have efterladt sine kændetegn hos dem; gid de forvokse med alderen! . . . Så meget viste Gud os af disse kære börns svaghed, at jeg aldrig, ej heller min kone, ynder inoculationen. Medici må ellers for os noksom anprise dette medium.«

Nu nærmede sig det tidspunkt, da forældrene mærkede, at de ikke selv kunde magte at give Frederik en forsvarlig undervisning. At holde huslærer til ham alene vilde blive for dyrt. Men der var Udby præstegårds tidligere huslærer, Laurids Feld, som havde taget sig så samvittighedsfuldt af Jacobs og Niels's undervisning, og i det hele var blevet knyttet så nöje til præstefolkene i Udby. Han var nu i Thyregod ved Vejle, og var villig til for en rimelig godtgörelse at overtage Frederiks uddannelse i nogle år.

I foråret 1792 sagde så den 9-års dreng farvel til boghylderne i studerekammeret og det lille brune bord i dagligstuen, til gård og have, til far og mor — og drog ud i den vide verden.

V.

I Thyregod præstegård.

(1792—1798.)

Thyregod sogn ligger en 4 mil nordvest for Vejle. Egnen er bakket, gennemskåret af mange mindre vandløb. Præstegården lå ikke i selve kirkebyen, men lidt østen for den, i Thyregodlund; tæt forbi den løb der en bæk, med fiskedamme og engpletter. Øst for Thyregodlund, og strækkende sig tæt ind til den, bredte der sig et vidt og vildt strøg af krat og hede og sandbrinker. På præstegårdens mark var der en lille birkelund, hvorfra man hentede birkeløv til at pynte kirken op med ved sommertid. I læ af birketræerne var der en gang blevet plantet nogle stikkelsbærbuske; når stikkelsbærrene var modne, bekændtgjorde præsten, at på den og den dag måtte enhver, der havde lyst, komme og plukke af dem. Men för den tid var det strængt forbudt at röre dem, og Frederik Grundtvig var selv en gang med til at værge stikkelsbærrene mod et røverisk anfald af nogle drenge[1].

Hvorledes der så ud i Thyregod præstegård omkring midten af 90erne, kan vi få en forestilling om gennem nogle fortegnelser over indboet fra den tid[2].

---

[1] Thyregod: »Skildringer fra det virkelige liv«. 1875.

[2] D. 3. Septbr. 1795 var der f. eks. auktion i Thyregod præstegård over en del indbo.

I *dagligstuen* fandtes der: en jærnbilæggerovn, 6 træstole med forgyldte sæder, en lænestol, et stenbord med fliser, et indlagt egebord, et spejl med glas, et blåmalet fyrretræsbord med 2 flöje, et stueur med forgyldt, lakeret fudderal, et ege-speceriskab m. m. I Felds *studerekammer:* en firstolpet egesæng med rødt og hvidt tavlet omhæng. I *gæstekammeret:* en grön malet topsæng med rødt og hvidt omhæng. — Til præstegården hørte endvidere en ny grön postvogn, 4 køer, 2 sorte heste, 20 stkr. får og lam m. m. —

Feld, en mild, men noget stille, og alvorlig natur, var ugift, men havde hos sig som husbestyrerinde en ugift søster, *Tryfona*[1]. Efter faderens død levede hun sammen med sin moder i Skive til hendes død (1775). Hun kom så senere, vi véd ikke når, til sin broder Laurids, og her blev hun så længe han levede. 5 dage för sin død (20. April 1803) gjorde Feld sit testamente, og bestemte heri, at hvad der blev tilovers ved boets opgör, skulde sættes på rente, og søsteren nyde renterne deraf i sin levetid, hvad enten hun giftede sig eller ikke. Den sidste klausul var ikke en tom formular. Allerede den 17. Juli s. år blev der i Thyregod kirke begyndt tillysning til ægteskabs indgåelse mellem »hr. Klemen Mikkelsen, styrmand (i Randers) og jfr. Tryfona Feld af Thyregodlund præstegård«; (vielsen fandt sted d. 16. Avgust). — D. 19. Juli holdt skifteretten møde i Thyregodlund præstegård; testamentet blev oplæst og deraf fremgik det, at kapitalen efter Tryfonas død skulde tilfalde de to yngste af Johan Grundtvigs börn samt Felds brodersön Hans Michael Feld, en tredjedel til hver af dem. Laurids Feld var gennem mange år blevet stærkt knyttet til slægten i Udby præstegård, og når han vidste, hvor hårdt Joh. Grundtvig sad i det, var det jo ganske naturligt, at han vilde betænke börnene i sit testamente. Men kedeligt

[1] Navnet skrives også »Tryphana«, »Tryphene«.

var det, at hele arven, efter fradrag af gæld, kun beløb sig til — 12 rdlr. 4 ℔ 9 β.

Her i Thyregodlund præstegård tilbragte Frederik 6 år af sit liv. Feld var som sagt ugift, men heldigvis for Frederik var der andre börn end ham i præstegården[1]. Feld havde nemlig »en kostskole« i det små; blandt kostgængerne er allerede foran nævnt Peder Hansen Balle, der rigtignok allerede 1793 forlod Thyregod; men andre kom til i stedet for; blandt dem har sikkert været en sön af en pastor Stjernholm (fra Roslev i Salling), ved navn Rasmus; han blev i alt fald konfirmeret i Thyregod Påske 1796. Der findes flere breve fra Feld til provsten, hvori han beder om rejsetilladelse for at kunne følge nogle elever til Sjælland; de skal besøge deres forældre, og rejsen vil vare en 5—6 uger i Juli og Avgust. Blandt disse elever var også Grundtvig, der selv som gammel har omtalt de årlige ferierejser til hjæmmet og deres oplivende indvirkning på ham. Også andre rejser kunde der nu og da falde af. Således var han en gang sammen med Feld i Salling — oppe på de kanter hørte Felderne særlig hjæmme. De besøgte en slægtning af Feld, præsten Find i Navtrup, og broderen Michael Feld i Jebjerg[2]. Fra denne rejse kunde Grundtvig på sine gamle dage endnu tydelig mindes de mange storkereder på tagene i Skive[3].

[1] For øvrigt var Frederik vist ikke meget anlagt for kammeratlivet; han blev tidligt opslugt af bøgernes verden, og halvdød for det meste uden om sig. Degnekonen i Thyregod skal have sagt om ham: »Enten er han min salighed gal, eller også er han klogere end andre folk.« (Thyregod: Anf. skr.).

[2] L. Schrøder: Grundtvigs barndom s. 63. — Måske besøgte de også den oven for omtalte pastor Stjernholm.

[3] Af og til kom der naturligvis også besøg til Thyregod præstegård. Midt i Juni 1798 var således Frederiks broder Jacob Hansen der ovre for at sige farvel til sin gamle lærer, i anledning af, at han (Jacob) et par måneder i forvejen var blevet præst ved de danske kolonier i Guinea, og væntede at

Hjæmme i præstegården gik livet sin rolige, støtte gang. Om sommeren var der mange ting, både i stald og lade, både på mark og i gård, som det var morsomt at iagttage; mest af alt dog bierne, hvis sælsomme færden fangede hans interesse så stærkt, at det mange år senere satte mærke i hans poetiske billedsprog. Men heller ikke vinteren var uden lyspunkter; det stod så levende for ham, mange år efter, hvorledes juleneget blev sat ud i den hvide sne uden for ladedören, ja han kunde næsten igen høre den lille bogfinke pippe, mens den hoppede om i neget.

En del af dagen var naturligvis optaget af »skolegangen« og forberedelsen til den. Et af værelserne i præstegården var døbt »skolen«[1], og her fik så Frederik indpræntet de skolekundskaber, der var nødvendige for, at han senere kunde blive optaget i en latinskole. Hovedsagen var naturligvis Latinen. Frederik fik en dag overleveret en bog, på hvis titelblad der stod »*Aurora latinitatis*« [Latinens morgenrøde], og imellem de to ord en figur, der formentlig skulde forestille en sol, men langt mere lignede en mangearmet søstjærne, mellem hvis arme der var indskrevet: *Aurora amica musis*[2]. Den var udgivet af en Thomas Bang, en af hans forfædre på mødrene side.

Det er altid morsomt at begynde på noget nyt; det ukændte lokker og giver løfter. Det hjalp vel også Frederik over begyndelsen, for den var i og for sig ikke så morsom. Han slog op på den förste side, og der stod:

---

komme af sted samme sommer. Han var blevet gift d. 5, Juni, så det var måske også for at forestille sin kone. Ved den lejlighed forærede han Frederik et eksemplar af Terents.

[1] Ved den oven for omtalte auktion solgtes der »fra skolen« »den bilægger jærnkakkelovn« — forhåbentlig for at blive afløst af en bedre.

[2] »Morgenrøden er en ven af muserne«; svarer til det danske ordsprog: »Morgenstund har guld i mund.«

Exempla nominum substantivorum primæ declinationis et generis feminæ[1].

Ala,	genitiv	*æ*	en vinge
ancilla,	»	*æ*	en pige
barba,	»	*æ*	et skæg
cœna,	»	*æ*	en nadvere
campana,	»	*æ*	en klokke
cella,	»	*æ*	en kælder
cerevisia,	»	*æ*	øllet[2]
	osv.		

og alle disse ord skulde han lære uden ad. Derpå kom han til verberne og måtte konjugere løs på *accuso, accusavi* osv. I længden kunde dette jo nok blive noget ensformigt, men så kom der heldigvis en afveksling, da han havde arbejdet sig en halv hundrede sider frem i bogen. Der begyndte der nemlig noget, som der var mening og sammenhæng i. Afsnittet havde til overskrift:

Colloqvium primum. Colloqvuntur Petrus et Johannes[3].

P. *Opto tibi bonum diem.*	Jeg ønsker dig en god dag.
J. *Deus benedicat tibi.*	Gud velsigne dig.
P. *Pater tuus optime valet.*	Din fader lider ganske vel.
J. *Jesus servet eum.*	Jesus bevare hannem.

osv.

I løbet af samtalen siger Peter og Johannes mange ting, som viser, hvor frygtelig artige drenge de er, som: »Intet bedre end bøger kan gives börn«. — »Læser du ikke gærne denne bog?« — »Jeg læser ingen hellere.« — »Hvad er det for en bog?« — »Luthers katekismus«. I en følgende samtale mellem *Knud* og hans fader *Johannes* bebrejder faderen sin sön ødselhed: »Du haver ikke skammet dig ved at begære de ting, som ikke vare

[1] Eksempler på navneord af förste deklination af hunkön.

[2] Holberg-læsere vil let genkænde Per degns ramse fra 1. akt 2. sc. af »Erasmus Montanus«.

[3] Förste samtale. Peter og Johannes taler sammen.

fornødne.« — »Ere mig ikke penge fornødne til at købe blæk og papir?« — »Mig synes, at du maler mere med kride, end du skriver med blæk« — osv. I 11. samtale drejer spörgsmålet sig om, hvem af eleverne der skal bede »skolemester« om, at skolen må »få lov«, og i bogens sidste samtale bevilges andragendet, mod at eleverne lover at være særdeles flittige.

Sådan kunde det jo være helt fornöjeligt at lære Latin. Grammatiken blev i begyndelsen behandlet med en let hånd; senere måtte han dog tage fat på en mere systematisk undervisning i dette fag. »*Donatus*«[1] tog ham ved hånden, og førte ham ind i grammatikens mysterier; men den var ikke nær så stor og slem som »Madvig«[2].

Selve »lektierne« interesserede ikke Grundtvig stort; men uden for dem læste han meget[3]. Allerede i Udby havde »Saga« jo fanget hans barneøre, og han fortsatte i Thyregod ivrigt sin historiske læsning. Da han hos Arild Huitfeldt læste, at vi intet vidste om Nordens gamle guder, gik det ham som et stik gennem hjærtet; hvor havde han ikke glædet sig til at høre om dem! Han var endnu barnet med den friske åbne sans for alt stort og dejligt. Men tiden gik. Det 9-års barn, der i 1792 var draget ind i Thyregod præstegård, blev efterhånden en opløben dreng; lømmelårene kom, og de gjorde ikke blot hans krop kluntet og keitet, men hans sind tört og vigtigt. Det var just ikke således, at læselysten aftog — hvad der jo ellers tit sker i den alder — men barnets sunde, friske læsning blev afløst

---

[1] Navnet på en latinsk grammatik, oprindelig forfattet af en romersk grammatiker, *Donatus*, fra midten af 4 årh.

[2] Blandt Grundtvigs håndskrifter findes der nogle minder om hans syslen med Latinen i dette tidsrum; bl. a. en »Dansk oversættelse af 1. bog i Ovidii breve fra Ponto, oversat på Dansk af N. F. S. Grundtvig. Begyndt d. 2. Jauuar 1798.«

[3] Blandt de morskabsbøger han læste, nævner han også »Tusend og én nat.«

af drengens bogslugeri. Han slugte alt hvad han stødte på, kærne og avner, fordöjeligt og ufordöjeligt, mellem hinanden. Blandt andet fik han fat på »Danske magasin«, med dets brogede indhold; men det gled ned alt sammen:

Præst Johan og Tyge Brahe,
gamle skøder oven på,
dronning Dorte, Tage Thott,
Messedøden, stort og småt.
Tærskersult og tærskermave
man til slig en kost må have.[1]

Galt nok var det, at han fik slugt så mange ufordöjelige sager, værre endnu var det, at hans megen »lærdom« gjorde ham vigtig. Det kildrede hans forfængelighed, at kunne bralle op med sine brogede historiske kundskaber. Med vigtigheden kom også lysten til at kritisere; der er jo ingen bedre måde at vise sin overlegenhed på. Forandringen mærkedes ikke mindst tydeligt, når han opfriskede sådanne skrifter, som han allerede kændte fra Udby. I Holbergs kirkehistorie f. eks., var det, som nu mest interesserede ham, de steder hvor Holberg ikke havde kunnet dy sig for at drive sine löjer med munke og bisper og paven selv. Der var f. eks. fortællingen om, hvordan Nogaret bemægtigede sig pave Bonifacius VIII, »lod ham sætte på en springsk hest, således at hans ansigt vendede til hestens rumpe, og lod hesten springe om, indtil han var ganske udmattet og som halvdød« — ja, »det var noget han gad læse.«

Underligt! ved Holbergs side
jeg martyrerne så lide —

ja, det var ganske vist noget underligt at have Holberg til fører gennem den mægtige kirkehal, der strakte sig

[1] Jfr. »Udby have.«

helt tilbage i de gamle tiders grå dæmring. Bekændtskabet med Holberg — foruden kirkehistorien læste han især komedierne — kom på et for ham skæbnesvangert tidspunkt. Drengevigtigheden fik ved dette bekændtskab udviklet sin lyst til at göre nar, »göre grin«, tage let og ironisk på meget, som der skulde tages alvorligt på. Det at kunne göre vittige bemærkninger, blev beviset på begavelse, på overlegenhed. Og da det var Holberg, som førte ham ind i skönlitteraturen, blev ganske naturligt også Holbergs og den med ham beslægtede komiske, satiriske digtning det ypperste i poesiens verden.

Dog, denne ånd var ikke enerådende hos Frederik. Han havde med fra Udby, fra den bløde, fromme fader, den djærve moder, en religiøs arv, en gudelig grundtone, og denne grundtone klang godt sammen med meget i Thyregod, med alvoren ude over de mørke lyngbakker, med præstehjæmmets gammeldags fromhed.

Kirkegangen var »skikkelig, men søvnig«, så dér var der ikke noget at hente; dog klang undertiden en Kingosk salme med en sådan trohjærtig kraft, at både ord og tone blev igen i hans øre og sind, selv om tonen slumrede under hans kommende lange ørkenvandring. Det samme gjaldt om de gudelige sange ved den daglige husandagt: om flere af Kingos aftensuk, og om en nyårs-salme som blev sunget hver nyårsaften:

Guds godhed ville vi prise,
vi kristne, store og små
— — — — — — — — —

med de könne, trohjærtige slutningslinjer:

I Jesu Kristi navn
vi bede dig så såre:
giv os et fredeligt åre,
dig til ære og os til gavn.

I skolen lærte Frederik Luthers katekismus på Latin uden ad, hvad der vel ikke har givet stærke religiøse tilskyndelser. Om han har fået mere ud af Balles lærebog, der udkom 1791, er vel tvivlsomt. Han skulde her ovre forberedes til sin konfirmation. I 1791 havde han af sin fader fået foræret et eksemplar af hans »Cathechismi forklaring«. Bogen havde han med til Thyregod, og måske er den bleven benyttet ved konfirmations-forberedelsen. Han havde den i alt fald fremme lige för selve konfirmationen, der fandt sted 1. S. e. P. 1798[1]. Dette fremgår af nogle bemærkninger, som han, d. 9. April 1798, har gjort i sit eksemplar af faderens bog. Der står i denne bl. a.: »Hvorledes skabte Gud disse tvende förste mennesker?« Svar: »Gud skabte dem i sit billede; det er: de lignede Gud, så vidt en skabning kunde ligne sin skaber«. Da Frerik læste dette, fandt han dog anledning til at tage et kritisk forbehold over for sin faders meninger. Han skrev neden under: *nescio* (det véd jeg dog ikke), og tilföjede bag i bogen en længere forklaring heraf på Latin: Jeg betvivler dette udsagns rigtighed, »fordi jeg tror, at englene ved deres skabelse har fået större kræfter end menneskene, og altså har været Gud mere lige; jeg véd ikke, om min mening er rigtig, men jeg tror den er det.«

Troen fra barndomshjæmmet, barnetroen, havde han ganske vist ikke sat helt over styr; men den ytrede sig dog nu nærmest i form af »religiøse interesser«. Det ser man blandt andet af følgende. Et læseselskab i Vejle spredte mange af de ny-udkomne bøger og tidsskrifter ud over Vejle-egnen, så man kunde følge ganske godt med, selv i en så afsides krog som Thyregod. Med en bogpakke, der i foråret 1796 nåede til præstegården, var der det förste hæfte af et nyt

---

[1] Der stod den dag 12 drenge og 6 piger på kirkegulvet i Thyregod.

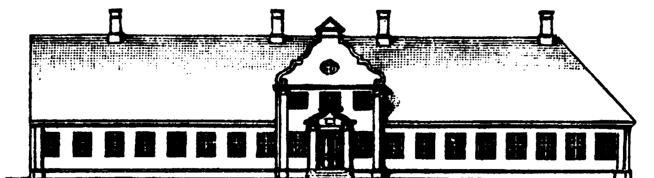
tidsskrift, *Jesus og fornuften*, udgivet af *Otto Horrebov*. Allerede det förste nummer tog svært på veje: »Kun det onde hader lyset . . . Den blinde tro tænder sin lygte, imedens fornuftens klare middagssol lyser; vi ledes ved denne lygte ind i mørke vildnisse . . . O, lader os blive på *naturens* brede landevej i *fornuftens* klare dagskin osv.« Teologernes kristendom består af »mange skæve griller, som avles i religionssværmeres hede indbildningskraft.« Og det kan nok være, han tog bladet fra munden i de følgende numre; der var en hel række artikler med overskrift: »Moses' forbrydelser mod retfærd og menneskekærlighed«; Jesus var kun et fremragende menneske, derfor havde han sine skrøbeligheder, ja man måtte indrömme, at han i visse henseender stod under en vís mand som Sokrates osv.

Bladet vakte opsigt, og har sikkert bragt bølgerne til at gå höjt ude i den stille jydske præstegård. Endnu mere spændende og bevægende blev det, da biskop *Balle*, et år efter at förste nummer af Horrebovs tidsskrift var udkommet, begyndte at udgive et modskrift, »*Biblen forsvarer sig selv*«, der kom med et nummer hver uge, og punkt for punkt tog kampen op med Horrebov.

Det var en alvorlig holmgang, der her kæmpedes. Det havde nu Frederik egentlig ikke følelsen af, og han tog sig ikke denne kamp hjærtelig nær. Men det nedarvet religiøse hos ham, og vel også det, at Balle var hans onkel, fik ham til at tage parti for »Biblen« mod »Fornuften«. Han havde begyndt at føle sig, gjorde sig til af sin belæsthed og sine vittige bemærkninger, og derfor faldt det nu ganske naturligt for ham at ønske, at han var ovre i København og kunde hjælpe Balle med »at læse de spottefugle og spyttegøge teksten.«

Grundtvig blev, som oven for nævnt, konfirmeret i April 1798, og hans ophold i Thyregod begyndte nu at lakke mod enden. Hvilken betydning havde så dette 6-årige ophold haft for ham? Udbyttet synes ved för-

ste öjekast ikke opmuntrende. Forandringen af den lille dreng, der sad med de troskyldige barneöjne og de foldede hænder på »Sagas« skød, til den halvvoksne skoledreng der strutter af selvfølelse og er overlegen og vittig, gör et nedslående indtryk. Har han da intet at takke Thyregod for? Jo, sikkert! Man tænke sig blot, at den 9-årige dreng var blevet sendt til en latinskole — og måske sat i kost hos mennesker uden sans for kristendommen – i stedet for til Thyregod! Hvor åndssløvende og åndsfortærende var gennemgående ikke undervisningen i disse skoler, hvor råt var ikke ofte det drengeliv som levedes i dem! Når man ser, hvad ødelæggelser der kunde anrettes ved blot 2 års skolegang i Århus, hvad vilde så følgen være blevet, om de 2 år var blevet til 8? Som det var, blev Grundtvigs hjæmgang til barnesindet og barnetroen tung og langtrukken nok; men hvor vanskelig vilde den gang ikke være blevet, hvis han som 9-års dreng straks var kommet i den store trædemølle!

Århus latinskole i 1790'erne.

VI.

I Århus skole.[1]

(1798—1800.)

I slutningen af September 1798 kørte Feld med Frederik til Århus. Latinkolens offentlige eksamen fandt gærne sted d. 18.—21. September, og straks derefter var der optagelsesprøve for de nye elever.

Det skæbnesvangre öjeblik kom. Dette »guds-ord fra landet«, som hidtil kun havde læst med sin moder og en skikkelig landsbypræst, han skulde nu eksamineres af en virkelig rektor ved en latinskole. »Med bankende hjærte traskede han bag efter Hr. Feld, med sine bøger under armen, til rektor Thure Krarup, som skulde overhøre ham.« Hvad der var læst i de forskellige fag blev opgivet, og så begyndte eksaminationen. Ja, det som Grundtvig opgav, det kunde han meget ordentlig, men han havde ikke læst nok. Han havde

---

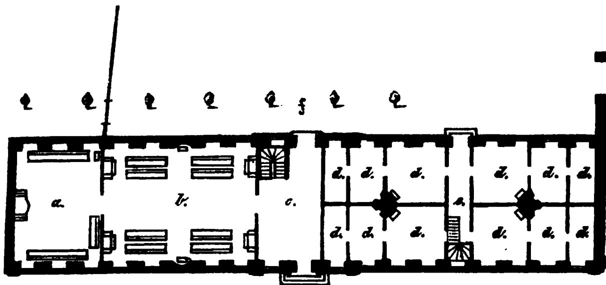
[1] Jfr. H. H. Blache: »Erindringer fra Århus katedralskole i de förste 6 år af indeværende århundrede« (i Historisk tidsskrift 4. række, III). — Program for Århus skole 1850.

f. eks. aldrig set Horatses »Breve«, den 4. bog af Ovids »Breve« m. m. og kunde slet intet Hebraisk. Men han var godt hjæmme i teologien; Guldbergs »Den åbenbarede teologi« o. lgn. havde givet ham adskillige sure timer i Thyregod præstegård. Dog, nu kom belönningen for det sure slid; Krarup lagde nemlig megen vægt på teologien, og da Frederik stod godt her, lod rektor det dække over forskellige huller. Så skulde den nye elev da anbringes i en af skolens båse. Det var faderens og Felds mening, at han skulde i mesterlektiens mellemste part (den var delt i tre parter); for han skulde gærne være færdig på 2 år, længere tid var der ikke godt råd til. Men gamle rektor Krarup rystede noget betænkeligt på hovedet; drengen kunde i virkeligheden alt for lidt til at komme i den afdeling. Efter nogen betænkning lod han ham dog slippe derind, men som den nederste, og på prøve, satte ham egentlig på grænselinjen mellem mellemste og nederste part. Der stod han nu som Herkules på skillevejen og måtte selv vælge, om det skulde gaa op ad eller ned ad. Krarup vilde privat læse Hebraisk med ham, og göre sit til at det gik op ad.

Dagen efter mødte så Frederik på skolen; den lå, som nu, lige over for domkirken. Omkring denne strakte kirkegården sig, til dels indrammet af en række bygninger; på den ene side fandtes bisperesidensen, på den anden præsteboligen, et spröjtehus m. m. Skolen var en aflang bygning; midt på den var indgangsdören, med en kvist oven over. Höjtidelig stemt trådte Frederik ind ad dören og befandt sig i en tværgang. Til höjre lå hørernes værelser; hans vej gik ind ad en dör på venstre hånd. Nu stod han i et stort rum, der gik gennem hele bygningens bredde. På væggen ud til tværgangen var der anbragt 2 katedre, ét på hver side af dören, og på den modsatte væg var der ligeledes anbragt to; foran hvert kateder stod der et par aflange borde med tilhørende

bænke. I dette værelse holdt de 4 nederste »lektier«[1] til, og der kunde i denne Noahs ark blive en sand babelsk sprogforvirring, når alle 4 klassers elever opløftede deres skingrende diskant-røster for at rappe deres lektier af sig.

Man var her kun i forgården til videnskabens tempel; Frederiks vej gik videre, ind i det allerhelligste. Lige over for den dör, hvorad han var kommet ind, var der et panel eller en tynd væg, og deri to vinduer samt en flöjdör med glasruder i; til dören førte der et

Grundplan af skolebygningen: *a* mesterlektien; *b* de fire nederste lektiers klasseværelse; *c* tværgang; *d* lejligheder til de 4 hørere; *e* gang; *f* skolegården med lindetræerne.

trin op. Frederik gik op ad trinet og gennem glasdören, og stod nu i det allerhelligste: selve »mesterlektien« (den øverste klasse). Lige over for ham var der et dobbeltkateder, til höjre og venstre borde og bænke for de tre parter af mesterlektien. Frederik fik, som sagt, sin plads ved det bord, hvor mellemste part sad.

Han kunde nu tage sine nye kammerater i öjesyn; de var, for mellemste parts vedkommende, kun 4 i antal: Petrus Bøgild, en købmandssön, Thomas Friis, en væversön, Johannes Bjødstrup, en bødkersön — alle

[1] 2.—5. lektie, med henholdsvis 3, 9, 6 og 5 elever; der var ingen 1. lektie, idet 2. lektie egentlig var en sammenblanding af 1. og 2.

Arhusianere — og endelig Sigvard Hoff, sön af en hyrekusk i København. I den nederste part af mesterlektien var der 7 elever; dem sad han jo også hver dag og så på, i begyndelsen vel med en vis spænding: han kunde jo ikke vide, om han snart skulde havne ovre hos dem. Derimod, hvem der var længere nede, der nede i det andet værelse, i 5. lektie, 4. lektie osv., det har han vel, på skoledrenges manér, ikke ænset videre.[1] Desto tiere er blikket gået over til øverste part af mellemlektien, til dens 11 elever, disse lykkelige væsener der snart skulde være studenter[2]. Blandt disse lykkelige var: Jacob Stougård, en yngre broder til konrektor (han var den næstøverste i klassen); Frothe Rothe, en sön af historikeren Caspar Peter Rothe, samt en navne af skoleholderen i Udby, Anders Fauerschou, en prangersön fra Århus.

Som elev i mesterlektien havde Frederik kun at göre med rektor og konrektor, der hver underviste 3 dage i ugen. Rektor, *Thure Krarup,* var en mand på o. 60 år, godt hjæmme i sine klassikere, men temmelig hjælpeløs uden for dem; »en gammel snurrig mand«, kalder Grundtvig ham i en selvskildring fra 1804. Disciplin kunde han dårlig holde; det fortælles, at spektaklerne en dag blev så slemme, at han opgav ævret og med tårer i öjnene udbrød: »Hvad ondt har jeg gamle mand da gjort Dem, at De ville behandle mig på denne skammelige måde!« Han underviste i Latin, Græsk, Hebraisk, religion og astronomi. Hverken hans undervisning eller hans personlighed var egnet til at præge eleverne.

---

[1] I en fortegnelse over eleverne fremhæver han dog, med meget store bogstaver, én i 3. lektie, Christianus Westergård.

[2] I en optegnelse fra et lidt senere tidspunkt siger han om dem: *qvi omnes magno cum gaudio scholæ Arhusinæ valedixerunt* [der alle med stor glæde har sagt farvel til Århus skole].

Konrektor, Jens Stougård, var af en anden støbning. Ham kom Grundtvig til at skylde noget, og det udtalte han da også mer end én gang i senere år, selv om det under selve skolegangen ikke stod ham klart, hvad han havde den mand at takke for.

Stougård[1], der var født 1761, stammede fra Ry, hvor hans Fader, Peder Pedersen, var Snedker. Drengen røbede tidlig lyst til læsning, og så blev han i 1775 sat i Århus skole, hvorfra han blev dimitteret i 1783. Nogle år senere (1789) vendte han tilbage til sin gamle skole som vice-konrektor; 2 år efter blev han virkelig konrektor.

Stougård var en mand med pædagogiske interesser. I 1790'erne var skolespörgsmålene stærkt oppe; man drøftede bl. a. ivrigt en reform af det lærde skolevæsen.[2] Stougård gav sit bidrag i en artikel, som han sendte »Minerva« (Juli 1795): »Særdeles frydende er den tanke, at man dog endelig i skolerne vil værdige vort stakkels *modersmål* sin opmærksomhed. Det har længe nok været stedmoderlig behandlet. Øvelser i det kan efter mine tanker ikke begynde for tidlig og ikke fortsættes for længe.« — »I *religion* synes en tilstrækkelig kundskab i hovedparterne i Kristi religion og dens sædelære at

---

[1] H. H. Blache: »Jens Stougaard.« 1838.

[2] Spörgsmålet om *ferier* blev også behandlet. En forf. (hertugen af Augustenborg) mente, at lærerne nok skulde have ferier, men *eleverne ikke!* En anden pædagog (rektoren i Rönne) troede, at disse dog nok kunde tåle at få ferier, når de fik anvisning til »at bruge dem vel og især holdtes til at göre regnskab for deres anvendelse.« Ved en skole [sagtens ved hans egen] skal eleverne i de 2 øverste klasser holde dagbog i ferierne over deres rejser, arbejde, hvad tid de står op, og går i sæng osv.! — Disse skrækkelige ting stod at læse i Januar- og November-hæfterne af »Minerva« for 1795. Om nogle nidkære elever havde opbrændt to sådanne kætterske artikler, måtte man da ikke have sympatiseret med dem!

kunne være nok.«. Teologien hører hjæmme på universitetet. —

»Ingen videnskab er i skolerne bleven så usselt behandlet som den *historiske.* Den var hidindtil blot udenadslæren, og så længe akademiet især udmærkede de færdige opremsere, var dette vel en naturlig følge. Denne trænger da höjlig til en forbedring.« Fædrelandshistorien bör læses först, derefter verdenshistorien, både den gamle og den ny. Historien vil, når den bliver fornuftig foredraget, altid interessere ungdommen, og derfor behøver man vist ikke först at gennemgaa den »fragmentarisk« (hvad Suhm jo gjorde). »Mallings store og gode handlinger« kunde bruges som »historisk læsebog«. — »Bekændtskab med vor egen *litteratur,* vel at mærke det gode og rigtige i den, er både nødvendig og ønskelig.«

Så var der *sprogundervisningen.* Stougård vilde, som andre samtidige reformatorer, have de nyere sprog frem i skolen; han mente dog, at ét var nok, og det burde være Engelsk. — Der undervistes den gang kun i de *gamle sprog,* og grammatik-terperiet spillede her en væsentlig rolle. Stougård går løs på det: »Grammatik, sådan som den hidindtil lærtes i skolerne, er en grundig pinebænk for et barn«. Man bör tidligt, når böjningsmønstrene er lært, begynde på læsningen og give grammatiken i tilslutning til det læste. Sprogene, og de værker man læser i dem, skal man stadig sammenligne med hinanden. Græske forfattere burde oversættes paa Dansk, og ikke på Latin (for dette gjorde man virkelig).

Datidens skole begik mange forsyndelser mod de unges ånd, men det var ikke af partiskhed for deres legemlige uddannelse. Den affandt man sig i det væsentlige med, ved at lære eleverne den latinske sentens: *Mens sana in corpore sano* [en sund sjæl i et sundt legeme]; dermed havde man givet eleverne fornøden vejledning i så henseende. — Det mente Stougård dog

ikke; han skriver i sin artikel: »Så synes man og endnu bestandig at glemme, at skolaren har et legeme.« Netop i opvæksten er det af störste vigtighed, at man behandler sit legeme på den rette måde.

Stougård slutter med nogle almindelige bemærkninger om undervisningen: Man må give eleverne lov til, når de har en indvending eller en tvivl, straks at fremsætte den, selv om de derved afbryder deres egen eller lærerens fremstilling. Denne fremgangsmåde har desuden den fordel, at foredraget ved sådanne afbrydelser mister det ensformige der kan være ved det, og nærmer sig til *samtaler* (den Sokratiske undervisningsform). — Der er to drivfjedre i elevens arbejde: *håb* (det opmuntrende princip) og *frygt* (det afskrækkende). De er bægge nødvendige, men med det förste gör man *mindst* skade. Skulde en lærer en gang komme til at dadle på urette sted, da må han have hjærte til at tilstå det; han vil derved intet tabe, men tvært imod vinde i sine undergivnes öjne. Fremfor alt bör læreren »under den hele undervisning søge så vidt muligt at vedligeholde de unges glade stemning.«

Ja, Stougård var åbenbart af en anden støbning end Krarup, ikke en to-benet grammatik, men en mand med alsidige, humane interesser. Han søgte at forme sin undervisning[1] i overensstemmelse med dem, men var naturligvis i mange måder bundet af den bestående ordning. Han skulde således hvert år gennemgå de samme 3 bøger i Æneiden, de samme 3 bøger i Qvinctilian osv.; men han søgte, så godt han kunde, at livliggöre sin undervisning ved jævnlige oplysninger om indholdet af det læste. Han var ikke bange for at vandre lidt bort fra teksten, når han kunde føre eleven hen

[1] Stougårds undervisningsfag var: Latin, Græsk, historie og geografi. I det sidst nævnte fag ivrede han stærkt for brugen af kort.

til noget opmuntrende og belærende. Hans fremstilling var smuk og livlig, og det havde da ikke mindst betydning, når han skulde foredrage historien. Blev der lidt historisk sans tilbage i Frederiks sind, mens han gik i trædemøllen, har vel Stougård sin del deri. — *Dansk* var intet særligt undervisningsfag, men Stougård søgte at smugle lidt af det ind, ved af og til at lade eleverne skrive en dansk stil.

Stougård var imidlertid mere end en interesseret lærer, han var en personlighed. Den mand, der havde »hjærte« til over for en elev at tilstå en begået uret, og som holdt det for en af lærerens vigtigste opgaver »at vedligeholde de unges glade stemning«, han havde åbenbart betingelser for at kunne lyse ind i de unges sind og lutre det. Når en elev havde forset sig, og han så hen på ham »med ædel smærte«[1], da kunde dette bedrøvede blik kalde følelser frem, som hårde ord eller riset blot vilde have dysset dybere i søvn. — Hvad menneskeligt godt og sundt der i disse år blev holdt ved live i Frederiks sind, skylder han for én ikke ringe del Stougård.

Trædemøllen begyndte at gå, og Frederik gik rundt med den. Den ene dag skumplede afsted som den anden. Noget för undervisningen skulde begynde (kl. 7 om sommeren, kl. 8 om vinteren), samledes drengene ude på skolebakken (ned mod stranden) eller i skolegården. Skolens duks hentede nöglerne til klasserne hos rektor og konrektor[2], der kort efter ankom, og så løb duksene ind i hørernes lejlighed for at mælde, at alt var parat. Når alle var samlede, begyndte den vidtløftige morgenandagt. Flöjdörene til mesterlektien åbnedes, og man afsang det gamle latinske salmevers: *Veni,*

---

[1] Jfr. »Udby have«.

[2] De boede ikke på selve skolen; rektors bolig lå tæt ved den, konrektors i Middelgade. (Jfr. Århus stiftstidende f. 27. Septb. 1800).

sancte spiritus (Kom, Gud Helligånd); en af mesterlektiens disciple knælede i den åbne dör og messede en latinsk bön: *Deus, qvi corda fidelium* osv. (Gud, du som de oprigtiges hjærter osv.); derefter knælede, midt i underklassernes værelse, en af eleverne fra 4. eller 5. lektie og fremsagde en latinsk morgenbön, som en af de to lavere klasser gengav på Dansk. Og dermed var morgenandagten forbi; mellemdören til mesterlektien lukkedes, og undervisningen begyndte. Om formiddagen læstes der 4 timer, om eftermiddagen 3 (fra 2—5), ved midvinter dog kun til det blev mørkt, da der aldrig brugtes lys på skolen. Når undervisningen skulde slutte for den dag, gik mellemdören op igen, alle eleverne istemte verset: *Da pacem, Domine, in diebus nostris* (Giv, Herre, fred i vore dage), og så sluttedes der af med en latinsk bön.

Dagene skumplede afsted, og der kunde vel mangen gang blive noget trangt og tungt inde i mesterlektien, særlig paa en sommerdag, når vinduerne stod åbne ud til skolegården og de store lindetræer i den. Hvor det summede oppe i kronerne og hvor duften strøg i bølger ind i den tunge klasseluft! Ja, den summen og den duft kændte Frederik godt fra de store linde, der skyggede over Udby præstegård! Udby have, de sorte kirsebær, skyfri dage og jublende barnelatter! Aa, det lå så langt, langt borte alt sammen!

Og der blev ikke tale om at komme hjæm i de to somre han gik i Århus skole[1]; for sommerferien varede kun 14 dage, og rejsen var lang og dyr. For resten var der ingen mangel på ferier; Onsdag og Lördag eftermiddage havde eleverne fri, og desuden var der mange hele og halve fridage, som der var god brug for, især om sommeren; man kunde lege røver i Ris skov, göre

[1] Jfr. »Udby have«: »Tvende somre skride hen — da jeg ej dig må besøge.«

sejlture op ad åen til Åby for at spise tykmælk og meget andet.

Skolegangen blev også afbrudt på anden måde, ti ikke blot skolen, men også kirken havde krav på elevernes arbejde. Domkirken og latinskolen lå lige over for hinanden, og det var ikke tilfældigt: kirke og skole havde hørt nöje sammen lige fra middelalderens dage. Denne samhørighed havde endnu omkring 1800 efterladt tydelige mærker, bl. a. i den såkaldte *sangopvartning* ɔ: forpligtelsen for eleverne — i alt for alle dem, som fik stipendier og korpenge[1] — til at göre sangtjæneste ved brylluper, ligbegængelser, skriftemåls- og altergangsdage (hver Torsdag eftermiddag og Fredag formiddag) osv. Man regner, at $^1/_8$ af elevernes hele tid gik med til denne sangopvartning.

Sangopvartningen var dog ikke den værste af elevernes kirkelige forpligtelser; der faldt jo gærne lidt af både ved brylluper og ligbegængelser. Nej, det var den *tvungne kirkegang*, der var det dröjeste af det hele. Mesterlektien og 5. lektie sognede til domkirken, de andre lektier til Frue kirke. Samtlige lærere og elever var forpligtede til at være til stede ved Söndags-gudstjænesten, både ved höjmesse og aftensang, rektor og konrektor dog kun ved en af dem, efter tur (de lykkelige mennesker!). Eleverne og hørerne skulde møde i kirken, inden det ringede sammen. Og det gik ikke at skulke af kirke; for der var ansat en af de ældste elever, med titel »Skriver i kirken«, til at notere alle dem, der kom for sent eller helt udeblev. Han fik som lön de mulkter, de opdagede syndere måtte betale; mulkterne var 2, 4 eller 6 β efter brødens störrelse, og blev fradraget i elevernes korpenge[2]

---

[1] Hertil hørte Frederik Grundtvig. I følge skolens discipelprotokol fik han i stipendium: 10 rdl. i 1798 og 30 rdl. i 1799.

[2] I følge Århus skoles regnskabs-protokol havde en Thomas Ravn dette embede fra Decbr. 1797—Septbr. 1798.

Mesterlektianerne havde i domkirken en ophöjet plads i kannikestolene langs bægge sider af koret, en meget ærefuld, men temmelig udsat plads, der lå åben for alles blik. Heldigvis skulde de ikke blive der under hele gudstjænesten. Lidt för prækenen begyndte, gik både lærere og elever ned i den nordre sidegang for bedre at kunne høre præsten; lærerne gik ind i deres særegne, lukkede stole, og eleverne blev stående ude på gangen — et öjeblik; for som regel listede mesterlektianerne af ud på kirkegården og holdt gudstjæneste under åben himmel. Dörvogteren underrettede dem om, når præsten havde sagt: amen; så var der endda god tid til under slutningsbönnen at liste tilbage til nordre sidegang.

Denne listen af var vel næsten berettiget nødværge: 2 gudstjænester hver Söndag, paa helligdagene 3; desuden hver Fredag 1 og i fasten 1 om Onsdagen. Om vinteren kunde det være dröjt nok med kulden; de sad og frøs i deres sorte klæder (kirkegangsklæderne), da overfrakker sjælden brugtes. Og så at tænke sig, at de ikke var fri, når gudstjænesten var forbi! Nej, så vandrede de alle over i skolen, hvor hørerne skulde undersøge, om de havde hørt efter under prækenen; her kunde der jo nok komme vanskeligheder for dem, som havde holdt særskilt gudstjæneste ude på kirkegården; men heldigvis blev der taget meget læmpeligt på denne overhøring. Der vankede ingen prygl, og undertiden drev overhøringen helt over.

Kirken stillede imidlertid ikke blot fordringer til elevernes ånd, men også til deres pengepung: på de store höjtidsdage skulde de ofre i domkirken — særlig for at foregå menigheden med et godt eksempel. Eleverne mente vel som regel, at de kunde anvende deres lommepenge på en bedre måde end som så; desuden, når offerdagen kom, var pengene ofte gået i løbet, til slikkerier eller til kortspil. Da der skulde ofres ved Påske 1799 havde Frederik bortspillet alle sine penge

på 2 skilling nær. Men ofres skulde der. Så købte han for sin halve formue et ark papir, lagde det pænt sammen, gik adstadig med i processionen op til altret og ofrede det. Disciplene skulde jo nærmest ofre for at give et godt eksempel, og eksemplet blev givet. Det gik godt den gang. Så kom Pinse; da lå der kun en ensom skilling tilbage på bunden af pengepungen. Det var netop til et ark papir; det blev så atter hans offer. Men denne gang blev han opdaget. Rektor kaldte ham frem på skolen, og i elevernes påhør fik han en alvorlig formaningstale. Men dermed var det ikke forbi. Stougård, som stillede sig i et mere personligt forhold til eleverne, tog ham for privat. Han spurgte, om nogen havde forført Frederik til at handle så uforsvarligt. — Nej, lød svaret. — Om han da ingen penge havde? Frederik vilde ikke ud med, hvorledes det egentlig hang sammen; dels var han for stolt til at indrömme, at han ingen penge havde, dels — og det var vel den væsentlige grund — vilde han ikke røbe, hvor pengene var blevet af. Men i lang tid måtte han döje kammeraternes drillerier over hans mislykkede ofring; og hvad værre var: både rektor og lærerne så i lang tid noget skævt til ham. Her var vel en af de ting, som fik Stougård til at se på ham med »ædel smærte«. —

Frederik begyndte den daglige skolegang, og sin kamp på »skillevejen«. I rektors fag gik det helt godt; men konrektor gjorde flere forsøg på at få ham flyttet ned; det vilde drengen have bedst af, mente han. Det blev Frederiks ærgerrighed dybt krænket over, og han så ikke med videre venlige öjne paa denne konrektor. Stougård holdt dog imidlertid snart op at tale om nedflytning; teologien havde været Frederiks redningsplanke, da han under optagelsesprøven var nær ved at gaa til bunds; historien gjorde ham nu en lignende tjæneste, da konrektoren vilde trække ham ned ad. Historien var jo Stougårds yndlingsfag, og her var Frederik karl for sin hat, han, der allerede som 8-9 års dreng havde

plöjet de gamle historiske folianter ved det lille brune bord i Udby præstegård. Tilmed var hans kammerater alt andet end glimrende i dette fag.[1]

Her i Århus måtte Frederik atter i lag med *Suhms* udtog af Danmarks-historien. Det eksemplar af bogen, han benyttede, havde oprindelig tilhørt hans broder *Otto*, og var siden gået i arv til ham. I Århus forsynede Frederik bogen med adskillige skrevne tilföjelser; bl. a.: (på Latin) »Denne bog har jeg gennemlæst og fundet, at den indeholder meget rigtigt.« (I 1804 tilföjer han: »Se, hvilken dommer-air jeg har påtaget mig! Det er sært, jeg ej har korrigeret Suhm efter Lyskander, som var mit orakel.«). — S. 173 siger Suhm: »Religionen er i henseende til læren i samme stand som i forrige periodo«, men en mere oplyst og filosofisk tænkemåde har gjort, at man nu viser sig mere fordragelig imod fremmede religioners bekændere. Hertil bemærker Frederik (1799): »Ja, denne mere oplyste og filosofiske tænkemåde har også gjort, at mange nu næsten ikke vide selv, hvad de vil tro« — en tanke, der vel kun halvt var hans egen, halvt et ekko af andres tanker. — Det hjærtelige opråb, hvormed Suhm slutter bogen (jfr. s. 75), og som én gang havde fået Frederiks hjærte til at banke, det ser han nu på med kritiske öjne. Han havde hørt noget om, at Suhm var fritænker og levede et usædeligt liv, og så skrev han neden under: »Man skulde næppe tro, at Suhm havde skrevet dette sidste« (ɔ: formaningen til de unge om at beflitte sig på dyd og sand gudsfrygt).

Dansk var, som allerede omtalt, ikke et særligt undervisningsfag, men Stougård fik dog lejlighed til, nu og da at lade eleverne skrive danske stile, dels frie (i brev-

---

[1] I en selvskildring fra Maj 1804 siger Grundtvig: De andre elever var for störste delen »ignoranter, fordi deres lyst til at kænde fortiden aldrig var blevet vakt, og ej vel kunde vækkes ved Kalls historie.«

form), dels over et historisk æmne. Her klarede Frederik sig også, efter datidens målestok, meget pænt. Et par af stilene er bevarede. En af opgaverne hedder: »Hvad beretter Justinus os om Lykurgus, og hvad synes De om ham?« Det sidste spörgsmål besvares således: »Mig synes, at disse love vare billige og tjænlige til at danne et haardført og krigersk folk, men ej til at udvikle sjælens blidere ævner eller at sætte videnskaberne i en blomstrende tilstand.« En korrekt skolebesvarelse! En anden opgave har følgende titel: »Hvo er efter Justini beretning störst: Filip eller Aleksander?« Först fortælles de historiske kændsgærninger; derpå fortsættes: »Efter min tanke kan det så meget indbefattende navn af *stor,* ej med rette tillægges disse, til sådanne laster hengivne fyrster, men allermindst den, som efterverdenen har beæret med dette navn, hvorpå især hans grusomhed tjæner som bevis, som han udøvede, ej alene mod sine uvenner, men endog imod dem, han stod i nærmest forhold til, og dette fremlyser især af hans opførsel imod sin stivmoders beslægtede, imod Callistenes, Parmenio og Clito.[1]«

Dette lange punktum, med dets mange bisætninger dyngede løst oven på hinanden, og med uklar tankeforbindelse på flere punkter, er jo ikke et mønster på god dansk stil. Og nu indholdet! Er det Grundtvigs egne tanker, eller er det Stougårds? Vel nærmest det sidste. Dette tidsrum, som frembragte Mallings »Store og gode handlinger«, viste den samme ensidighed i bedömmelsen af historiske personligheder som af digterværker. Synspunktet var ensidig »moralsk«. Man så tit mere på manglerne ved vedkommendes privatliv, end på frugterne af hans offentlige virksomhed. Og en sådan tankegang har vel også Stougård doceret for sine unge tilhørere. —

---

[1] En lignende opfattelse af Aleksander fandt Frederik fremsat i et af Suhms skrifter (jfr. s. 108).

Skolen gik sin jævne gang; Frederiks förste skoleår nærmede sig sin slutning, og dermed nærmede sig også afslutningen af hele skolegangen for de 11 lykkelige fyre i øverste part. Det var skik og brug, at mesterlektien fejrede den höjtidelige afsked med skolen ved afholdelsen af et selskab eller bal, og at deltagerne ved den lejlighed sammenskød et lille beløb, som skænkedes til de fattige. Således gik det også denne gang; ballet blev afholdt d. 24. Septbr., og næste dag bekændtgjorde »Jens Fugl«[1] i Århus stiftstidende: »I anledning af et lidet bal, som blev holdt af disciplene i mesterlektien d. 24. dennes, er mig tilsendt til de fattige: 3 rdl. 1 ß.« Allerede næste dag kunde Frederik nede ved havnen se nogle af de lykkelige dimittender — deriblandt »rivalen« Stougård[2] — stige om bord i smakken, for over Kalundborg at rejse til hovedstaden og blive studenter!

Og han selv havde et helt år endnu! Men der var en mere nærliggende bekymring. Ved Mikkelsdag skete den årlige opflytning. Frederik havde ikke bestilt meget i det forløbne skoleår, og hvad så? Skulde han blive siddende i mellemste part? Nej, lykken tilsmilede ham; kan kom op i øverste part, og det tilmed på en meget pæn måde. Ved årsprøven mødte som sædvanlig »stedets höje höjærværdighed« biskop Janson, en höj mand med et imponerende ydre, og Frederik fik i hans påhør en rosende tale af Stougård. At konrektoren vilde ham vel med sine, måske vel hyppige og vel lange, formaningstaler, havde drengen ingen følelse haft af, — og det var jo forståeligt nok. Og helt havde han heller ikke kunnet glemme, at Stougård havde søgt at få ham sat ned i den laveste afdeling af mesterlektien. Men

[1] Jens Fugl spiller i 1790'erne en lignende rolle i Århus stiftstidende, som den i sin tid fra Wessels digte bekændte agent Holck i »Aftenposten«.

[2] Jfr. s. 110. — Århus stiftstidende f. 25. Septbr. 1799. Udpasserede: Kandidaterne Hansen, Rothe, Monrad, Stougård og Johannes Hansen.

nu dalede Stougårds rosende ord som en vederkvægende dugg ned over hans krænkede stolthed, og han forsonede sig næsten med konrektoren.

Meget havde han, som sagt, ikke bestilt det förste år, og endnu mindre bestilte han i det andet. »Hans lette fatteævne og gode hukommelse föjede hans dovenskab«, bekænder han selv.[1] Eleverne havde hver dag 6 lektier, men Frederik læste næsten aldrig uden den ene; af det der stod i de andre, kunde han allerede noget fra Thyregod — og det behøvede han da ikke at tygge drøv på — det øvrige læste han i timerne.

Tiden uden for skoletimerne havde Frederik altså for störste delen til sin rådighed. Han havde jo — når talen ikke var om lektierne — været ret forslugen på bøger, og skolen havde et ikke så lille bibliotek. Der var særlig en god samling historiske skrifter. Frederik kunde her forny bekændtskabet med Lyskander og Huitfeldt, ja endogså få fat på en gammel, sjælden udgave af Saxo fra 1576, foruden Vedels oversættelse af ham (1610). Endvidere ejede biblioteket næsten alle Suhms historiske skrifter. Det kunde jo have blevet et helt slaraffenliv for Frederik at rode omkring oppe på kvistværelset, hvor biblioteket var anbragt. Og en historielærer som Stougård måtte da være skikket til at vække og udvikle elevernes historiske interesser! Han undlod naturligvis ikke at göre dem opmærksomme på en ligsten ovre på kirkegården ved domkirken — man kunde jo se den fra skolen — en sten, hvorpå der var udhugget en *greb*, et *ris* og en *ferle*, med følgende overskrift: »Doctor *Martinus Borup* S. S. Theologiæ Professor Scholæ Rector«. Man finder da også i en af Grundtvigs stilebøger en optegnelse om Morten Borup og Ole Rømer, som to bekændte mænd, der havde været knyttede til

[1] Selvskildringen fra 1804. — Ikke desto mindre får han, i følge skolens discipel-protokol, stadig »godt håb« i årskarakter, og i 1800 oven i købet 15 rdl. i »flidspræmie«.

»vor skole«: »Hvo kænder ikke Morten Borup og Ole Rømer, disse lærde og berömmelige mænd. Lad os følge disse vore værdige mønstre osv.[1]«

Lad os følge disse mænd efter — ja, der havde været den tid, da disse ord vilde have lydt i Frederiks ører som et trompet-signal: fremad! Men han var ikke længer den samme videlystne lille fyr, som havde rumsteret så ivrigt på boghylderne i sin faders og Feldts studereværelser. Han blev ikke nogen hyppig gæst på biblioteket; det synes, som om han ikke engang har haft fat i Vedels Saxo. I begyndelsen lånte han dog af og til bøger derfra, bl. a. Suhms bog »Om Odin og den hedenske gudelære« (1771). Arild Huitfeldt havde jo fået ham til at tro, at man intet vidste om de gamle Nordboers religion; og det vilde han netop så gærne have hørt noget om. Nu opdager han til sin forbavselse og sin glæde, at Suhm havde skrevet en hel bog udelukkende om dette æmne.

Bogen var egentlig ikke anlagt for en 16-års dreng. Suhm begynder med »Odin« og undersøger först, meget omstændeligt, »hvoraf det navn Odin kommer og hvad det betyder.« Her vrimler det af lærde henvisninger og citater. Men det var ikke det, Frederik havde længtes efter at høre; han havde væntet at finde nogle könne og morsomme fortællinger om de gamle guder. Men der blev f. eks. kun ganske kort hentydet til Tors mange eventyrlige kampe og oplevelser. Hist og her var der vel nok små partier, som det var fornöjeligt at læse; men som helhed har bogen sikkert været en skuffelse for ham. Dog begyndte han, på grundlag af den, at udarbejde en kort oversigt over den nordiske gudelære, som han indførte i en kasseret stilebog.

---

[1] Det lyder næsten utroligt, men Grundtvig siger udtrykkelig i »Udby have«, at han aldrig så Morten Borups gravsted. Det synes på den tid at have været meget forfaldent.

Der var et andet skrift af Suhm, som Frederik må have været en del optaget af, siden han gör uddrag deraf i stilebogen. Det hed »*Adolphi dröm*«. Indholdet af denne lille fortælling er følgende: Efter netop at have læst en bunke bidende kritikker falder forfatteren i sövn. Han drömmer, at han befinder sig i et stort værelse; rundt omkring på hylder står der kasser med påskrevne navne: Virgilius, Plato osv. En bistert udseende mand, »kritikens forvalter«, fortæller ham, at det af forfatternes skrifter, som bliver tilbage, efter at han har bearbejdet dem med den kritiske hegl, bliver opbevaret for evigheden i disse kasser. De fleste af værkerne var slemt beskåret; af Rousseaus's »Heloïse« var næsten intet tilbage, af Odysséen knap en femtedel osv.

Så skifter scenen pludselig, og forf. befinder sig i en herlig marmorsal, over hvis dör der står: »Heltenes sal«, og: »Ingen uden de gode og retfærdige ere helte.« En ærværdig, venlig mand viser ham om. På spörgsmålet om, hvorvidt Aleksander den Store findes her, svarer manden: »Nej, min ven! han og flere sådanne det menneskelige köns bødler finde ej sted blandt de sande helte.« Derimod var der billeder af Sokrates, Aristides, Scipio, Cato, Gustav Adolf, Frederik IV (i Danmark) o. fl. — Over indgangen til den næste sal stod: »Her ere alle de samlede, som have gjort sig berömte ved misgærninger og dårligheder.« Der fandt han billeder af: Cæsar, Nero, Karl XII, med store stövler på og det motto neden under: »En stövle vilde regere lige så vel som jeg« osv. —

Det gik ned ad bakke med Frederik, ikke blot med hans læselyst, men med hans åndelige sans i det hele. Det bedste bevis herfor har man måske i hans forhold til samtidens begivenheder. Endnu i Thyregod havde han, lige til det sidste, med spænding fulgt det mægtige drama, der udfoldede sig på den verdenshistoriske skue-

plads.[1] Lige för han rejste fra Thyregod, i sommeren 1798, var der netop blevet spillet en gribende scene. Man vidste, at Napoleon var sejlet afsted på sit eventyrtog til Ægypten, og at Nelson var på jagt efter den franske flåde. Avisen blev mere spændende end den mest spændende roman. I Århus stiftstidende for 15. Avgust stod der: »Skipperberetningerne om den Nelsonske flaade ere forskellige. Nogle ville d. 25. Juni have set den ved Syrakus, andre samme dato i farvandene ved Malta, og atter andre, at der skal være forefaldet et slag mellem denne og den franske arriergarde.« — D. 18. Avgust: »Englænderne skulle have erobret 9 franske linjeskibe og således taget Bonaparte selv til fange.« Det vedbliver med mer eller mindre pålidelige rygter, men först i nummeret for d. 17. Oktober meddeler bladet, efter »en overordentlig engelsk hoftidende«, den officielle beretning om slaget ved Abukir.

Så langt havde Frederik med stor interesse fulgt de skiftende optrin i det store verdensdrama; men med hans indgang i den Århus trædemølle hører interessen op. Hvad der foregik fra søslaget ved Abukir, til Nelson igen dukkede op på Københavns red, var for Frederik et blankt rum.

Hvad optog ham da i hans fritid under de to års skolegang i Århus? Vi har set, at han læste enkelte historiske skrifter; som et andet lyspunkt fra den tid anfører han selv[2] følgende: I det hus hvor han boede, var der et skomager-værksted, og her tilbragte han den förste vinter de fleste aftener med at læse op for skomager-familien af de gamle folkebøger, af kejser Karls og Holger Danskes krøniker. Men også af det blev han efterhaanden ked, og så tilbragtes tiden væsentlig med at drive, ryge og spille kort.

---

[1] N. F. S. Grundtvig: »Kirkespejlet« (1871), s. 362.

[2] »Conversations-leksikon der gegenwart.« II. — Erslevs forfatter-leksikon. — Jfr. også »Udby have«.

Jo, der var dog én ting endnu, som Frederik anvendte sine ledige öjeblikke til. Det er vel de færreste latinskoledrenge som slipper for en rime-periode. Frederik begyndte på sin her i Århus. På god skoledrengemaner benytter han blanke steder i sine stilebøger til nedskrivningen af sine hjærteudgydelser. I en stile- og glosebog for 1798 findes bl. a. »Et lidet vers, opsat byfoged Brandt i Hjörring til ære« — hvor Frederik har fået fat på den byfoged, er ikke oplyst — samt, som sig hør og bör, nogle digte om kærlighed, og at denne kærlighed nærmest er ulykkelig er jo også ganske i sin orden. En »arie« begynder:

O, min muntre blide pige!
jeg kan ej med ord udsige
hvor inderlig jeg elsker dig,
du som har fortryllet mig.

Det er måske den samme pige, der besynges i en følgende »Sörge-arie«. Digteren har opdaget, at hans elskede er troløs:

Hun nu efter en anden går,
som blir student til efterår,
som hører let kan blive,
om hans broder blir i live.

Det var naturligvis det skarn Jacob Stougård fra øverste part, som her havde været på spil. —

Lidt efter lidt fik Frederik slidt sig gennem det sidste langsommelige skoleår, ved hjælp af lidt skolearbejde, lidt rimeri og en hel del driveri med tilhørende tobaksrygning og kortspil. To af hans kammerater faldt fra undervejs, medens han selv og de to andre, Bøgild og True, holdt ud til enden. I slutningen af September var det store öjeblik kommet. »Hans höje höjærværdighed« (biskoppen) satte sit segl på den latinske stilebog, som Frederik skulde aflevere ved universitetet, gamle rektor Krarup overrakte ham hans latinske testimonium,

Stougård gav ham, med tårer i öjnene, sine bedste ønsker med på vej, og den nogle og tyvende September[1] kom den lykkelige stund, da han selv steg om bord i smakken for over Kalundborg at aflægge et kort besøg i hjæmmet, og så til hovedstaden for at blive student. Trædemøllens dage var endte!

Ja, var de det?

---

[1] Stiftstidendens passagerliste mangler for 1800; men kandidaternes afrejse fandt næsten altid sted d. 24. eller 25. Septbr.

VI.

Jacob Ulrik Hansen Grundtvig.

(1775—1801.)

Slægtens sidstefødte — der skulde blive dens kronskud — havde fulgt sine 3 ældre brødre efter, og sat kursen mod »studiegården« i København. Vi må til slutning følge disses skæbne.

Om den ældste broder skal her kun siges et par ord. Da *Otto* var blevet student i Oktober 1789, slog han — selvfølgelig — ind på det teologiske studium og tog i April 1794 embedseksamen. Han fik kun *haud*, men med udtrykkelig tilkændegivelse af, at alle censorerne havde sat hans skriftlige arbejder til *laud.* Han kom hurtig i gejstlig virksomhed, först ved det Harboeske frueklostеr i København, og derefter (1798) som sognepræst til St. Jörgens og St. Ibs menigheder ved Roskilde. I Marts 1800 kom han til Torkildstrup på Falster, og her levede han i 23 år, indtil han i 1823 blev præst i Gladsakse, hvor han døde 14. Januar 1843. Otto Grundtvig var ingen betydelig mand; de småting, han har skrevet, handler mest om gejstlig-økonomiske æmner (f. eks: »Er en forbedring i religionslærernes kår mulig?« — »Om præstekaldens deling«). — Men var han end ingen stor mand, så var han en brav, kærlig natur, som blev en god støtte for sine yngre brødre.

Som student kom han naturligvis af og til hos sin onkel Balle i bispegården, og det bekændtskab han her

stiftede med sit søskendebarn *Maria Amalia* endte med en trolovelse og bryllup (jfr. s. 69). Det hjæm han sammen med hende stiftede i Torkildstrup præstegård, blev halvvejs også et hjæm for Frederik, særlig i årene 1803—05. Da Otto døde, skrev hans da berömte broder et könt mindedigt om »min ældste broder og min förste ven.« —

Hidtil havde de gejstlige medlemmer af den Grundtvigske slægt vandret den slagne landevej fra studiegården og ud i en sjællandsk præstegård. Men herhen førte de to andre brødres vej ikke; den gik langt af led, over det store hav, til et fjærnt og sælsomt land.

* * *

Jacob Ulrik Hansen kom til København i 1795 og begyndte sit studium. Han skulde naturligvis også være præst. Hans fader, der sad så hårdt i det, kunde vanskelig støtte ham, og det var vel nærmest trykkende økonomiske kår, der fik ham til i Marts 1797 at indgive en ansøgning til Missionskollegiet om, at måtte blive antaget som vordende missionær i Grönland, og som sådan at nyde de for antagne missionærer bestemte stipendier af Klostret og Regensen under sin forberedelse til embedseksamen; den håbede han, han kunde tage efter $1^1/_2$ års forløb. Man plejede ellers kun at antage folk, som allerede var kandidater; men da man væntede, at der skulde udsendes en missionær i foråret 1798, og ikke havde nogen i beredskab dertil, blev Jacob Grundtvig alligvel antaget (16. April 1797), skönt det jo kunde være tvivlsomt, om han til det nævnte tidspunkt vilde nå at få sin eksamen og desuden få lært det grönlandske sprog.

Sin embedseksamen fik Jacob Grundtvig allerede i Januar 1798, altså i god tid, men rigtignok med *non contemnendus* (laveste karakter); til Grönland kom han imidlertid ikke. Han fik nemlig kort efter at vide, at

man ikke vilde få brug for ham för om et par år, og så længe vilde han ikke vænte. Det var der for resten en særlig grund til; han havde nemlig forlovet sig med en datter af degnen i Pedersborg, *Anna Maria Adolph*, som han formodentlig havde lært at kænde i København. Hun var ikke ganske ung, 5 år ældre end ham. Nu var det naturligvis særligt magtpåliggende for ham, ikke at skulle vænte alt for længe på et embede; men udsigterne var jo ikke gode for en kandidat med *non*. Det sikreste vilde være at overtage præsteembedet i en af kolonierne; når man kom hjæm fra et sådant efter 4 års tjæneste, havde man ret til at vænte befordring til et ordentligt embede. Grönland havde det for lange udsigter med, men vi havde kolonier andetsteds, bl. a. på Guinea-kysten. Nu traf det sig netop således, at embedet som præst ved »de danske etablissementer på kysten Guinea« var ledigt på det tidspunkt. Det var det for resten temmelig ofte, af forskellige grunde. Undertiden skete det, at præster som var blevet udnævnt til dette embede, blev betænkelige, mens de gik og væntede på skibslejlighed, og trak sig tilbage; og kom de endelig der over, døde de jævnlig meget hurtigt. Klimaet var berygtet for sin usundhed.[1]

I de nærmest foregående år var det f. eks. gået således: Septemher 1795 blev en Poul Qvist udnævnt til præst på Guinea-kysten; der blev först skibslejlighed et årstid efter, og da han endelig kom af sted, blev han syg og måtte gå i land i Norge. Han indgav så efter nogen tids forløb ansøgning om at måtte blive fritaget for embedet, da han var for svag til at rejse, og efter lang betænkning indstillede general-toldkammeret[2] ham i

[1] Kilderne til den følgende fremstilling findes hovedsagelig i arkivet for »De danske etablissementer på Guinea-kysten«; dette opbevares dels i rigsarkivets 2. afdeling, dels i provinsarkivet for Sjælland.

[2] De guineiske forhold var på dette tidspunkt henlagte under »Rente- og General-toldkammeret.«

Septbr. 1797 til afsked. Kammeret anmodede derpå biskop Balle om at udpege en passende kandidat til embedet. Men det var lettere sagt end gjort. Balle svarede, at alle de bedste kandidater undslog sig af frygt for klimaet; kun tre var villige, og af dem blev så en ved navn E. C. Schnabel Randrup antaget (Septbr. s. år). Men da han havde betænkt sig lidt, fik han også betænkeligheder. Hans læge gav ham en attest for, at han var for svag til at leve i et usundt klima. Kammeret skrev straks til biskop Balle om at forespörge hos en student Lohmann, der havde søgt sammen med Randrup, hvorvidt han endnu var vilig til at tage til Guinea; men Lohmann var ikke til at opspörge. Derimod kunde Balle (Novbr. 1797) meddele, at en kandidat Røding var villig til at gå til Kysten. Men heller ikke Røding kom af sted — uvist af hvilken grund, måske også betænkeligheder — og i foråret 1798 stod man atter på bar bund.

Jacob Grundtvig havde, måske gennem sin onkel biskop Balle, fået at vide, hvordan sagerne stod. Han besluttede at gribe til. Den 3. April holdt han sin dimisprædiken, som han fik *laud.* (1. Karakter) for, og den 19. s. m. indsendte han en ansøgning gennem Balle om at måtte komme i betragtning ved besættelsen af embedet, »såsom jeg både har lyst dertil og forsikrer, at det er mit alvorlige forsæt at vedblive det den bestemte tid.« Balle indsendte ansøgningen med følgende påtegning: »Omsider finder man en kandidat, som for alvor vil påtage sig at gå som præst til Guinea, og for hvis sædelighed, kristelige tænkemåde, gode læregaver jeg tör indestå.« Det var des værre ikke altid, Balle kunde indestå for de kandidater, som søgte dette embede; det var undertiden folk, som var lidt anløbne. Ansøgeren var i dette tilfælde ganske vist ikke fyldt de lovbefalede 25 år, men det gav man ham gladelig dispensation for, og den 27. April 1798 fik han sin udnævnelse; samme dag blev han ordineret af Balle, og

den 22. Maj meddelte kammeret ham, at skibsreder, kaptajn Lind lod udruste et skib til Guinea-kysten, og at Grundtvig skulde forhandle med ham om sin overfart.

Dermed var for så vidt den sag i orden; men så var der *Anna Maria,* hvad skulde han göre med hende? De to kærestefolk besluttede at holde bryllup, inden han rejste; for det förste måtte tit en Guineapræst vænte på skibslejlighed i lange tider; skulde det også ske med ham, så kunde de i alt fald være sammen i væntetiden; måske har de også tænkt sig muligheden af, at hun kunde få lov at følge med ham. Og så holdt de da bryllup. Jacobs fætter, Hans Jörgen Grundtvig[1], der den gang var personel kapellan ved St. Nicolaj menighed i København, viede dem den 5. Juni (1798) i Frederiksberg kirke. Forloveren var J. W. Grundtvig, farver i København, og degnen i Skamstrup, Heide.

Grundtvig havde imidlertid i henhold til kammerets opfordring forhandlet med kaptajn Lind om skibslejlighed; men han havde vanskelighed med at få et bestemt svar fra rederiet. Det trak ud på sommeren, og endnu var intet afgjort. Grundtvig begyndte at blive utålmodig. Han havde halv gage, mens han gik og væntede på at komme af sted; men det kunde han ikke leve af, nu da han havde fået en hustru at forsörge. Han søgte i Juli om at få fuld gage, men det blev afslået, og hans hustru blev nødt til at tage hjæm til sin fader i Pedersborg. Han fik heller ikke tilladelse til at beregne sine 3—4 tjænesteår fra sin kaldelses dato; de skulde regnes fra hans ankomst til Guinea, skönt han mod sin vilje gik og væntede her hjæmme. Nu var han ikke fri for at være noget vred; han skrev til kammeret (4. Avgust), at når det ansøgte ikke kunde bevilges, så tillod han sig, da han havde samme lön som grönlandsk seminarist og »blot søgte

---

[1] Sön af Jörgen Grundtvig på Sejrø.

dette embede, fordi han ikke kunde komme så hastig til Grönland, som efter løfte til Guinea« — at ansøge kammeret om, at det vilde indstille til danske kancelli, at han blev befordret til et embede her hjæmme. Men kammeret svarede, at der nok blev skibslejlighed hen på efteråret; det kunde derfor ikke anbefale hans andragende. Men der blev ingen skibslejlighed til Guinea om efteråret, og så skrev Jacob Grundtvig (23. Oktbr.) igen til kammeret, og det i ret skarpe udtryk: Han kan ikke blive ved med at leve på halv gage; havde jeg, skriver han, för min kaldelse vidst, »at jeg skulde være forbunden til at rejse, enten der gaves lejlighed kort eller længe efter den tid, havde jeg næppe været så desperat at forlade min tur til Grönland, for at smæltes på Kysten.« Da han ikke kan få fuld gage og ikke kan komme af sted, fremsætter han på ny sit ønske om at blive befordret til et embede her hjæmme. Det hjalp endelig. Under 14. November bevilgede kongen ham fuld gage.

Da Jacob Grundtvig levede på væntepenge, måtte han selvfølgelig være rede til at besörge forefaldende gejstligt arbejde, når det forlangtes. I begyndelsen af Oktober fik han fra Balle tilsigelse om, at han indtil videre skulde forrette præsteembedet i Roholte, hvor præsten (Flindt) var død i September. Her tilbragte han så vinteren 1798—99. Ud på foråret 1799 fik han bud om, at han den 28. Marts havde fået en lille datter; hun blev hjæmmedøbt en uges tid efter og kaldet *Cathrine Marie* efter hans moder. Den 29. Maj skulde dåben bekræftes i kirken. I den anledning kom Jacob over til Pedersborg og havde med sig pastor Biörnsen, den ny præst i Roholte (han var blevet ordineret den 3. Maj); endvidere kom præstekonen fra Udby for at bære sin navne; det var jo hendes förste barnebarn. Jacobs søster Ulrikke, der var fulgt med moderen, »stod hos«. Fadderne var: professer Nissen

fra Sorø akademi, præsten i Sorø samt en forpagter og en forvalter fra omegnen.

Nu var der gået over et år, siden Jacob Grundtvig havde fået sin udnævnelse, og endnu gik han og væntede. Men endelig, en af de sidste dage i Juni, skrev kammeret til ham, at han kunde komme med et af kaptajn Linds skibe; han måtte selv forhøre hos vedkommende, når skibet skulde afgå. Grundtvig skrev straks og forespurgte angående afrejsen; men Lind svarede, at det kunde jo være ham det samme, da han ikke skulde med; Lind havde allerede skrevet til kammeret, at han aldeles ikke kunde tage imod ham, da han havde hørt, at han vilde have hustru og barn med; dem var der på ingen måde plads til. Det forholdt sig ganske rigtigt; Grundtvig havde virkelig bestemt sig til, hvis det kunde lade sig ordne, at tage hustru og barn med. Og så blev han affærdiget på den brøsige måde! Det vilde han ikke finde sig i. Den 17. Juli sendte han kammeret en skrivelse, hvori han erklærede, at han ganske vist endnu var villig til at rejse, men at han, efter at have ventet 1¼ år, ikke mere kunde göre det på de oprindelige vilkår. Han stiller nu følgende betingelser: 1) at han må tage sin familie med og få anvist ordentlig lejlighed til dem på skibet; 2) at tjænesteårene må regnes fra kaldsdatoen; 3) at han må nyde fuld gage også for den tid, som gik forud for den kgl. bevilling af 14. November 1798; 4) at han må få anvist penge til hjæmrejsen; skal han gå og vænte på at komme hjæm med et af de skibe, kammeret fragter, kunde han blive udsat for at måtte vænte længe, da de gik så uregelmæssigt; 5) da hans formand i embedet, Meyer, har måttet gå her hjæmme i 3 år og vænte på befordring, så beder han om at få en kopi af det kongelige løfte om »hastigen befordring«; den kunde han så fremlægge ved sin hjæmkomst. Kammeret svarede herpå kort og godt således: 1) Vil Grundtvig have sin familie med, må han selv sörge for dens

overfart; 2) tjænestetiden skal regnes fra hans ankomst til Guinea; 3) der kan måske ydes ham fuld gage fra det nævnte tidsrum [det endte med at han fik det]; 4) det guineske råd skal sörge for hans hjæmrejse; penge dertil kan han ikke få; 5) løftet om befordring står i hans kaldsbrev. — »Kammeret vænter«, hedder det videre, »inden få dage at modtage Deres bestemte erklæring, om De vil udgå til Deres embede med det skib, som i begyndelsea af næste måned bliver sejlfærdigt til Kysten.« Grundtvig måtte böje sig, beklagede, at han ikke kunde få sin familie med, men erklærede sig villig til at rejse. Han bad om, at hans hustru i hans fraværelse måtte hæve halvdelen af hans gage (50 rdl. kvartalet). Den 7. Avgust kunde kammeret meddele Lind, at Grundtvig vilde med; samme dag sendte det denne hans instruks, i hvilken det fremhæves, at en af hans hovedpligter er »at påse ungdommens tilbørlige undervisning.«

Omtrent den 1. September afgik skibet, »Generalinde Schimmelmann« (kaptajn Mortensen), på sin lange rejse. Foruden Grundtvig var der følgende andre passagerer: en botanikus Thonning, en kirurgus Schwartzacher, to Sergeanter (Briand og Blitz), en konstabel (Berger) og en Bøssemager (Meyer). Der var knap plads om bord; kun Grundtvig var kahytspassager, medens botanikeren og kirurgen matte logere og spise sammen med mandskabet. Rejsen forløb heldigt, og den 12. Januar 1800 nåede de til hovedfortet Kristiansborg på Guineakysten.

Det var intet tillokkende syn, som mødte J. Grundtvigs öje, da skibet kastede anker ud for det sted, der nu i flere år skulde være hans hjæm. Landet var bart og øde, med nogle få træer og noget lavt buskads. Fortet lå tæt ud til vandet og så i det skarpe sollys lige så bart og afskrækkende ud som selve egnen: en uregelmæssig samling af tårne, bastioner og flade tage, med en mur uden om det hele. Alle vegne kiggede de sorte kanonmundinger

frem. Fortet havde tidligere haft[1], og havde måske endnu, en mærkelighed, som de andre danske forter ikke kunde rose sig af: et grönt træ midt i gården, hvor der 3—4 måneder af året opholdt sig en stor mængde små fugle, der havde fyldt alle grenene med deres reder, og sang og kvidrede fra morgen til aften, så man knap kunde høre hvad man sagde. Tæt øst for fortet var der et lavt, salt indvand, omtrent $^1/_4$ mil langt, hvor Negrene udvandt salt; negerlandsbyen var i umiddelbar nærhed af fortet. Præsten havde sin lejlighed i dettes øvre etage og spiste ved guvernørens bord.

Jacob Grundtvig tog med kraft fat på sin gærning; kun et par dage efter at han var ankommet, kunde det guineiske råd i en indberetning (af 15. Januar) skrive til kammeret: »Grundtvig og Thonning har allerede begyndt deres forretninger med megen rosværdig iver.« Grundtvigs instruks påbød ham, at han særlig skulde tage sig af skolevæsenet i kolonien. Allerede nogle uger efter sin ankomst sendte han (5. April) kammeret en længere indberetning om skoleforholdene på stedet: »Da jeg efter min ankomst den 12. Januar her til fortet overhørte den herværende ungdom, som er imellem 50 og 60 i tallet, hvor vidt deres kundskab i religionen strakte sig, var det ikke at mærke, at her havde været nogen præst i de sidste to år, ja ikke en gang nogen skoleholder, den her dog er, men hel mådelig; jeg fandt dem så uvidende, at endog de fuldvoksne iblandt dem ej en gang kan stave ret, langt mindre læse i en bog, når jeg blot undtager 5 à 6, som dog nogenledes kan bægge dele. Årsagen til denne store uvidenhed har jeg undersøgt og erfaret at være denne: skoleholderen her er lidet klogere end börnene, og har ikke mere respekt iblandt dem, end at de undertiden har sat sig op imod ham, og ikke læst mere, end de

[1] Jfr. L. I. Rømer: »Tilforladelig efterretning om kysten Guinea.« 1760.

selv har villet, og skönt det var hans pligt, tillige med undervisning, at forplante det danske sprog, hvilket han er nogenledes mægtig, iblandt dem, så har han dog, i det mindste siden min formands bortrejse herfra, stedse talt Negersk i skolen, hvorover börnene ligeledes står langt tilbage heri [ɔ: i Dansk]. — Her kændes altså såre ringe spor af, hvad flid min formand kan have anvendt på ungdommens undervisning.«

»For at søge at råde bod på den overhåndtagende vankundighed, har jeg, i følge kammerets ordre, udvalgt fire drenge af gode naturævner og ikke uvidende i vort sprog, af hvilke en er 20 år, en anden 18 og de tvende andre hver 15 år gammel. Det kongelige råd her har bifaldet mit valg, og søger at göre alt muligt for at fremme hensigten. Vel synes meningen af denne kammerets ordre til mig at være: at disse fire skal vælges af den allerede konfirmerede ungdom; men det er på ingen måde at formode at danne dem til duelige subjekter hertil; ti de er alt for meget hengivne til negerske sæder, som er såre stridige med vore. Derimod har rådet efter mit forslag gjort den anstalt: at disse fire unge mennesker får deres ophold her på fortet, for at de stedse kan være under min opsigt, og ikke tillades nogen unødvendig omgang med Negerne. Straks efter deres antagelse har jeg modtaget dem på mit værelse i daglig privat information, for at give dem den tilbørlige undervisning, såvel i skrivning og regning som i religionen og vort danske sprog; og jeg håber, hvis mit helbred vil tillade det, hvilket for nærværende tid des værre ikke er det bedste, ved utrættet flid at bringe det så vidt med den ældste, at når han til næstkommende konfirmation er konfirmeret, jeg da under min idelige opsigt i skolen kan overlade ham den halve del af börnene, og lade den nuværende skoleholder beholde den anden halve del, og således, efterhånden som de andre tiltager i den fornødne undervisning, dele börnene imellem dem, at hver skoleholder ikke fik större

antal, end han kan overkomme, og som man kan formode, at han kan göre forønsket fremgang med; ti det er ikke muligt, at én mand alene kan göre betydelig fremgang, når han har så mange at læse for. Jeg tror derfor, at i stedet for at sende en sådan skoleholder til hvert fort, det var bedre at lade dem blive her på hovedfortet, hvor der er så mange börn, og at der altså ikkun var én skole, som præsten kunde have daglig opsigt med; ti der er sjælden på noget af de andre forter flere end to à tre börn, og når disse kom til den alder, at de skulle begynde at gå i skole, måtte de, som hidindtil er sket, komme her til fortet.«

»Hvad skolebörnenes undervisning i øvrigt for nærværende tid angår, da har jeg straks sat den på en alvorligere fod end hidindtil, ved dels at holde over den tilbörlige orden, der bör herske, hvilken de ikke kændte noget til, dels ved selv at forestå undervisningen, som jeg efter min pligt ikke bör overlade til en mådelig skoleholder alene. Iblandt den ukonfirmerede ungdom har jeg fundet henimod 30, hvilke i henseende til deres alder allerede burde være konfirmerede; disse har jeg, de daglige skoleundervisninger uberegnet, antaget til 3 timers privat undervisning på mit værelse hveranden dag. — Men med disse voksne mennesker vil man næppe, uagtet den bedste flid, göre sådan fremgang, som man for eftertiden kan vænte at göre med de yngre, når skolen bliver holdt på den rette måde.«

»Skal jeg skrive noget om vores bibliotek her, da må jeg tilstå, at det for det meste består i små stykker, som kakelakker og møl har ladet tilovers fra deres grådighed; det var derfor meget at ønske, at general-toldkammeret også i den henseende vilde være af den godhed at tænke på os, ved med förste lejlighed at tilsende os nogle bøger, f. eks. 70 à 80 eksemplarer af ABC-bøger, et lige antal katekismer, ligeledes af de ny udkomne evangelisk-kristelige salmebøger, lærebøger, nogle bibler, et halvt dusin regnebøger, samt en og an-

den god historisk og moralsk bog, som man kunde låne ud iblandt Mulatterne, hvorved deres moralske karakter kunde forbedres; ti en årsag, hvorfor deres moralitet er endnu i sin spæde barndom, er vist mangel på bøger; man finder ikke en bog hos nogen Mulat, efter den tid han er blevet konfirmeret; dette forårsager nødvendig, dels at de glemmer hvad de i deres ungdom har lært, dels at de ikke kan opmuntre deres börn til kristelige dyder, og altså falder tilbage til det afskyelige og naragtige Fetisseri[1], som Negerne selv øver; men ingen af de bøger, som kammeret vilde have den godhed at sende hertil, bör ordentlig indbindes; når de blot hæftes i karduspapir uden lim, så fortæres de ikke så hastig.«

»Et forslag til moralitetens videre befordring iblandt Mulatterne vil jeg her tillige fremsætte, da jeg tror, samme kunde fortjæne kammerets opmærksomhed; det er nemlig, at den her brugelige *Callisaren* med Mulatinderne burde ganske ophæves. Vel blev det i biskop Worms tid tilladt Blanke her ved forterne under visse betingelser at *callisare* med Negerinder (det er af disse at tage sig *én* maitresse); men det burde ikke finde sted med Mulatinderne, som er Kristne; desuden ere uden tvivl omstændighederne meget forandrede siden den tid; nu er antallet af Mulatter og Mulatinder omtrent lige, hvilket det formodentlig ikke har været den tid. Efter min mening burde Mulat-slægten derimod leve i ordentlige ægteskaber, ligesom Evropæerne; derved vilde börneopdragelsen vinde anselig og deres eget vel unægtelig befordres. Men for i begyndelsen at indføre orden iblandt dem, udfordredes vel en opmuntring, f. eks. et lidet tillæg i deres gage eller deslige.«

Allerede i denne indberetning, der jo kun er skrevet et par uger efter hans ankomst, taler Grundvig om,

[1] Fetischisme ɔ: Dyrkelse af forskellige genstande, som man mener er boliger for ånder og derfor i besiddelse af overnaturlige kræfter.

at hans helbred des værre »ikke er det bedste.« Han fik snart at mærke, at det — som han siger i et senere brev — »er det vidt omtalte, usunde land, jeg er i.« Et fremtrædende træk i koloniens historie er de hyppige dødsfald med påfølgende auktioner over de afdødes efterladenskaber; der er auktion på auktion, og de er vel blevet regnet med mellem stedets få adspredelser. Allerede den 5. Februar var Grundtvig med til en auktion efter en John Clexton; han købte en sort hat, tre par stribede nankinsbukser, fem veste m. m.; otte dage efter var der en ny auktion. De dødsfald, som gjorde stærkest indtryk på Grundtvig, var vel nok dem, som fandt sted mellem hans skibsfæller fra overrejsen, medens skibet lå ved kysten. Den 2. Maj døde kaptajn Mortensen (på auktionen efter ham købte Grundtvig: to guldærmeknapper, otte par silkeströmper, en grå klædeskjole, et bordtæppe m. m.); skibslægen, en doktor Døhren, døde den 6. Maj, og to dage efter skibets bødker; den 27. fulgte konstabel Berger efter.

Alt dette kunde nok vække alvorlige bekymringer, når han selv gik og følte sig ilde. Da der den 12. Maj skulde afgå skib til hjæmlandet, sendte han med det — foruden et brev til Balle som sin biskop, med en redegörelse for sin virksomhed — en skrivelse til kammeret, og heri udtaler han sig med bekymring om sit helbred: »Undertiden kan jeg næppe gå over gulvet, og mit helbred tager daglig betydelig af; hertil kommer et bekymret sind for en lige så bekymret kær kone, barn og forældre hjæmme.« Han anmoder derfor kammeret om, at han må blive afløst ved udgangen af Avgust 1801; til den tid vil han have været *ansat* som præst på Guineakysten i omtrent $3^1/_2$ år; at han ikke har *virket* der så længe, at han måtte gå og vænte på skibslejlighed i næsten $1^1/_2$ år, var jo ikke hans skyld. Den midlertidige guvernør[1], Ahnholm, anbefalede andragendet

[1] Den egentlige guvernør, Wrisberg, var den gang på hjæmrejse til Danmark med orlov; han var ganske vist kun »in-

på det bedste: Grundtvig har »til dato vist så rosværdig og mageløs en embedsiver, som man kan ønske, og som jeg må tilstå ikke at have erfaren — så alvorlig og utrættelig [har han] arbejdet især på Mulatters og Mulatinders oplysning — i de 14 år jeg har været her på Kysten.«

Grundtvig henvendte sig en månedstid efter (den 20. Juni) til kammeret med en anmodning om, at få erstatning for det höjtidsoffer, som han vilde have fået, hvis han straks efter sin ansættelse var kommet til Guinea (altså for et tidsrum af godt et år). Han oplyser, at hvert höjtidsoffer er 8 unzer guld; da der var gået fire höjtider, blev det 32 unzer. Endvidere havde der i samme tidsrum været 28 begravelser, som han tilsammen vilde have fået $3^1/_2$ unze guld for, hvis han havde været på stedet. »Min embedsførelse og sörgelige helbred«, skriver han, »tilföjer mig så mange besværligheder, at jeg ikke kan tåle mange næringssorger.« Ahnholm anbefaler også dette andragende varmt: »Det var at beklage, om en så fortjænt mand skulde kæmpe med næringssorger. Jeg kan ikke undlade at bevidne for det höje kollegium, at bemældte hr. Grundtvig vedbliver med sin rosværdige iver i at udbrede sand oplysning, især hos de unge Mulatter. I henseende til skriveriet har hr. Gr. lært Mulatterne mere i den korte tid, han har været her i Guinea, end det findes spor til, fra al den tid (i det ringeste) jeg har kændt til Kysten, som er over 14 år«.

Grundtvig gik og tænkte på at slippe hjæm om et årstid; han skulde aldrig sætte foden på sin fødeø igen, ikke som gammel mand lægge sig til ro og trække det danske »grönsværtæppe over sig og sin sæng.« Det blev Afrikas törre, hede jord, som skulde falde på hans

---

rerims-guvernør«, men han vilde søge om at blive *virkelig* guvernør.

kistelåg. Da æblerne i Udby præstegårdshave begyndte at få røde kinder i de friske, klare høstdage, lå han med gustne kinder under Afrikas glødende sol og væntede på døden. Ingen slægtning stod ved hans leje i de sidste timer, og ingen tænkte måske på ham i de öjeblikke. Der vilde gå mange måneder, inden de hørte noget om det, som nu skulde ske. Så døde han (den 3. Septbr.) som en ensom mand, men som en mand, der havde gjort sin pligt til det sidste. Et par uger efter hans død skrev Ahnholm til kammeret: Siden min sidste indberetning har »etablissementerne mistet den værdige præst Grundtvig, som døde den 3. Septbr. d. år, en mand, der forenede det strængeste levned med den reneste foredragsmåde [forkyndelse?]; især har ungdommen tabt meget i denne deres lærer; han drev på deres undervisning med udmærket iver, og de gjorde lige så udmærket fremgang.«

Straks efter Grundtvigs død blev hans værelse på lovlig vis forseglet, og allerede 5 dage efter holdtes der auktion over hans efterladenskaber; dermed var den saga sluttet. Auktionsfortegnelsen giver en fuldstændig liste over hans få møbler og hans forskellige klædningsstykker, lige fra præstekjolen til nankinsbukserne. Præstekjolen og et bundt af hans skrevne prækener købte Ahnholm; kjolen var vurderet til 8 rdl. men gik op til 9; prækenerne var slet ikke vurderede til nogen pris — Ahnholm fik dem for 3 ℔. Auktionen indbragte i et og alt 179 rdl. 2 ℔ 14 β dsk. cour.

Först i April 1801 kom det skib, som bragte budskabet om Grundtvigs død, til København, og derfra gik det så ud til en ung enke med et barn og et par gamle forældre. De skulde aldrig, når en stille sommerdag gik til hvile i aftenens fred, kunne gå ud til hans grav, sætte sig på bænken, og tænke på de dage, som havde været.

Jacob Grundtvig havde, da han rejste til Guinea,

bestemt, at hans hustru og barn skulde tage til Udby præstegård, hvor de blev indakkorderet for 80 rdl. om året. Da enken havde fået efterretningen om sin mands død, flyttede hun igen med sit barn til faderen i Pedersborg — efter faderens fremstilling, fordi hun ikke mere kunde betale for sig[1]. Hos ham opholdt hun sig så i halvtredje år, uden at betale noget for sit ophold. Hun døde den 13. Juli 1802. För sin død havde hun bedt faderen om at beholde hendes datter; af hendes efterladenskaber skulde han opbevare for datteren: en dragkiste og et guldperle-halssmykke med hendes salig mands portræt anbragt i et brystsmykke. Det øvrige skulde sælges ved auktion, og det indkomne bruges til at dække hendes gæld og udgifterne ved hendes begravelse; hvad der blev tilovers skulde faderen beholde som vederlag for hendes ophold i hans hus.

Adolphs hustru døde imidlertid 6. Febr. 1804, og allerede 4 måneder efter giftede han sig igen. Nu greb Johan Grundtvig ind, i sin egenskab af formynder for den lille Cathrine Marie. Han havde lovet barnets forældre, i tilfælde af at de bægge døde, at tage sig af det; desuden nærede han frygt for, at Adolphs anden kone ikke vilde give barnet en tilfredsstillende opdragelse. Han forlangte derfor at få barnet udleveret, da han ønskede at optage hende i sit hus; men morfaderen gjorde indvendinger, og Johan Grundtvig måtte henvende sig til biskop Balle for at få sagen ordnet.

»Thrine« — som hun hed i daglig tale — voksede så op i Udby præstegård som en plejedatter af familien. Efter Johan Grundtvigs død flyttede hans enke (1813), sammen med plejedatteren, til Præstø. Thrine

---

[1] Hun fik dog pension, men den var vel så ringe, at hun ikke kunde afse ret meget af den; og Johan Grundtvig sad i gæld langt over bægge ører.

blev senere (1823) gift med et barnebarn af en af Johan Grundtvigs søstre[1], en Købmand Holger Grönvold i Vordingborg, (viede i Frelsers kirke på Kristianshavn af N. F. S. Grundtvig); men hun døde allerede samme år (5. Oktbr.), uden at efterlade sig börn. Dermed var *Jacob Grundtvigs slægt* uddød.

[1]) Rimeligvis *Trone Birgitte Hald* (jfr. s. 129), da Grönvold stammede fra Førslev i Sydvestsjælland.

VII.

Niels Christian Bang Grundtvig.

(1777—1803).

Jacob Grundtvig var en brav mand, der gjorde sin pligt og døde på sin post. Det er ikke så tilfredsstillende at følge *Niels Grundtvig* på hans livsbane; han døde ganske vist også på »Kysten Guinea«, men man kan ikke sige, at han døde på sin post efter at have gjort sin pligt.

Han lader til at have været en vanskeligere natur end Jacob. Allerede mens han går i Viborg skole, klager faderen jo over, at han, der dog er den bedst begavede af de to brødre, bliver bag ude på grund af sin dovenskab. Hans gode hoved hjalp ham dog så meget, at han i 1800 fik sin teologiske embedseksamen med *haud illaud.* (2. karakter). Han levede så foreløbig i København af at undervise, og var altså i denne tid sammen med sin yngre broder *Frederik*, der blev student i Oktober samme år.

Da efterretningen om Jacob Grundtvigs død i April 1801 var kommet her til landet, henvendte kammeret sig (i Juni måned) igen til Balle om at give anvisning på en efterfølger i embedet. Blandt dem der mældte sig, var også Niels Grundtvig; underligt nok, at han ikke lod sig skræmme af broderens skæbne. At det var missionstrang som drev ham, er der efter hele hans karakter ingen grund til at antage, og hans eksamen

var ikke så dårlig, at den nødvendiggjorde en tur til kolonierne. Måske han var en urolig natur, der vilde ud og röre på sig. I December indgav han sin ansøgning om embedet: »Skönt dybt nedslået over min broders sörgelige skæbne, vover jeg dog, i tillid til det altstyrende forsyn, at tage mig den underdanige frihed at ansøge det höje kollegium, at det måtte forundes mig at beklæde min broders embede.« Balle indsendte ansøgningen med den bemærkning, at han ikke havde kunnet opdrive andre ansøgere end denne, der er ham bekændt som »en duelig og i forhold anstændig kandidat. Jeg har læst og hørt en prædiken af ham, som var kristelig-moralsk, god og opbyggelig, fremført i fatteligt sprog, med passende gaver«. Tonen i denne anbefaling er jo en del køligere, end i den han gav Jacob Grundtvig. Guvernør P. Wrisberg (jfr. s. 123 anm.), der var i København på dette tidspunkt, gav ansøgningen følgende påtegning: »Solicitanten er en broder af præsten hr. Grundtvig, der haver tjænt ved de kgl. etablissementer i Guinea, hvor han var elsket både af Evropæerne og de kulørte. Det vilde derfor være disse folk kær[t], om denne blev antaget som præst ved stedet fremfor en anden.«

Den 26. Marts 1802 fik så Niels Grundtvig sin udnævnelse.[1] Samtidig blev det ham meddelt, at han skulde særlig tage sig af skolevæsenet i kolonien. Rådet på Guinea-kysten havde nogen tid efter Jacob Grundtvigs død skrevet til kammeret: Efter at hr. Grundtvig »til ubodelig skade for ungdommen«, er død, begynder

---

[1] Niels vilde, da han nu havde fået embede, hjælpe sin broder Frederik, og lovede ham en månedlig understøttelse på 4 rdl. Det blev ordnet således, at en proviantforvalter Worsøe skulde lægge pengene ud hver måned, til Niels kunde sende nogle penge hjæm fra Guinea. Worsøe vedblev at udbetale understøttelsen til Oktober 1803, da Frederik blev teologisk kandidat; man vidste her hjæmme den gang endnu ikke, at Niels var død i Maj.

denne »nu igen at forfalde til dens sædvanlige mørke af mangel på lærere; der er ingen skoleholder uden Reinholt Kamp, der hverken har myndighed eller kundskab nok til at undervise ungdommen tilbørlig. — De fire unge mennesker, som hr. Grundtvig begyndte at danne til skolelærere i tiden [ɔ: med t.], kom langt fra ikke vidt nok til at kunne göre tjæneste i så vigtig en sag.« Dette var måske anledning til, at man besluttede at sende en lærer derover, og i April samme år blev studiosus Christian Porth konstitueret som skoleholder og degn i kolonien. Denne mand er imidlertid et godt eksempel på, hvad slags folk der undertiden mældte sig til »at smæltes på Kysten« — som Jacob Grundtvig udtrykte det. Porth kom af visse grunde slet ikke af sted. Den 29. Juni måtte Niels Grundtvig på embeds vegne meddele kammeret, at Porth sad arresteret som beskyldt for at være medvider i en falsk 10 rdl.-seddels forfærdigelse; det viste sig, at beskyldningen var sand: Porth blev ved Hof- og Stadsretten dömt til at have forbrudt liv, ære og gods, men ved en kongelig resolution blev han benådet med forbedringshusarbejde i 2 år.

I Juli kom Niels Grundtvig af sted med skibet »Kronprinsesse Marie«; af kahytspassagerer var der foruden ham: en læge (H. Voss), en premierlöjtnant (Hein), en sekretær (E. Schrøder) og en assistent. Omkring 1. Oktober nåede de til fortet Kristiansborg. Hvad tanker gjorde Niels sig, da han förste gang så den øde kyst, hvor broderen lå i sin ensomme grav?

Niels Grundtvig lader til at have været noget af en forretningsmand, måske mere dette end præst. Han lejede kort efter sin ankomst et pakhus og begyndte at göre indkøb af elfenben, rom m. m. Da »Kronprinsesse Marie« skulde til at afsejle ved Juletid, havde det for hans regning med bl. a. 5 elefanttænder til en vægt af 243 pd.; i Januar afsendte han 228 galloner rom. Af auktionsprotokollen ser vi, at han ved sin død efterlod et stort parti handelsvarer, der var vurderet til omtrent

2500 rdl.; deriblandt var 50 dusin spejle, 7 dusin gulskaftede knive, 20 elefanttænder m. m.

Om hans virksomhed som præst og skolemand erfarer vi derimod intet; ingen anerkændende udtalelser i guvernørens indberetninger, kun tavshed. Og da vi endelig hører lidt om ham, er det — klager over hans opførsel. Man ser af Jacob Grundtvigs indberetninger, at det stod dårligt til med sædeligheden i kolonien; han gjorde hvad han kunde, for at forbedre de slappe moralske forhold blandt dens beboere. Des værre gik broderen Niels den stik modsatte vej.

For dog på selve fortet at opretholde den sædelige orden nogenlunde, havde guvernør Wrisberg forbudt uvedkommende fruentimmer at opholde sig i det om natten. Nu skete det, at der den 31. Marts (1803) om aftenen, kort för porten skulde lukkes, kom en Negerinde, som forlangte at komme ind; hun udgav sig for at være tjænestepige hos præsten. Den vagthavende underofficer forbød hende adgang i henhold til guvernørens ordre. Da Niels Grundtvig fik dette at vide, gik han ned i vagten og spurgte, hvad det skulde betyde, at de nægtede hans tjænestepige at komme ind. Underofficeren henviste til guvernørens ordre. Grundtvig gik da straks op i guvernements-salen, hvor guvernøren sad i samtale med forskellige personer, deriblandt löjtnant Hein, den forrige engelske general-guvernør, Mr. Feilde, og den tidligere guvernør på St. James's fort, Mr. Ellis. Grundtvig, der var i en stærkt ophidset tilstand, gik hen til Hein, som den vagthavende officer, og spurgte, hvad det skulde betyde, at man havde nægtet hans tjænestepige adgang. Wrisberg tog imidlertid straks ordet og erklærede, at det var sket efter hans ordre. Grundtvig forlangte da i en hæftig tone at få at vide, hvad bemyndigelse han havde dertil. Guvernøren erklærede, at det vilde han ikke argumentere med præsten om, det var i alt fald ikke passende tid og sted til at drøfte den sag; hvis præsten havde

spörgsmål at göre, kunde han komme den næste morgen. For øvrigt vilde han minde om det forargelige i, at præsten, der skulde foregå andre med et godt eksempel, ikke undså sig for at tage et ungt fruentimmer til sig om natten. Grundtvig forlangte imidlertid at få sit spörgsmål besvaret straks, og da han, trods gentagne opfordringer, ikke vilde gå, gik guvernøren hen, tog ham i armen og satte ham ud af salen.

Straks den næste morgen skrev Grundtvig et brev til guvernøren: »Skönt jeg er en stor hader af al tvist og uenighed, og skyr samme så vidt muligt, så indvikler dog Deres meget uartige, myndige, ja, så vidt jeg tror, uforsvarlige opførsel imod mig den 31. d. år mig deri, og nødsager mig til, for at undgå undertrykkelse, at forsvare mig og hævde de mig i mit fædrelands love tilståede rettigheder. De behager derfor, så snart muligt, for det förste at meddele mig skriftlig de steder i »Danske lov«, forordninger eller reskripter, som medholder Deres fremgangsmåde imod mig . . .« Guvernøren svarede samme dag, at han egentlig havde haft i sinde at overse Gr.s optræden den foregående aften, da han var tilböjelig til at betragte den som et udbrud af hans hidsige temperament, hvilket han jævnlig havde set udslag af; men vilde Gr. have det — hvad hans uartige brev kunde synes at tyde på — så er han ikke bange for at indanke hele sagen for »General-toldkammeret« og det danske kancelli. For øvrigt vil han bede Hs. velærværdighed om at forskåne ham for videre skriverier; hans tid er for kostbar til at besvare sådanne breve, som det han modtog samme dags morgen.

Grundtvig blev meget forbitret over denne afvisning; vilde guvernøren ikke have brev fra ham, så skulde han sandelig få besked mundtlig. Men hvorledes skulde han få en lejlighed dertil? Kom han uanmodet op til guvernøren, var han jo udsat for at blive vist bort. Han fandt da på følgende udvej: I samme etage, hvori Wrisbergs værelser lå, boede også en madam Bang,

enke efter en nylig afdød bogholder Bang; hun var på dette tidspunkt barselpatient. Der var to indgange til hendes lejlighed; den ene af dem førte gennem guvernements-salen. Heraf besluttede Grundtvig at benytte sig; han vilde lade, som om han skulde göre madam Bang et besøg på embeds vegne, og så lægge vejen gennem guvernements-salen. På denne måde kunde han opnå, ikke blot at få adgang til guvernøren, men at møde for ham i sin embedsdragt. For endnu yderligere at give det udseende af, at besøget gjaldt barselkonen, gik Grundtvig hen til kirurgen Voss, der også synes at have været på kant med guvernøren, og bad ham følge med. Voss sagde ja, Gr. gik ind og tog sin præstekjole på, og dernæst fulgtes de ad op på guvernements-salen. Klokken var da mellem 8 og 9 om aftenen, en tid, der ganske vist ikke kunde synes særlig heldig for barselbesøg; og der var jo ingen, som havde haft bud efter ham.

Da præsten og lægen kom ind i salen, var der til stede guvernøren og de to för omtalte Englændere. Idet Grundtvig og Voss kom hen imod det bord, hvor de sad, spurgte Wrisberg, hvad de ønskede. Grundtvig svarede, at de skulde til madam Bang, men at han vilde benytte lejligheden til at meddele guvernøren, at han nok skulde svare ham på hans sidste brev. Wrisberg gjorde ham opmærksom på, at han havde valgt en upassende tid til at göre sin meddelelse; for øvrigt var der to veje til mad. Bangs lejlighed; hvorfor vilde han så netop gå gennem salen? Grundtvig svarede i en, efter vidnernes udsagn, meget höj og uartig tone, at det var kongens sal og ikke guvernørens private værelse, han stod i; han havde lige så megen ret til at være der som guvernøren selv. Wrisberg befalede i en bestemt tone, at han skulde gå ud af salen. Grundtvigs hidsighed løb nu helt af med ham; han kastede sin hat på gulvet og slog i bordet, så glassene på det klirrede. Nu erklærede Wrisberg, at hvis han ikke straks forlod

salen, vilde han lade sine folk sætte ham ud. Men præsten råbte, at han blev, så længe han havde lyst: han gad nok se den, der turde lægge hånd på ham. Så befalede guvernøren et par af sine tjænestefolk at føre ham ud; men præsten gjorde så stærk modstand, at de ikke kunde magte ham. Optrinet var efterhånden blevet så stöjende, at det hørtes over hele fortet; og skönt folk var ved at gå til sængs, strömmede de dog — flere af damerne, Wrisbergs sön, löjtnant Hein, kældermesteren, mandlige og kvindelige tjænestefolk — ind i salen, for at se hvad der gik for sig. Nu forlangte guvernøren sin embedskjole, sabel og hat, tog dem på, og befalede så löjtnant Hein at arrestere Grundtvig, hvad Hein så også besörgede ved hjælp af en underofficer og to soldater; men de havde möje nok med at få ham ud af salen. Grundtvig fik stuearrest i sine værelser. Her sad han indespærret et pår dage; men den 4. April gik guvernør Ahnholm og to købmænd, Richter og Meyer, i kaution for ham; de indestod for, at pastor Gr. ikke efter sin fritagelse for arrest vilde forstyrre guvernørens eller nogen andens fred. Grundtvig fik så lov til at forlade sine værelser og flyttede derpå ud i byen — »formodentlig for at have mere frihed«, bemærker Wrisberg i sit indlæg i retssagen.

Allerede inden Grundtvig var blevet sat på fri fod, havde han, Lördag den 2. April, i en skrivelse til det kgl. råd anmodet om, at der samme dag måtte blive nedsat en gæsteret; han havde nemlig hørt, at de to Englændere skulde rejse den følgende Mandag, og han ønskede de forinden måtte få lejlighed til at afgive deres vidnesbyrd angående optrinene i salen. Hertil blev der dog ikke taget hensyn. Derimod blev der, efter anmodning af Wrisberg, Onsdag den 12. April »sat og holdt en ret« bestående af löjtnant Hein — på den fraværende kommandant Schiønnings vegne — samt kommandanterne Holm og Flindt, »i anledning af præsten hr. Grundtvigs usömmelige opførsel.« Wrisberg frem-

lagde sit indlæg i sagen, i hvilket han gjorde rede for, hvorledes mellemværendet mellem ham og Grundtvig havde udviklet sig; desuden vedlagde han som bilag en skrivelse fra de to Englændere, der var bortrejste; deres fremstilling stemmer ganske med hans[1]. Wrisberg slutter sit indlæg med følgende skarpe udtalelse: »Efter alt dette, som er foregået, er det umuligt, at præsten hr. Grundtvig kan forblive her i landet, da han blot vilde være til forargelse for de uoplyste mennesker, han er udkommen for at undervise i religionen; desuden vil han, som en paståelig og mageløs hidsig mand, kun være til megen byrde for mig og andre i denne liden cirkel, vi ere i; og tör han være så urolig, medens jeg selv er her, hvad vil man ikke have grund at formode vil foregå, når jeg er fraværende, som vil blive tilfældet efter regntiden, da jeg efter kgl. befaling skal göre en rejse til Bimbia, som nok vil medtage et halvt års tid. — Jeg påstår derfor, at titomtalte hr. Grundtvig skal repatriere [vende tilbage til fædrelandet] med det förste afgående danske skib, og at afskrift af denne klage og øvrige dokumenter, denne sag betræffende, må hjæmsendes til »General-toldkammeret«, da vi ej kan dömme i sagen, såsom den hører under den gejstlige ret.«

Rådet besluttede på lovlig vis at lade hr. Grundtvig indkalde til et møde på guvernements-salen den følgende dag kl. 8.

Grundtvig mødte til det fastsatte tidspunkt; da han fik ordet, begyndte han således:

»Jeg tager mig herved den frihed at spörge: Hvad er det for en ret, som er sat?« Retten svarede herpå: »Det er det kgl. danske råds ret.« Grundtvig vedblev: »Siden jeg hører, at hr. guvernør og major v. Wrisberg

---

[1] I den oven for givne fremstilling har jeg i alt væsentlig fulgt Wrisbergs og de to Englænderes fremstilling af begivenhedernes gang.

som sagsøger behager at føre til protokols i rådets navn, tager jeg mig herved den frihed at spörge, om hr. guvernør og major v. Wrisberg præsiderer i denne ret? — hvorpå jeg udbeder mig rådets svar.« Svar: »Hr. major v. Wrisberg præsiderer ej selv i retten.« Præsten spurgte dernæst, hvem der var konstitueret i Wrisbergs sted som förste rådsherre. W. svarede herpå, »at da rådet var sammenkaldt i denne anledning, så anså han samme tilstrækkelig[1]«, og da sagen ej skulde pådömmes, men hr. pastor Grundtvig den dag blot skulde give sine tanker og forsvar til kænde, så anså han det for unødvendigt, at konstituere nogen i sit sted.

Grundtvig spurgte videre: Da rådet har erklæret, at W. ikke præsiderer, så tillader han sig at spörge, om enkelte medlemmer af rådet kan udgöre den höje ret, uden at vederhæftige mænd bliver konstitueret i de medlemmers sted, som ikke er til stede. Rådet erklærede, at retten var sat på lovlig vis. W. lod tilføre protokollen, at han ikke betragter sig som sagsøger, men som øvrighedsperson; for at give Grundtvig lejlighed til forsvar, havde han ladet det kgl. råd træde sammen, og være vidne til hvad hr. Gr. havde at fremføre; han anmodede derfor »titomtalte hr. Gr. uden omsvøb at sige, hvad han havde til forsvar, uden at forhale tiden, da enhver af retten havde nok at forrette, uden at opholde sig ved rettergangssager.«

Men Gr. var endnu ikke tilfredsstillet; han spurgte, om löjtnant v. Hein kunde anses for berettiget til at være medlem af retten, da han var besvogret med sagsøgeren. Rådet afviste indvendingen; der skulde jo ikke fældes dom i det møde af retten, men Gr. skulde blot afgive sin forklaring til protokollen; desuden var der ikke andre i den kgl. tjæneste som kunde kon-

---

[1] Således står der i forhørsprotokollen, som just ikke udmærker sig ved sin sproglige fremstilling.

stitueres. Gr. spurgte, om det var nødvendigt at være i kgl. tjæneste for at blive konstitueret i et rådsmedlems sted, hvorpå rådet svarede, at en i den nævnte stilling var nærmest dertil.

Nu var Grundtvig endelig færdig med sine formelle indvendinger; han bad om at få en afskrift af Wrisbergs klage — hvad der blev ham lovet — og fremlagde sin kontra-klage, som han bad om måtte blive indført i protokollen; også dette gik rådet ind på. Endelig spurgte rådet Gr., om han kunde møde igen Fredag den 15. April, men Grundtvig bad om udsættelse til den 20. April, for at han kunde have tid til at sætte sig ind i Wrisbergs klage, og tilkalde de fornødne vidner. Dette blev bevilget.

Onsdag den 20. April holdt retten igen møde; de indstævnede vidner var alle mødt, undtagen de to Englændere, der jo var bortrejste. Gr. anmodede först om, at protokollen måtte blive oplæst, og ankede over, at hans kontra-klage ikke — skönt rådet havde lovet det — var blevet indført i protokollen; Wrisberg svarede, at klagen indtil videre forblev liggende sammen med de andre dokumenter. Derefter bad Gr. rådet om, »at det måtte pålægges hr. major v. W. at lade tilføre i protokollen, hvad han [ɔ: W] havde at anmærke, da den frihed, hr. majoren tog sig til at blande sig ind i rådets samtale, ikke kunde anses for lovlig.« W. protesterede mod, at han blandede sig i rådets forhandlinger; han havde blot bemærket, at man ikke plejede at indføre »indlæggene« i en sag i protokollen, men at vedlægge dem som bilag. Endvidere måtte han oplyse, at da der hverken fandtes bogholder, sekretær eller mønsterskriver på stedet, så var han nødt til, foruden at besörge sit guvernørembede, også at passe disse tre poster. Det vilde tage alt for lang tid at indføre sådanne dokumenter i protokollen; han havde virkelig så meget at göre, at han ikke kunde lade sig opholde i lange tider med rettergangssager; han vilde derfor anmode

rådet om at tilholde hr. Gr. »at skride til sagen og ej opholde sig ved *neben ting* [Biomstændigheder].« Gr. erklærede, at han også gærne vilde have sagen endt hurtigst muligt, men da det var hans ære og velfærd det gjaldt, så måtte rådet undskylde, at han tog sine forholdsregler. Inden man gik over til selve sagen, vilde han blot tillade sig at spörge, hvem der præsiderede den dag; der blev svaret, at det var löjtnant Hein, som stedfortræder for kommandant Schiønning. Gr. bad om, at hans fuldmagt måtte blive oplæst. Rådet anså ikke en skriftlig fuldmagt for fornøden, da W. som höjeste øvrighedsperson havde konstitueret Hein. Gr. anmodede da om at få følgende erklæring tilført protokollen: »Da hr. löjtnanten ikke på mit forlangende har fremlagt i retten sin skriftlige konstitution, og da han af mig er æsket som vidne i denne sag, og tillige er besvogret med sagsøgeren, så kan jeg ikke andet end protestere mod denne konstitution.« W. erklærede da, at han — for ikke at give Gr. lejlighed til den mindste undskyldning, »når han kom under tiltale i Evropa« — vilde anmode Hein om at udtræde af retten.

Grundtvig fremlagde så skriftligt de spörgsmål, han ønskede rettet til vidnerne; vidneafhørelsen begyndte, én gang afbrudt af Gr., som påstod, at vidnerne ikke måtte fremføre andet, end hvad der var svar på spörgsmålene. Efter at vidneafhørelsen var sluttet, fremlagde Gr. sit indlæg mod Wrisberg; det begynder: »En såre sörgelig erfaring for den forskende menneskeven er denne: at så megen og så stor en ondskab findes i det selskabelige liv, men endnu meget sörgeligere er det for mig, i denne liden cirkel at opdage den i så höj en grad og så sort en skikkelse hos en mand, som gör fordring på så stor agtelse og oplysning som hr. majoren.« Grundtvig søgte at imødegå Wrisbergs beskyldninger; men det er klart, at han ingen fast grund har at stå på. Han vil göre gældende, at det virkelig var hans hensigt at besøge mad. Bang. Wrisberg bemærker, at denne

tjænstivrighed tager sig underligt ud, når man véd, hvorledes hr. Gr. ellers besörgede tilsynet med sine syge menighedsmedlemmer. Da mad. Bang og hendes afdøde mand († 26. Marts s. år) var meget syge, gik han ikke til dem, og da enkens nyfødte barn var meget slet, og man ikke vidste, hvilket öjeblik det vilde dø, måtte Wrisberg tre gange sende bud efter præsten, at han skulde komme og døbe det; det døde 15 minuter efter dåben. Da en Hoboist, som døde et par dage i forvejen, lå syg, besøgte han heller ikke ham; det har, siger guvernøren, »overhovedet aldrig været hans vane at gå til syge folk.«

Det alvorligste punkt i Wrisbergs klage var naturligvis beskyldningen mod præsten for at stå i forhold til en Negerinde; Gr. forlangte da også, at guvernøren skulde bevise sine ærerörige påstande. Des værre er der ikke megen tvivl om, at Wrisberg har ret. Han gör opmærksom på det usandsynlige i, at den pågældende Negerinde var præstens tjænestepige. Præsten havde to gange daglig adgang til guvernørens bord, så kokkepige kunde han da ikke behøve. Den omtalte Negerinde har intet begreb om husgærning; og kan ikke andet end Neger-sproget — som hr. Grundtvig ikke forstår; vadsk, syning og alt husarbejde forrettes, siger guvernøren, som bekændt af mandlige tjænere. For øvrigt har den vagthavende underofficer berettet, at det omtalte fruentimmer tidligere havde tilbragt adskillige nætter på fortet, da hun var kommet ind så tidlig på dagen, at vagten ikke var blevet opmærksom på hendes tilstedeværelse.

Grundtvig brugte stærke ord i sit indlæg mod Wrisberg; han betegner guvernørens optræden som »tølperagtig og lav«; til dennes bemærkninger om hans embedsførelse bemærker han: »I øvrigt vil han [guvernøren] behage at holde inde med disse og lignende utidige formodninger og slutninger, hvorved han kun lægger sin uvidenhed desangående for dagen, hvilken

kyndighed man ikke heller med billighed kan fordre af ham, da enhver kan have nok i sit eget fag.« Majoren giver sig tid til at anstille overvejelser angående hans husførelse. »Meget latterligt måtte det ellers falde hr. majoren, om jeg eller nogen anden uvedkommende mand vilde blande os ind i hans huslige forfatning, og undersøge om hans folks duelighed eller uduelighed — jeg kunde da ikke nægte, at han jo havde årsag at anse det for en overordentlig stor næsvished.« Hvad angår guvernørens formodninger om grunden til, at han er flyttet ud i byen, da vil han blot bemærke, at hvis guvernøren skulde være meget nysgerrig med hensyn til denne sag, så »vil han behage at henvende sig til mig selv på et bekvemmere sted, da jeg formodentlig ikke vil blive ham svar skyldig.«

Wrisberg bad derefter, om sagen måtte udsættes til Mandag den 25. April, for at han kunde få tid til at svare på præstens indlæg; dette bevilgedes. Guvernørens andet indlæg indeholder af nye omstændigheder kun få. Han gör opmærksom på, at den såkaldte guvernements-sal egentlig er en del af hans private lejlighed, da han foruden den kun har tre små værelser, så at Grundtvig ikke har ret til at betragte den som et offentligt lokale. Men selv om den også havde været det, måtte præsten dog förs t forespörge, om det var guvernøren belejligt at tale med ham, især da det var på den tid af aftenen. Han anfører endvidere, at Grundtvig til ham havde brugt det ærerörige udtryk »nedrig skurk.« — Grundtvig udbad sig en afskrift af Wrisbergs ny indlæg, og at den videre forhandling for retten måtte udsættes til den 2. Maj; retten vilde ikke i öjeblikket fastslå en bestemt dag, da kommandant Schiønning ventedes til fortet i den nærmest følgende tid.

Det næste møde blev imidlertid aldrig holdt; natten mellem den 4. og 5. Maj (1803) døde Niels Grundtvig, efter i de foregående 4—5 uger at have været suspen-

deret fra sit embede. — Om en musikant, der var død en ugestid i forvejen, hedder det, at det »døde legeme straks blev vadsket og iført rent linned og dernæst hensat på tårnet Prøvesten til næste dagen at begraves.« Det var vel den almindelige forretningsgang — klimaet krævede en hurtig forretningsgang. Allerede den 5. Maj om morgenen kl. 7 mødte rettens folk for at forsegle Grundtvigs efterladenskaber; en 14 dages tid efter holdtes auktionen. Jacob havde kunnet nöjes med én, almindelig præstekjole; Niels efterlod sig: en silkepræstekjole, to stoffes ditto, en galloneret stoffes præstekjole, samt et sæt silke- og et sæt stoffes præstevinger. — Det opgjorte bo beløb sig til et halvandet hundrede rigsdaler, d. c., hvortil Johan Grundtvig mældte sig som eneste arvtager.

Den 9. Maj sendte Wrisberg underretning til kammeret om, at fuldmægtig Bang og pastor Grundtvig var døde: »Det gör mig ondt at sige, den sidste blev befunden at være et slet subjekt; hans opførsel var således, at han blev suspenderet omtrent 5 uger forinden hans død.« — »I henseende til det vakante præsteembede . . ., da må det tillades mig at anmærke, at jeg tror, det er bedre aldeles at undvære en præst i fremtiden, når man ikke kan få en mand til denne post, der besidder en god, moralsk karakter og er af en sagtmodig tænkemåde, for ellers stifter han mere skade end gavn i den liden cirkel, vi lever i her.«[1] —

* * *

[1] I »Höjskolebladet« for 1903 nr. 31 er opmærksomheden blevet henledet på H. C. Monrads skildring af »Guinea-kysten og dens indvånere« (1822). Monrad, der var præst på Guineakysten fra 1805—1809, tager i sit skrift Niels Grundtvig i forsvar. Han påstår, at folk der nede talte vel om Grundtvig, og at dennes fejl kun bestod deri, at han af en eller anden

Dermed var også den gren af den Grundtvigske slægt uddød; men han som skulde føre slægtens saga videre, sad på denne tid i København og hørte Steffens' forelæsninger over Goethes poesier.

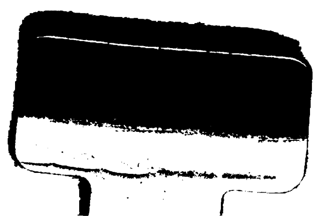
---

grund var kommet på kant med guvernøren. Men skönt han siger, at han »kænder alle akterne i sagen nöje«, nöjes han dog med nogle ganske almindelige påstande og bemærkninger. Den oven for stående skildring er væsentlig bygget på forhørsprotokollen, og man kan være temmelig sikker på, at guvernøren — selv om han havde sin del af skylden for hvad der skete — ikke var gået så vidt som til at suspendere Grundtvig fra hans embede, med mindre han havde meget vægtige grunde for at göre dette skridt.

INDHOLD.

Side.

I. Slægten i Nykøbing og Kregome (o. 1600—1712) ...... 1.
II. Otto Grundtvig (1704—72) ... 11.
III. Johan Grundtvig. I. (1734—76) ... 40.
IV. Johan Grundtvig. II. (1776—1813) ... 50.
V. I Thyregod præstegård (1792—98) ... 80.
VI. I Århus skole (1798—1800) ... 91.
VII. Slægten på Guinea-kysten. I. Jacob Grundtvig (1775—1801) ... 112.
VIII. Slægten på Guinea-kysten. II. Niels Grundtvig (1777—1803) ... 129.

89092535764
B89092535764A